

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 2(244) 2018**Засновники**

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор**Володимир ПОПИК,**

член-кореспондент НАН України,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Editor-in-Chief**Volodymyr POPYK,**

Corresponding Member of NAS of Ukraine,
Director General
of Vernadsky National Library of Ukraine

Редакційна колегія

В. Горovий (*заступник головного редактора*)
Л. Дубровина (*заступник головного редактора*)
Н. Маслакова (*заступник головного редактора*)

Г. Боряк**О. Василенко****О. Воскобойнікова-Гузєва****Т. Гранчак****І. Давидова****Т. Добко****Г. Ковальчук****С. Кулешов****К. Лобузїна****В. Омельчук****О. Онищенко****М. Романюк****Г. Солоїденко****Н. Стрішенець****В. Широков****В. Леонов** (Російська Федерація)**Р. Мотульський** (Білорусь)**С. Нарбутас** (Литва)**Є. Потшебницька** (Польща)

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 6 разів на рік

Адреса редакції:

НБУВ, пр-т Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Електронна версія журналу:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Передплатний індекс 74049

Видання індексується Google Scholar

Журнал включено

до Переліку наукових фахових видань України
у галузях історичні науки
(наказ МОН України №1021 від 29 вересня 2015 р.)
та соціальні комунікації
(наказ МОН України №1328 від 21 грудня 2015 р.)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Editorial board

V. Horovyi (*Deputy Editor-in-Chief*)
L. Dubrovina (*Deputy Editor-in-Chief*)
N. Maslakova (*Deputy Editor-in-Chief*)

H. Boriak**O. Vasylenko****O. Voskoboinikova-Huzeva****T. Hranchak****I. Davydova****T. Dobko****H. Kovalchuk****S. Kuleshov****K. Lobuzina****V. Omelchuk****O. Onyshchenko****M. Romaniuk****H. Soloidenko****N. Strishenets****V. Shyrokov****V. Leonov** (Russian Federation)**R. Motulskyi** (Belarus)**S. Narbutas** (Lithuania)**Ye. Potshebnytska** (Poland)

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:
КВ № 17072-5842 ПР of 09.08.2010
Frequency of publication is bi-monthly

Editorial office address:

VNLU, 3, Prospekt Holiivskyi, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

Electronic version of the journal:

http://nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Bib_Visnyk/index.html

Subscription Index 74049

The journal is indexed in Google Scholar

The opinions expressed herein are solely the views
of the authors and do not necessarily reflect those
of the editorial board.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Зміст

Гранчак Т. Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
як науково-інформаційний центр
організації управління знаннями 3

Добко Т. Впровадження УДК і ББК
бібліотеками України:
історичні паралелі і реалії сьогодення 10

Соколов В. Використання електронних
експозицій у роботі музеїв
історії бібліотек 24

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

Антониук Т. Українська революція 1917–1921 років
у спогадах представників
політичної еміграції 34

ДО 100-РІЧЧЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Онищенко О., Дубровіна Л. Національна
бібліотека України імені В. І. Вернадського
як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації
та розвитку нових наукових напрямів
у бібліотечній та архівній галузі
в Україні (1993–2018)
1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів
вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України
імені В. І. Вернадського у 1993–2010 рр. 48

ВІТАЄМО

Академіку Олексію Семеновичу Онищенко – 85 . . . 59

Contents

Hranchak T. Vernadsky National Library of Ukraine
as the Scientific and Information Center
of the Organization
of Knowledge Management 3

Dobko T. The Introduction of UDC and LBC
by Libraries of Ukraine:
Historical Parallels and Modern Realities 10

Sokolov V. The Use of Electronic Expositions
in the Work of Museums
of the History of Libraries 24

TO THE 100TH ANNIVERSARY OF UKRAINIAN REVOLUTION (1917–1921)

Antoniuk T. The Ukrainian Revolution of 1917–1921
in the Memoirs of the Representatives
of a Political Emigration 34

TO THE 100th ANNIVERSARY OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

Onyshchenko O., Dubrovina L. Vernadsky National
Library of Ukraine as the Center for Personnel
Training in Higher Qualification and Development
of New Scientific Directions in the Library
and Archival Sectors
in Ukraine (1993–2018)
1. Becoming and the Development of a System for Personnel
Training in Higher Qualification at the
Vernadsky National Library of Ukraine in 1993–2010 Years 48

CONGRATULATIONS

Academician Oleksii Semenovych Onyshchenko – 85 . . . 59

Тетяна Гранчак,

д-р наук із соціальних комунікацій, старш. наук. співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як науково-інформаційний центр організації управління знаннями

Обґрунтовано функціонування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як науково-інформаційного центру організації управління знаннями. Окреслено й охарактеризовано напрями участі бібліотеки в організації управління знаннями. Розкрито підходи до налагодження і комплексного використання бібліотекою мережових зв'язків інформаційно-телекомунікаційного і соціально-психологічного характеру у формуванні середовища, сприятливого для генерування та використання нових знань, їх подальшої трансляції від покоління до покоління.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, національна бібліотека, управління знаннями, знаннєві ресурси, науково-аналітична діяльність, СІАЗ.

В умовах інформаційного перенасичення сучасного світу дедалі більше актуалізується питання ефективного управління інформацією, перетворення її на знаннєвий ресурс, використання якого дає змогу на якісно новому рівні вирішувати будь-які завдання суспільного розвитку. У науковій літературі, присвяченій розгляду сучасних інформаційних процесів, дедалі частіше з'являється термін «управління знаннями» (англ. knowledge management), під яким, зазвичай, розуміються систематичні процеси зі створення умов для виявлення і продукування знань, необхідних для людської діяльності, їх збереження і ефективного використання.

Академік М. Туріянська розглядає два підходи до розуміння змісту поняття «управління знаннями»: персоніфікований, або інтуїтивістський, та інформаційний, або технологічний [12, с. 194]. При першому підході, основна увага приділяється головним носіям знання – людям, їх умінню налагоджувати пошук знань, акумулювати та ділитися ними, що є запорукою підвищення інтелектуального потенціалу організації. У рамках другого підходу управління знаннями розглядається як організований на програмно-технологічній основі порядок роботи з інформаційними ресурсами для сприяння доступу до знань та їх використання. Знання тут розуміються як точна і достовірна інформація з певної проблеми, а управління знаннями передбачає побудову ефективної інформаційно-пошукової системи, здатної надати релевантну відповідь на запит.

Отже, обидва підходи до тлумачення управління знаннями виокремлюють комунікаційну складову цього процесу, його орієнтованість на посилення когнітивного потенціалу організації – сукупність її

можливостей щодо інтелектуального опрацювання інформації, вироблення й ефективного використання на цій основі нових знань.

З огляду на сказане, особливої актуальності набуває визначення можливостей використання у процесі управління знаннями в масштабах соціуму науково-аналітичного та інформаційно-комунікаційного потенціалу таких інституцій, як наукові бібліотеки, у першу чергу національного рівня. Адже національні бібліотеки є центрами зосередження вироблених у процесі суспільного розвитку і зафіксованих у документах знань національної спільноти, організованих у найбільш зручний для їх використання спосіб, а також – платформами перетину різновекторних комунікаційних потоків: комунікації на державному рівні, міжособистісної та міжгрупової комунікації, комунікації між користувачем і документом тощо.

При цьому бібліотеки мають тисячолітній досвід функціонування як середовища збереження, циркуляції та вироблення документованої наукової інформації, яка є відображенням результату інтелектуальної діяльності людини і, зокрема, академічного знання.

У зарубіжному бібліотекознавстві діяльність бібліотек у контексті управління знаннями досліджувалась такими науковцями, як Х. Даланд [14], Е. Семертзакі [17], Х.-В. Лі [15], Д. М. Матарачцо і С. Д. Коллі [16], С. Абрем [13], О. Олейнік [5] та ін. З вітчизняного фахового наукового доробку у цьому контексті варто згадати монографічне дослідження К. Лобузної [3], яке висвітлює процес управління знаннями в бібліотечній практиці у контексті створення бібліотечно-інформаційних ресурсів, але залишає нерозкритими комунікаційні аспекти і напрями участі бібліотечних інституцій в управлінні знаннями,

специфіку участі в організації управління знаннями окремих бібліотек.

Мета статті – окреслити й охарактеризувати з позицій комунікативістики напрями участі в управлінні знаннями однієї з найбільших національних бібліотек світу – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Виходячи з комунікаційної природи знання, логічним є розгляд участі бібліотеки в управлінні знаннями в контексті реалізації нею комунікаційної функції, в результаті здійснення якої створюються умови для діалогічної взаємодії:

1) між документом і користувачем, на основі чого відбувається трансляція попереднього і формування нового знання;

2) між користувачем і бібліотечним працівником, у результаті чого з'являється нове знання стосовно інформаційних потреб користувача, виробляються знання і розуміння перспектив розвитку бібліотечного фонду – інформаційної основи задоволення користувацьких інтересів;

3) між користувачем та іншим користувачем, між бібліотечними працівниками, в результаті чого відбувається синергізація і формалізація знання.

Як засвідчує досвід НБУВ, за час функціонування бібліотеки в статусі національної в новітній період, її участь в організації управління знаннями виразно проявляється в трьох напрямках.

Перший – це створення умов для виявлення, збереження, продукування знань, необхідних для життєдіяльності української нації, забезпечення до них широкого доступу. Ідеться про сприяння зростанню інтелектуального капіталу нації – сукупних інтелектуальних здатностей людей, наявних у них неформалізованих (неявних) і формалізованих (явних) інформації та знань, які відіграють роль «колективного мозку», що функціонує на основі мережевих зв'язків інформаційно-телекомунікаційного та соціально-психологічного характеру. За О. Сербіним, «жорстких (формальних) і м'яких (неформальних) мереж» [11, с. 354]. Цей напрям передбачає створення умов для задоволення інформаційних потреб як кожного окремого громадянина, який може навіть не бути формальним користувачем бібліотеки (не мати читачього квитка), так і цілих інституцій, громадських об'єднань і організацій, наукових установ, закладів освіти, політичних партій, органів державної влади тощо.

Другий напрям участі НБУВ в організації управління знаннями проявляється у сприянні формуванню когнітивного підґрунтя різнорівневої управлінської діяльності: починаючи від центральних органів державної влади і закінчуючи органами місце-

вого самоврядування, включно з управлінськими структурами різних інституцій, підприємств та організацій, наукових структур, установ, зокрема Президії Національної академії наук. Діяльність бібліотеки в цьому напрямі передбачає створення умов для виявлення, вироблення та ефективного використання знань, необхідних для ухвалення рішень, в першу чергу, вищими органами державної влади.

Третій напрям пов'язаний з продукуванням та ефективним використанням фахових знань у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Визначальним чинником реалізації НБУВ своєї участі в організації управління знаннями виступає кумуляція в бібліотечному фонді зафіксованих в документованому вигляді духовно-інтелектуальних надбань людства, необхідних для розвитку нації. Примітно, що саме таке завдання 100 років тому ставили перед собою засновники бібліотеки: вона повинна була «задовольняти: а) загальнонаукові вимоги і б) спеціально-українські (Ucrainica), беручи останні в найширшому розумінні – і як краєві (відомості про Україну як край з кожного погляду), і як національні (відомості про український народ за межами України, напр[иклад], в Америці)» [8, с. 373]. Особливий наголос було зроблено на необхідності кумуляції в бібліотеці інформації, необхідної для ефективної роботи законодавчого органу Української держави – Сейму, для чого, за ініціативою академіка В. І. Вернадського, передбачалося створити в структурі бібліотеки спеціальний відділ [9, с. 385]. Такі рішення відображають стратегічне бачення участі бібліотеки в процесі управління знаннями вже під час її заснування. Утім, повною мірою реалізація такого бачення відбулася лише після здобуття Україною незалежності і відновлення у 1996 р. національного статусу бібліотеки.

Сьогодні НБУВ є однією з найбільших бібліотек світу, її фонд налічує понад 15,5 млн одиниць зберігання. Це – унікальне зібрання джерел інформації, що включає книги, періодику, рукописи, стародруки, документи на нетрадиційних носіях інформації та ін. Наявні бібліотечно-інформаційні ресурси бібліотека намагається організувати в найбільш зручний для використання спосіб. У першу чергу, йдеться про систему електронних каталогів та інтернет-путівників – каталог книжкових видань, каталог журналів та продовжуваних видань, каталоги історико-культурних фондів, каталоги окремих фондів бібліотеки, фондові каталоги архівних документів, скановані каталоги (імідж-каталоги) історико-культурних фондів, традиційні карткові каталоги, тематичний інтернет-навігатор – включно з каталогами бібліотек уста-

нов Національної академії наук України, представлених на офіційному веб-порталі НБУВ.

Додатково бібліотекою періодично надається доступ до передплачених баз даних, зокрема станом на 15.12.2017 р. – до електронних продуктів на платформі EBSCO, зокрема до баз даних: ACADEMIC SEARCH COMPLETE; INSPEC; GreenFILE; Library, Information Science & Technology Abstracts (LISTA); до передплачених електронних продуктів на платформі Web of Science – Web of Science Core Collection, SciELO Citation Index (1980–2017), Derwent Innovations Index (1963–2017), Korean Journal Index (1980–2017) та ін.; до повнотекстового архіву видавництва Institute of Physics Publishing.

На встановлення комунікаційного зв'язку в системі «користувач – потрібний йому документ» спрямована науково-бібліографічна діяльність бібліотеки:

- створення бібліографічних показників, наймасштабнішими серед яких за останній час стали тематичні бібліографічні посібники «Світова економічна криза: причини, наслідки, шляхи подолання : бібліогр. показч. (2008–2012)» (2015 р.) та «Схід і Південь України: час, простір, соціум: у 2 т. Т. 2. Матеріали до бібліографії» (2016 р.);
- розроблення інструкцій щодо користування електронними базами даних, зокрема з користування базами даних EBSCO, Web of Science, пошуковою системою WinSPIRS;
- традиційне та електронне довідково-бібліографічне обслуговування користувачів.

Результати науково-бібліографічної діяльності бібліотеки є когнітивним інструментом для встановлення комунікації між користувачем і потрібним йому документом. Поряд з цим ефективною інформаційно-телекомунікаційною платформою для здійснення такої комунікації стали знаннєві електронні бібліотечні ресурси, організовані на основі технології інтелектуального доступу до документованої інформації «в систему знань за допомогою нових підходів до використання бібліотекознавчих методів і комп'ютерних технологій» [3, с. 3].

Упровадження в практику НБУВ технологій інтелектуального доступу до інформації бібліотечних фондів знайшло свій вияв у створенні таких знаннєвих бібліотечних ресурсів, як меморіальна електронна колекція «Т. Г. Шевченко», інтегрований меморіальний ресурс «В. І. Вернадський», інформаційний портал «Наука України: доступ до знань». З 2013 р. НБУВ розпочала реалізацію проекту зі створення на основі технологій інтелектуального доступу до інформації фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» [6]. Нині «Україніка» – це зведе-

ний електронний бібліографічний ресурс, функціонування якого спрямоване на ефективну організацію і використання документної спадщини України, забезпечення комфортного доступу користувачів до науково-довідкових, бібліографічних і текстових ресурсів різними мовами, незалежно від місця видання, про Україну, український народ та інші народи, які жили або живуть на території сучасної України. Варто наголосити, що проект за задумом не лише має надати доступ до документів або їх цифрових копій, а «...надати користувачам електронної бібліотеки (ЕБ) знання про Україну, її народ, його історію, традиції та культуру, розбудовану політичну націю, сформовану нею державу; матеріали про природне, географічне середовище, демографічний, економічний, соціальний, освітній, науковий потенціал України, здобутки української нації, її місце у світовому цивілізаційному розвитку» [2]. Як наголошує К. Лобузін, створюваний єдиний бібліотечний простір дає змогу користувачу отримати на своєму робочому місці на екрані комп'ютера необхідну джерельну базу для вирішення наукових, творчих та практичних завдань, тоді як за допомогою традиційних засобів пошуку на це витрачалися дні та роки [3, с. 200].

Сьогодні НБУВ в контексті створення умов для виявлення, збереження, продукування знань, необхідних для життєдіяльності української нації та зростання її інтелектуального капіталу, забезпечення широкого доступу до цих знань організована триступенева система мережевих зв'язків інформаційно-телекомунікаційного характеру між користувачами і потрібними їм документами:

I ступінь – система каталогів, інтернет-путівників, передплата доступу до баз даних;

II ступінь – результати науково-бібліографічної діяльності;

III ступінь – створення знаннєвих бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Участь НБУВ у формуванні когнітивного підґрунтя різнорівневої управлінської діяльності відбувається як шляхом поповнення фонду відповідними документами політико-правового характеру, так і шляхом підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів та здійснення наукових досліджень, у першу чергу, на замовлення органів державної влади.

Потреби владних структур у налагодженні управління знаннями у сфері урядування спричинили появу бібліотек, які визначаються Міжнародною федерацією бібліотечних асоціацій (ІФЛА) як бібліотеки урядових департаментів, до яких належать будь-які бібліотечні установи, що створені і повністю підтримуються урядовими структурами для їх першо-

чергового обслуговування. За класифікацією ІФЛА, до бібліотек урядових департаментів слід відносити також національні бібліотеки, оскільки вони засновуються державою. В «Рекомендаціях для бібліотек урядових департаментів» ІФЛА визначено основне завдання таких бібліотек: «Бібліотеки урядових департаментів надають інформацію політичним діячам, урядовим службовцям і, іноді, широкій громадськості. Важливо, що бібліотеки урядових департаментів організуються і управляються таким чином, щоб збирати і надавати найбільш необхідну інформацію тим, хто ухвалює урядові рішення, державним службовцям і широкій громадськості» [10].

При цьому, широке впровадження в суспільну практику електронних технологій – радіо, телефонного зв'язку, ТБ, а згодом Інтернету – призвело до стрімкого зростання обсягів інформації та інтенсифікації інформаційно-комунікаційних обмінів, що спричинило виокремлення в структурі бібліотек урядових департаментів спеціальних інформаційно-аналітичних відділів та служб, для яких головною метою діяльності стало забезпечення необхідного інформаційного супроводу процесу ухвалення управлінських рішень.

У структурі НБУВ таким підрозділом є Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), створена 1992 р. для введення в широкий суспільний обіг матеріалів бібліотечних фондів, моніторингу й опрацювання стрімко зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Виокремлення в складі бібліотеки спеціального підрозділу для забезпечення інформаційної підтримки діяльності законодавчих, виконавчих та інших органів держави виявилось можливим лише після проголошення у 1991 р. незалежності України: завдяки підтриманій Президією Академії наук України ініціативі тодішнього генерального директора, академіка О. С. Онищенко було ухвалено рішення про створення в структурі бібліотеки спеціального підрозділу, орієнтованого на зміцнення співробітництва з органами державної влади України.

Аналогами СІАЗ у зарубіжних бібліотеках є Дослідницька служба Конгресу Бібліотеки Конгресу, Бюро дослідницької та правової інформації Національної парламентської бібліотеки Японії, Довідковий відділ з права й ухвалення рішень Національної Бібліотеки Китаю, Інформаційно-аналітичний відділ Президентської бібліотеки Республіки Білорусь тощо.

СІАЗ – науковий підрозділ, діяльність якого полягає у підготовці інформаційно-аналітичної та

аналітико-прогностичної продукції на базі використання інформації друкованих та електронних ЗМІ, всіх видів фондів НБУВ, інших відкритих джерел; предметом спеціальної наукової уваги СІАЗ є дослідження електронних інформаційних технологій у бібліотечній сфері.

Пріоритетними напрямками розвитку Служби нині є: використання новітніх інформаційних технологій, передових методів моніторингу й обробки інформації; посилення аналітичної і прогностичної складової в інформаційно-аналітичних матеріалах; розроблення теоретичних та науково-практичних питань бібліотечного обслуговування на основі впровадження електронних інформаційних технологій. Серед замовників інформаційно-аналітичної продукції підрозділу – центральні та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації, широке коло користувачів, котрі володіють електронними інформаційними технологіями.

Упродовж тривалого часу співробітниками СІАЗ здійснювалась підготовка, видання і поширення на замовлення владних структур таких інформаційно-аналітичних продуктів, як «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти діяльності»; «Україна: події, факти, коментарі»; «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки»; «Резонанс»; «Шляхи розвитку української науки»; «Безпека підприємництва»; «Регіони сьогодні» та інших спеціальних видань.

Останнім часом суспільна потреба в осмисленні комунікаційних аспектів соціально-політичних трансформацій, загальних тенденцій розвитку інформаційного простору, зокрема його наукового сегмента, особливостей функціонування інформації в мережевому середовищі спричинила розроблення та видання нових інформаційно-аналітичних продуктів СІАЗ – «Шляхи розвитку української науки», «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки», «Проблеми інформатизації» тощо.

Етапи становлення СІАЗ до 2006 р., спочатку – як відділу інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а з 1995-го, після ухвалення Бюро Президії НАН України відповідної постанови, – як Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади [7], були детально проаналізовані та охарактеризовані беззмінним керівником Служби, доктором історичних наук, професором В. М. Горовим [1], який окреслив шляхи адаптації СІАЗ до впровадження інтернет-технологій, переведення виробничих процесів на безпаперову основу; залучення нових замовників продукції СІАЗ; розширення спектру проблематики

досліджень і пов'язане з цим урізноманітнення асортименту інформаційно-аналітичних продуктів.

Сьогодні специфіка роботи СІАЗ зумовлюється стрімким розвитком мережових технологій, нарощуванням наукоємності інформаційної продукції, активізацією процесу суспільної модернізації, посиленням глобальних інформаційних впливів та пов'язаними з цим загостренням інформаційного протистояння і необхідністю вироблення ефективних інструментів (методик, інструкцій, інших алгоритмів) протидії інформаційній агресії.

Характерними ознаками нинішнього періоду розвитку Служби стало активне використання в її діяльності інформації соціальних медіа; забезпечення інтернет-присутності Служби – розроблення і створення веб-сайта та інтернет-представництв СІАЗ у соціальних мережах; просування наукового та інформаційно-аналітичного продукту в мережевому середовищі.

Сучасний розвиток Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади відбувається у руслі передових тенденцій інформаційно-аналітичного обслуговування аналогічних структур кращих бібліотек світу. Сьогодні СІАЗ спільно з іншими аналітичними підрозділами НБУВ – Фондом Президентів України, Національною юридичною бібліотекою – функціонує у складі Центру дослідження соціальних комунікацій, створеного у 2017 р.

Враховуючи посилення інформаційного складника в сучасних суспільно-політичних конфліктах, можна стверджувати, що отримані СІАЗ результати науково-аналітичних досліджень сучасних інформаційних процесів створюють надійне науково-методичне підґрунтя для вироблення ефективної державної політики у сфері забезпечення національного інформаційного суверенітету. Вони можуть розглядатися як наукоємні бібліотечно-інформаційні продукти, покликані сприяти ухваленню ефективних управлінських рішень.

Широкий спектр суспільно-політичних проблем, що перебувають у центрі уваги співробітників Центру, досвід опрацювання інформаційних матеріалів різних форм і жанрів (включно з електронною інформацією), різноманітність інформаційно-аналітичних послуг, котрі надаються користувачам, науково-методичні напрацювання, спрямовані на підвищення ефективності інформаційно-аналітичного обслуговування, проведення роботи з вивчення запитів на інформаційно-аналітичні послуги та гнучке реагування на ці запити дають підстави визначати аналітичні підрозділи НБУВ як ефектив-

них навігаторів політико-інформаційних потоків у суспільному сегменті управлінської діяльності.

Участь НБУВ у продукуванні й ефективному використанні фахових знань у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи пов'язана з її функціонуванням як науково-інформаційного центру, що проводить комплексні дослідження питань бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, джерелознавства, документознавства, архівознавства, біографістики, кодикології та кодикографії, історії книжкової культури, інформатики, соціальних комунікацій, збереження, консервації і реставрації документів; методології, методики й організації створення національної бібліографії України, повних бібліографій документів національних меншин України; формування і збереження національного бібліотечного фонду України; удосконалення бібліотечно-бібліографічної класифікації, каталогізації; розвитку комп'ютерних технологій інформаційно-бібліотечної діяльності [4].

На базі НБУВ сформувались і успішно розвиваються наукові школи О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіної, Г. І. Ковальчук, В. М. Горового, традиції яких забезпечують високий рівень підготовки наукових кадрів за спеціальностями 27.00.03. – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство та 27.00.02. – Документознавство, архівознавство. Створенню умов з виявлення, вироблення та ефективного використання галузевих знань, розвитку професійного потенціалу інформаційної, бібліотечної та архівної справи сприяє функціонування на базі НБУВ відкритої 1993 р. аспірантури та діяльність двох спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських і докторських дисертацій, організованих в НБУВ у 1993-му та 2010 р. Бібліотека також є базою для проходження практики студентами спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» вищих навчальних закладів Києва.

Ефективною платформою наукової комунікації в галузі бібліотечної справи є наукові конференції, семінари, круглі столи, читання, що організовуються НБУВ. Обмін досвідом, фаховими знаннями, дискусії в процесі підготовки наукових кадрів, проведення різних наукових заходів спричиняють синергетичний ефект, сприяють у підсумку генеруванню нових ідей та започаткуванню нових напрямів досліджень.

Отже, в контексті створення умов для продукування й ефективного використання фахових знань у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи НБУВ виступає вузлом наукової комунікації на основі мережових зв'язків соціально-психологічного характеру, які вибудовуються в процесі безпосередньої, прямої комунікації і проявляються у вигляді

ді особистих професійних контактів, зв'язків, що утворюються між окремими науковцями і працівниками у трудових колективах та між колективами.

Формалізації неявних знань та інформації, що з'являються в результаті такої комунікації, їх поширенню і впровадженню в бібліотечну практику сприяє науково-видавнича діяльність НБУВ і вибудовування зв'язків інформаційно-телекомунікаційного характеру: видання наукових монографій, науково-теоретичного та практичного журналу «Бібліотечний вісник» (з 1993 р.), низки збірників наукових праць: «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития» (з 2000 р.), «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (з 1998 р.), «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів» (з 1993 р.), «Українська біографістика» (з 1996 р.), «Українсько-македонський науковий збірник» (з 2005 р.), «Слов'янські обрії: збірник наукових праць» (з 2006 р.).

Діяльність НБУВ щодо створення умов для продукування й ефективного використання фахових знань у галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи порівняно з іншими напрямками участі бібліотеки в організації управління знаннями відбувається найбільш комплексно, із формуванням мережових зв'язків як інформаційно-телекомунікаційного (наприклад, у вигляді доступу до матеріалів періодичних фахових видань, монографій, бібліографічних ресурсів тощо), так і соціально-психологічного характеру (наукові конференції, круглі столи, семінари і т. п.). Сьогодні на часі – вивчення і впровадження цього досвіду НБУВ в напрямках створення умов для формування когнітивного підґрунтя різнорівневої управлінської діяльності, а також виявлення, збереження, продукування знань, необхідних для зростання інтелектуального капіталу української нації. Доповнення комунікації, що здійснюється за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій в Інтернет-середовищі, формуванням реального (офлайнного) бібліотечного інформаційного простору соціально-психологічного характеру (організація семінарів для представників органів державної влади, громадських обговорень, міждисциплінарних конференцій, ділових ігор, брейн-рингів, мозкових штурмів тощо), в якому можлива безпосередня комунікація між різними експертами, представниками органів державної влади і громадських організацій, фахівцями з різних галузей знань, бібліотечними працівниками, сприятиме підвищенню ефективності участі НБУВ в організації управління знаннями, розкриттю її інформаційно-комунікаційного потенціалу, формуванню середовища, сприятливого для гене-

рування та використання нових знань, їх подальшої трансляції від покоління до покоління.

Отже, напрями участі НБУВ в організації управління знаннями дають підстави визначати її як сучасний інфопростір, науково-інформаційний центр, що бере участь в організації управління знаннями шляхом створення умов, сприятливих для зростання інтелектуального капіталу української нації, виявлення, створення, поширення знань, необхідних для її життєдіяльності, надання доступу до таких знань; створення когнітивного підґрунтя управлінської діяльності, виявлення, ефективного використання та вироблення знань, необхідних у процесі ухвалення рішень; організації умов для продукування й ефективного використання фахових знань в галузі інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Напередодні 100-річного ювілею НБУВ досвід діяльності інституції засвідчує її здатність успішно адаптуватися до реалій трансформаційного періоду, давати ефективні відповіді на суспільні запити в умовах переходу до суспільства знань.

Бібліографічні посилання

1. Горюхов В. Служба інформаційного аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1992–2006): етапи становлення. Офіційний веб-портал Державної архівної служби України. 2006. URL: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf>. (дата звернення: 28.12.2017).
2. *Електронна бібліотека «Україніка»* / Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=AUTHOR&P21DBN=ELIB> (дата звернення: 28.12.2017).
3. Лобузін К. Технології організації знань ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2012. 252 с.
4. Науково-дослідна діяльність НБУВ. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіційний веб-портал. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/126#> (дата звернення: 28.12.2017).
5. Олейник О. Н. Управление знаниями в процессах обеспечения качества услуг библиотечно-информационных центров : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Казань, 2013. 22 с.
6. Попик В. Створення фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка» як складник формування національного гуманітарного інформаційного простору. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 3–7. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2014_6_3 (дата звернення: 28.12.2017).
7. Про створення Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади в Центральній науковій бібліотеці ім. В. І. Вернадського НАН України : постановою Бюро президії Національної академії наук № 334-Б від 14.12.1995 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіційний веб-портал. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201512_articles_field_dopmat_files/rishennya.pdf (дата звернення: 28.12.2017).
8. Протокол I-й організаційного засідання Комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави в Києві 23 серпня 1918 р. Володимир Іванович Вернадський і Україна.

Т. 1, кн. 1 : Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України; ред. кол. : А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій [та ін.]; уклад. : О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв [та ін.]. К., 2011. 699 с. С. 373–374. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Vernadskyi_Volodymyr/Vybrani_naukovi_pratsi_akademika_V_I_Vernadskoho_t1_kn1.pdf (дата звернення: 28.12.2017).

9. Протокол № 14 К[оміте]ту Н[аціональн]ої б[ібліоте]ки Української держави 18 жовтня 1918 року. Володимир Іванович Вернадський і Україна. Т. 1, кн. 1 : Володимир Іванович Вернадський. Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Ін-т історії України ; ред. кол. : А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій [та ін.]; уклад. : О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, С. М. Кіржаєв [та ін.]. К., 2011. 699 с. С. 385–386. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Vernadskyi_Volodymyr/Vybrani_naukovi_pratsi_akademika_V_I_Vernadskoho_t1_kn1.pdf (дата звернення: 28.12.2017).

10. Рекомендации для библиотек правительственных департаментов / под ред. Н. Болт и С. Бёрдж. Гаага : штаб-квартира ИФЛА, 2008. 65 с. URL: <https://archive.ifla.org/VII/s4/pubs/Profrep114.pdf>. (дата звернення: 28.12.2017).

11. Сербін О. Система управління знаннями як складова наукостворення. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2011. Вип. 32. С. 349–356. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/npnbuimviv_2011_32_37 (дата звернення: 28.12.2017).

12. Туріяньська М. М. Комунікації в системі управління знаннями. *Вісник економічної науки України*. 2011. № 2. С. 194–196. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45735/38-Turiyanska.pdf?sequence=1> (дата звернення: 28.12.2017).

13. Abram S. Post Information Age Positioning for Special Librarians : Is Knowledge Management the Answer? *Information Outlook*. 1997. V. 1, № 6. P. 18–25.

14. Daland H. Managing knowledge in academic libraries. Are we? Should we? *LIBER Quarterly*. 2016. 26(1). p. 28–41. DOI : <http://doi.org/10.18352/lq.10154>. (last accessed: 14.01.2018).

15. Lee H.-W. Knowledge Management and the Role of Libraries. 3rd China-US Library Conference website. 2005. URL: <http://www.white-clouds.com/iclc/cliej/cl19lee.htm>. (last accessed: 14.01.2018).

16. Matarazzo J. M., Connolly S. D. (Eds). Knowledge and special libraries. Boston : Butterworth Heinemann, 1999. 280 p. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/book/9780750670845>. (last accessed: 14.01.2018).

17. Semertzaki E. Special Libraries as Knowledge Management Centres. Chandos Publishing, Witney, Oxford, 2011. 336 p.

References

1. Horovy, V. (2006). Sluzhba informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1992-2006): etapy stanovlennia [Service of Information and Analytical Support of the State Authorities of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (1992-2006): stages of formation]. Official Web-portal of the State Archives Service of Ukraine. URL: <http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU-1-6-2006/05.pdf> (Last accessed : 28.12.2017) [in Ukrainian].

2. Elektronna biblioteka «Ukrainika» [Electronic library «Ukrainika»]. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?C21COM=F&I21DBN=AUTHOR&P21DBN=ELIB> (Last accessed : 28.12.2017) [in Ukrainian].

3. Lobuzina, K. (2012). Tekhnolohii orhanizatsii znannievyykh resursiv u bibliotechno-informatsiini diialnosti [Technologies of organization of knowledge resources in library and information activity]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Naukovo-doslidna diialnist *NBUV* [Research activity of VNLU]. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: official web-portal. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/126#> (Last accessed : 28.12.2017) [in Ukrainian].

5. Oleinik, O. N. (2013). Upravlenie znaniiami v processakh obespecheniia kachestva uslug bibliotechno-informacionnykh centrov [Knowledge management in the processes of ensuring the quality of services of library and information centers]. Extended abstract of candidate's thesis. Kazan [in Russian].

6. Popyk, V. (2014). Stvorennia fundamentalnoi elektronnoi biblioteki «Ukrainika» yak skladnyk formuvannia natsionalnogo humanitarnoho informatsiinoho prostoru [Creation of a fundamental electronic library «Ukrainika» as a component of the formation of the national humanitarian information space]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 3–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2014_6_3 (Last accessed: 28.12.2017) [in Ukrainian].

7. Pro stvorennia Sluzhby informatsiino-analitychnoho zabezpechennia orhaniv derzhavnoi vlady v Tsentralnii naukovi bibliotetsi im. V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy (1995) [About the creation of the Service of Information and Analytical Support of the State Authorities in V. I. Vernadsky Central Scientific Library of the National Academy of Sciences of Ukraine] : Resolution of the Bureau of the Presidium of the National Academy of Sciences № 334-B of 14.12.1995. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine: official web-portal. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/201512_articles_field_dopmat_files/rishennya.pdf (Last accessed: 28.12.2017) [in Ukrainian].

8. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Kirzhaiev, S. M. (Auth.-comp.), Zahorodnii, A. H., Onyshchenko, O. S. (head), Smolii, V. A. (Eds.) (2011). Protokol I-i orhanizatsiinoho zasidannia Komitetu dlia zasnuvannia Natsionalnoi biblioteki Ukrainskoi Derzhavy v Kyivi 23 serpnia 1918 r. [Protocol 1st of Organizing Committee Meeting for the Establishment of the National Library of the Ukrainian State in Kiev, August 23, 1918]. Volodymyr Ivanovych Vernadsky and Ukraine. NAS of Ukraine, Committee for Scientific Heritage of Academician V. I. Vernadsky, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Insitute of History of Ukraine. Vol. 1. Book 1, pp. 373–374. Kyiv. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Vernadskyi_Volodymyr/Vybrani_naukovi_pratsi_akademika_V_I_Vernadskoho_t1_kn1.pdf (Last accessed: 28.12.2017) [in Ukrainian].

9. Onyshchenko, O. S., Dubrovina, L. A., Kirzhaiev, S. M. (Auth.-comp.), Zahorodnii, A. H., Onyshchenko, O. S. (head), Smolii, V. A. (Eds.) (2011). Protokol № 14 K[omite]tu N[at]ionaln[oi] b[ibliote]ky Ukrainskoi derzhavy 18 zhovtnia 1918 roku [Protocol No. 14 of the Committee of the National Library of the Ukrainian State on October 18, 1918]. Volodymyr Ivanovych Vernadsky and Ukraine. NAS of Ukraine, Committee for Scientific Heritage of Academician V. I. Vernadsky, V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Insitute of History of Ukraine. Vol. 1, Book 1 pp. 373–374. Kyiv. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Vernadskyi_Volodymyr/Vybrani_naukovi_pratsi_akademika_V_I_Vernadskoho_t1_kn1.pdf (Last accessed: 28.12.2017) [in Ukrainian].

10. Bolt, N., Burge, S. (Eds.) (2008). Rekomendacii dlia bibliotek pravitelstvennykh departamentov [Recommendations for libraries of government departments]. The Hague, IFLA Headquarters. URL: <https://archive.ifla.org/VII/s4/pubs/Profrep114.pdf> (Last accessed: 28.12.2017) [in Russian].

11. Serbin, O. (2011). Systema upravlinnia znanniami yak skladova naukotvorenna [Knowledge management system as a component of science creation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadsoho. Issue. 32*, pp. 349–356. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2011_32_37 (Last accessed: 28.12.2017) [in Ukrainian].

12. Turiyanska, M. M. (2011). Komunikatsii v systemi upravlinnia znanniamy [Communication aspects of knowledge management]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy. – Bulletin of Economic Science of Ukraine, 2*, 194–196. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/45735/38-Turiyanska.pdf?sequence=1> (Last accessed: 28.12.2017) [in Ukrainian].

13. Abram, S. (1997). Post Information Age Positioning for Special Librarians: Is Knowledge Management the Answer? *Information Outlook, 6*, 18–25.

Tetiana Hranchak,

Doctor of Social Communications, Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS THE SCIENTIFIC AND INFORMATION CENTER OF THE ORGANIZATION OF KNOWLEDGE MANAGEMENT

The functioning of Vernadsky National Library of Ukraine as a scientific information center of knowledge management is substantiated. The directions of the library's participation in knowledge management are outlined and characterized. Approaches to the establishment and complex use by the library of network communications of information and telecommunication and socio-psychological nature in the formation of an environment conducive to the generation and use of new knowledge, their subsequent transmission from generation to generation are revealed.

К е у в о р д с: Vernadsky National Library of Ukraine, national library, knowledge management, knowledge resources, scientific and analytical activity, SIAZ.

14. Daland, H. (2016). Managing knowledge in academic libraries. Are we? Should we? *LIBER Quarterly, 26(1)*, 28–41. DOI: <http://doi.org/10.18352/lq.10154> (Last accessed: 14.01.2018).

15. Lee, H.-W. (2005). Knowledge Management and the Role of Libraries. 3rd China-US Library Conference website. URL: <http://www.white-clouds.com/iclc/cliej/cl19lee.htm> (Last accessed: 14.01.2018).

16. Matarazzo, J. M., Connolly, S. D. (Eds.) (1999). Knowledge and special libraries. Boston: Butterworth Heinemann. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/book/9780750670845> (Last accessed: 14.01.2018).

17. Semertzaki, E. (2011). Special Libraries as Knowledge Management Centres. Chandos Publishing, Witney, Oxford.

Стаття надійшла до редакції 26.03.2018 р.

УДК 023(477):[025.45УДК+025.47]

Тетяна Добко,

д-р наук із соціальних комунікацій, завідувач відділу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Впровадження УДК і ББК бібліотеками України: історичні паралелі і реалії сьогодення

Висвітлюється досвід упровадження бібліотечних класифікацій Універсальної десяткової класифікації (УДК), Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) у практику роботи бібліотек України. Наголошено на значних працевитратах переіндексації документів, на необхідності організації чіткої координації, належного методичного, фінансового і кадрового забезпечення цього процесу.

К л ю ч о в і с л о в а: індексація документів, Універсальна десяткова класифікація (УДК), Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК), Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, історія бібліотекознавства, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Книжкова палата України, Державна наукова педагогічна бібліотека імені В. О. Сухомлинського.

Упровадження Універсальної десяткової класифікації (УДК) в Україні (тоді Міжнародної універсальної десятичної класифікації – МДБК) розпочалося ще у 20-х роках ХХ ст. МДБК – перша класифікація міжнародного типу була перекладена на українську мову і вийшла друком 1919 р. за упорядкування Ю. Іванова-Меженка, тогочасного директора Книжкової палати [15; 31, с. 202–203]. Українською та російською мовами за радянських часів було видано «Десятичную классификацию» (Харків, 1924), «Десяткову класифікацію: для масових бібліотек» (1938);

«Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек» (1961); «Таблиці бібліотечної класифікації для масових бібліотек» (1971) та ін.

Упровадження десяткової класифікації регламентувалося низкою директивних документів та супроводжувалося роз'яснювальною, методичною роботою. Так в «Інструкції про облік та збереження книжкового майна і обов'язковий мінімум бібліотечної техніки для всіх бібліотек масового користування» (1934) йшлося, що «книжки та брошури класифікують за десятичною системою» [16, с. 238].

Однак, з середини 1930-х рр. радянські фахівці дедалі активніше починають виступати за розроблення єдиної класифікаційної системи для бібліотек СРСР усіх типів і видів. І така переорієнтація була викликана не лише потребами систематизації документів на єдиних методичних засадах. Наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. розгорнулася жорстка ідеологічна боротьба за утвердження марксистсько-ленінської методології в науці. Бібліотечні працівники розглядалися як пропагандисти та агітатори, провідники більшовицької політики. Бібліографії наполегливо відводила роль засобу ідеологічного впливу на маси.

Принцип партійності став домінуючим у гуманітарній сфері загалом і книгознавчій, бібліотечно-бібліографічній зокрема на довгі роки. Партійність бібліографії розумілася як ідейна спрямованість «бібліографічної діяльності, усвідомлене, відкрите відстоювання бібліографією (бібліографами) інтересів певного класу, соціальної групи, партії» [1, с. 24].

Відомо, що Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК) – це універсальна комбінаційна класифікаційна система, одна з найбільших у світі, розроблена у 1936–1968 рр. фахівцями Державної бібліотеки СРСР імені В. І. Леніна (ДБЛ, нині Російська державна бібліотека), Державної публічної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедрина (ДПБ, нині Російська національна бібліотека), Бібліотекою Академії наук СРСР (БАН, нині Бібліотека Російської академії наук) і Всесоюзної Книжкової палати (ВКП, нині Російська Книжкова палата (РКП)). Згодом були видані таблиці ББК для наукових бібліотек у 25 випусках, 30 книгах (Москва, 1960–1968), скорочене видання у 6 книгах (1970–1972), у 1975 р. – зі зведеним алфавітно-предметним покажчиком [34].

Варто відзначити, що впровадженню ББК передувало широке обговорення та рецензування проектів таблиць, проводилися дискусії з питань класів, основних ділень, структури, індексації, у наукових і масових бібліотеках ставилися експерименти.

У 1955 р. було поставлено завдання розробити класифікаційну систему для найбільших наукових бібліотек, сформували поважну редколегію. До підготовки ББК залучили науковців, фахівців АН СРСР, навчальних закладів, діячів культури і мистецтва. 1981 р. творці ББК удостоїлися Державної премії СРСР у галузі науки. Нині це національна класифікаційна система Росії, яка використовується також у бібліотеках інших країн СНД, КНР, Монголії, СРВ, Куби [34].

За угодою 2000 р., авторським правом на ББК володіють 3 бібліотеки: Російська державна бібліотека, Російська національна бібліотека, Бібліотека Російської академії наук. Координаційним федеральним міжвідомчим центром із ведення ББК є Науково-дослідний центр розвитку ББК, що функціонує в якості підрозділу Російської державної бібліотеки [13].

В Україні розробленням Бібліотечно-бібліографічної класифікації займалася Державна наукова бібліотека ім. В. Короленка. Першою впроваджувати радянську систему ББК почала з 1960 р. Державна бібліотека України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) [13].

У постанові колегії Міністерства культури СРСР від 12 листопада 1965 р. «Про запровадження 1-го видання бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи бібліотек та про підготовку скорочених варіантів класифікації» відзначалося, що вперше вдалося створити «нову радянську бібліотечно-бібліографічну класифікацію на основі марксистсько-ленінської методології, класифікацію, яка відповідає завданням наукової організації каталогів у крупних бібліотеках і сприяє використанню фондів та широкій пропаганді книги» [25, с. 48]. Наголошувалося, що ББК вже успішно впроваджено у практику понад 60 наукових бібліотек країни різного профілю.

Схвалюючи апробацію системи, Колегія рекомендувала запровадити ББК у практику роботи наукових бібліотек системи Міністерства культури СРСР: «Просити Академію наук СРСР, Міністерство вищої і середньої освіти СРСР, ВЦРПС, Головне політичне управління Радянської Армії та Військово-Морського Флоту, Комітет по пресі при Раді Міністрів СРСР та інші відомства рекомендувати запровадження класифікації у практику роботи підпорядкованих їм бібліотек» [25, с. 48].

ДБЛ, ДПБ, БАН і ВКП мали розробити протягом найближчих років методичні посібники із запровадження класифікації, скорочені варіанти таблиць для обласних, масових бібліотек, а також здійснювати систематичне надання доповнень і змін до таблиць. Доручалося ВКП спільно з ДБЛ провести у 1966 р. підготовчу роботу з централізованої класифікації за новими таблицями ББК та здійснити її, починаючи з січня 1967 р.

З метою підготовки кадрів із запровадження нової класифікації міністерствам культури СРСР, УРСР доручалося ввести до програми вищів читання нового курсу з ББК [25, с. 48]. Директорові ДБЛ пропонувалося подати пропозиції, які б забезпечили

розроблення теорії ББК та підготовку спеціалістів у цій галузі, а також створити у бібліотеці спеціальний відділ з розроблення та підготовки видань різних видів класифікації, методичних посібників, зокрема й створення скорочених варіантів ББК для обласних і масових бібліотек [25, с. 49].

Незважаючи на зобов'язання ДБЛ організувати переведення систематичних каталогів бібліотеки на нову систему класифікації, починаючи з 1966 р., фонди і каталоги довідково-бібліографічного відділу цієї установи залишилися на своїй спеціально розробленій раніше схемі, якою співробітники послуговуються й нині.

Задля впровадження ББК ухвалювалися й інші директивні та розпорядчі документи. Так, на виконання наказу Міністерства культури СРСР «Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) в практику роботи масових і дитячих бібліотек» (№ 735 від 29 вересня 1978 р.) був виданий наказ Міністерства культури УРСР «Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних масових бібліотек» від 2 листопада 1978 р. [23]. У ньому ставилося завдання відділу бібліотек Міністерства культури УРСР розробити до 15 грудня 1978 р. план поетапного впровадження ББК у практику роботи державних масових бібліотек республіки. Наказувалося Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС (ДРБ), Одеській державній науковій бібліотеці ім. М. Горького (ОДНБ, нині Одеська національна бібліотека України), обласним бібліотекам для дорослих, які працюють з місцевими видавництвами, – Донецькій, Кримській, Львівській, Закарпатській «з 1 січня 1979 р. розпочати простановку індексів за таблицями ББК на книгах (верстках), друкованих анотованих картках для масових бібліотек, зберігаючи на деякий час індекси за старими таблицями» [23].

Державній республіканській бібліотеці УРСР ім. КПРС, Державній республіканській бібліотеці для дітей ім. Ленінського комсомолу (нині Національна дитяча бібліотека), Державній республіканській бібліотеці УРСР для юнацтва ім. В. Василевської (нині Державна бібліотека України для юнацтва) рекомендувалося підготувати протягом 1979 р. плакати, пам'ятки з питань впровадження ББК, провести зональні семінари-практикуми для працівників бібліотек, які здійснюють класифікацію та організацію каталогів.

Як бачимо, незважаючи на існування в СРСР командно-адміністративної системи, більшість розпорядчих документів щодо впровадження ББК

містять формулювання «рекомендувати», «вивчити», «розробити», розраховані на довготривалу перспективу. Цим скористалися керівники окремих вітчизняних бібліотек. Їм вистачило мужності, здорового глузду, щоб взагалі не переходити на ББК.

Центральна наукова бібліотека АН УРСР (ЦНБ, нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) почала упроваджувати ББК, за рішенням вченої ради Бібліотеки, наприкінці 1965 р. Було розроблено і затверджено низку інструктивно-методичних документів про перебудову генерального систематичного каталогу за таблицями ББК для наукових бібліотек, про оформлення СК, розміщення опису в його рубриках, упровадження загальних типових ділень у практику організації СК тощо [14, с. 143]. На той час ББК відповідала рівню наукових і прикладних знань і, на погляд її впроваджувачів, становила єдино можливу основу для побудови систематичного каталогу наукових бібліотек [7, с. 31]. Наголошувалося на зростанні значення ББК як єдиної інформаційно-пошукової мови, на основі якої мають виконуватися усі бібліотечно-бібліографічні процеси, організація фондів, ведення ДБА. Це мало сприяти об'єднанню усіх бібліотечно-бібліографічних процесів бібліотек різних систем і відомств в одне ціле [5, с. 6].

Як зазначали О. П. Дараган, З. С. Руда, І. К. Коновалова, після перших кроків адаптації таблиць ББК до існуючої у бібліотеці системи класифікації, зі зростанням впевненості у доцільності її використання, у її перевагах було порушено питання про повне впровадження таблиць ББК до СК. Враховуючи обсяг генерального СК ЦНБ (2250 тис. описів), вівся наполегливий пошук шляхів його перебудови [7, с. 32].

За результатами проведеного дослідження, палких дискусій на засіданнях методичної ради відділу та вченої ради бібліотеки, вчена рада затвердила спосіб перебудови каталогу на схему ББК від загального до конкретного – перегрупування основних розділів каталогу в послідовності схеми ББК, присвоєння їм нових індексів одночасно по всьому систематичному каталогу з послідовним редагуванням всередині розділів. У згаданій вище публікації колег йшлося про переваги і недоліки різних способів рекласифікації документів. Затверджені вченою радою інструктивно-методичні вказівки передбачали переведення каталогу на ББК у такій послідовності: 1) приведення структури каталогу відповідно до схеми ББК; 2) складання алфавітно-предметного покажчика до нього;

3) редагування виконання робіт [7]. При редагуванні розділів особлива увага приділялася підрядності розділів і підрозділів (питання односторонності, розмежування, взаємних посилань і відсилок). З огляду на нерозробленість у ББК системи відсилок, фахівцям нашої бібліотеки довелося розробляти її самостійно. Водночас уточнювалося формування рубрик, відбувалася їх деталізація. Перспективним планом роботи відділу систематизації переведення генерального СК бібліотеки на ББК передбачалося завершити до 1973 р. [7]. Проте, воно відбувалося упродовж двадцяти років [29, с. 64–65]. Поступово ББК упроваджувалася й для організації каталогів та фондів філій, спеціалізованих відділів і читальних залів.

Питання про уніфікацію класифікації порушувалося і у бібліотеках мережі Західного наукового центру АН УРСР, адже тут дві бібліотеки застосовували УДК, інші – модернізовану десяткову класифікацію [8, с. 176].

У Львівській науковій бібліотеці АН УРСР (нині Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника) рекаталогізація старих фондів та організація систематичного каталогу за схемою ББК відбувалися у 60–70-х роках ХХ ст. Фахівці Бібліотеки вивчали перспективи і досвід упровадження ББК у наукових бібліотеках, брали участь у численних семінарах-нарадах, обговорювали ці питання на вченій раді книгозбірні. Опанувавши методи роботи з перебудови систематичного каталогу за таблицями ББК, після складання перспективного плану переведення систематичного каталогу наукової бібліотеки на ці таблиці було запроваджено індивідуальне та колективне вивчення працівниками окремих випусків ББК, інструкцій, виданих ДБЛ, таблиць загальних і територіальних типових ділень, методики індексації; проводилися практичні семінарські заняття у секторі систематизації, інших підрозділах бібліотеки для ознайомлення зі структурою і принципами ББК [18, с. 68].

Окремі працівники пройшли стажування у відділі систематизації ДБЛ. І тільки після проведення підготовчих робіт у квітні 1968 р. бібліотека приступила до систематизації поточних надходжень літератури і до перегрупування центрального систематичного каталогу за таблицями ББК [4, с. 104–105]. Згодом було проведено розширений семінар, де висвітлювався досвід упровадження ББК в СРСР та за кордоном, обговорювалися питання методики переведення підручних фондів на таблиці ББК (1972) [18, с. 83–84].

З метою покращання якості каталогів Бібліотеч-

на рада Президії АН УРСР у липні 1979 р. ухвалила постанову «Про удосконалення бібліотечних каталогів у бібліотеках НДУ АН УРСР», де йшлося, зокрема, про необхідність переведення відділів суспільних наук систематичних каталогів наукових бібліотек на таблиці ББК [21, с. 4]. Щоб дотримуватись єдиних принципів у роботі з каталогами та картотеками, ЛНБ АН УРСР розробила для бібліотек мережі «Скорочені таблиці бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) (розділи суспільно-політичних та гуманітарних наук)» (1980) [18, с. 71]. У розробленому посібнику «Перевод фондів и систематических библиотек НИУ АН УССР на таблицы Библиотечно-библиографической классификации для научных библиотек (отдел общественных наук) : рекомендации для библиотек НИУ АН УССР секций химико-технологических и биологических наук, физико-технических и математических наук» (Київ, 1980) висвітлювалися підготовча робота, питання планування, обліку та організації роботи, методика переведення систематичних каталогів і фондів на таблиці ББК. У додатках було розміщено перспективний план переведення фондів і СК на таблиці ББК; приблизні норми на процеси роботи з переведення фондів і СК на ББК; система роздільників для СК; список основної літератури за темою [21]. Фахівці визначили такі норми на 8 годин праці: 1) переведення фондів на ББК (усі процеси роботи з книгою) – 24 книги; перегрупування карток без систематизації – 625 карток; пересистематизація карток, включаючи частоківий перегляд літератури і попереднє оформлення каталогу – 120 карток; оформлення систематичного каталогу (підготовка роздільників визначеної форми, їх написання бібліотечним почерком, зазначення індексів і назв рубрик, взаємозв'язків з іншими рубриками, методичних вказівок читачам) – 80 роздільників.

Також були розроблені «Краткий вариант таблиц ББК по общественным наукам для библиотек научных учреждений АН УССР естественно-технических профилей» (Київ, 1980), «Положение о систематическом каталоге библиотеки научного учреждения» (Київ, 1984)¹ тощо.

¹ Краткий вариант таблиц ББК по общественным наукам для библиотек научных учреждений АН УССР естественно-технических профилей / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; сост. : А. П. Дараган, М. Я. Каганова, Я. И. Кифорак [и др.]. Киев, 1980. 69 с.; Положение о систематическом каталоге библиотеки научного учреждения / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; сост. : А. П. Дараган, отв. ред. Б. В. Готфельд. Киев, 1984. 5 с.

Широко вивчалися теоретичні та науково-методичні напрацювання, практичний досвід, рекомендації щодо переходу на схему ББК. Взяти хоча б публікацію В. П. Полянова, Ю. Т. Сивоконіна, де виокремлювалися три рівні переведення каталогів і фондів на ББК: 1) повна пересистематизація (варіант-максимум); 2) часткова пересистематизація (наприклад, найбільш запитувані і цінні видання, література останніх років; у технічних бібліотеках та бібліотеках вишів, що застосовують УДК – тільки відділи суспільних і гуманітарних наук; 3) систематизація лише нових надходжень, стара ж частина каталогу (фонду) консервується (варіант-мінімум). Автори зазначали, що питання – проводити чи не проводити повну пересистематизацію СК, має вирішуватися залежно від реальних можливостей бібліотеки виконати таку роботу швидко. Адже, якщо пересистематизація займе 5–10 років, то її доцільність втрачається – основний читацький попит існує на літературу останніх років [22, с. 50].

Значна науково-методична робота щодо впровадження ББК була проведена Харківською державною бібліотекою ім. В. Г. Короленка. Все почалося з розроблення по всіх областях перспективних планів поетапного впровадження ББК. Спеціальними наказами обласних управлінь (органів) культури на місцях, в обласних бібліотеках і ЦБС були створені робочі групи, призначені куратори, відповідальні за рекласифікацію бібліотечних фондів і каталогів, складені графіки виїздів для надання практичної допомоги, велися картотеки контролю за впровадженням ББК [5]. Обласні бібліотеки розробили і направили в усі ЦБС типову регламентуючу документацію. На її основі на місцях склали відповідні інструктивно-методичні матеріали: положення про СК і систему каталогів ЦБС, інструкції з переведення фондів і каталогів на ББК, редагування, оформлення СК, побудованого за ББК, про картотеки методичних рішень, алфавітно-предметний покажчик. На базі бібліотек функціонували обласні, міські та районні школи передового досвіду. Впровадженню ББК передувала робота зі звільнення фондів від застарілих, маловикористовуваних, дублетних, зношених і непрофільних видань [5, с. 2].

Отже, наприкінці 1970-х рр. почалося масове впровадження ББК в практику роботи бібліотек України. Її впроваджували бібліотеки всіх відомств і рівнів: бібліотеки загальнодержавного рівня, 78 обласних і центральних міських бібліотек Міністерства культури України, понад 20 тисяч

районних і сільських бібліотек, шкільні, бібліотеки вишів та середніх спеціальних навчальних закладів. Публічні бібліотеки Міністерства культури України почали користуватися таблицями ББК з 1980-го, обласні універсальні – з 1986 р. [2].

Слід зазначити, що перехід на ББК не був простим і безболісним. Вже на виконання наказу Міністерства культури СРСР «Про впровадження Бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних республіканських (АРСР), крайових, обласних універсальних наукових бібліотек» № 404 від 28 жовтня 1985 р. [19] було видано наказ Міністерства культури УРСР «Про впровадження Бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи обласних універсальних наукових бібліотек республіки» № 1232 від 4 грудня 1985 р. [20]. Цей документ зобов'язував обласні управління культури розробити і здійснити конкретні заходи щодо впровадження ББК у обласних універсальних наукових бібліотеках, «передбачивши у них проведення у 1986 р. підготовчих робіт, перехід з 1987-го до систематизації нових надходжень і переведення підсобних фондів відділів, каталогів і картотек на нову систему класифікації» [20]. На ДРБ, Державну історичну бібліотеку УРСР (нині Національна історична бібліотека України), ОДНБ, Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка покладалося надання методичної, практичної допомоги обласним універсальним науковим бібліотекам (ОУНБ) з питань переведення фондів, каталогів і картотек на ББК. Республіканський інститут підвищення кваліфікації працівників культури (РІПКПК, нині Національна академія керівних кадрів культури і мистецтва) мав передбачити в начальні-тематичних планах 1986–1990 рр. організацію занять для працівників ОУНБ, які здійснюють впровадження ББК.

До наказу додавався план заходів, яким, зокрема, передбачалося на базі Черкаської ОУНБ ім. В. В. Маяковського організувати республіканську школу передового досвіду, провести семінар-практикум, здійснити виїзди у Волинську, Ворошиловградську, Львівську, Тернопільську, Чернігівську, Херсонську області для надання методичної допомоги з впровадження ББК. Заплановано було підготувати методичні рекомендації щодо відображення літератури про Україну в каталогах і картотеках, розробити курс лекцій для читання у РІПКПК.

Наведені документи засвідчують, що на впровадження ББК у бібліотеках України були витрачені

не тільки роки, а й значні інтелектуальні зусилля.

У 1977 р. побачило світ однотомне видання таблиць ББК для масових бібліотек (перевидане у 1987 р.). У 1978 р. і 1988-му були підготовлені таблиці для дитячих і шкільних бібліотек, а упродовж 1980–1983 рр. – таблиці для обласних бібліотек у 4-х томах. Регулярно друкуються доповнення і виправлення, різні варіанти таблиць ББК: універсальні, повні, середні, скорочені, галузеві. У другій половині 1990-х рр. була усунена підпорядкованість таблиць ББК ідеологічним догмам (наприклад, філософія марксизму-ленінізму, яка виділялася раніше як титульний розділ ББК, включена до галузевого відділу «Філософія»; територіальні типові ділення побудовані за фізико-географічними, а не політичними ознаками тощо) [34]. «За своєю змістовністю ББК відповідала тогочасному розвитку всіх галузей теоретичних і прикладних знань і представляла єдиноможливу основу для побудови систематичного каталогу великої наукової бібліотеки в умовах існуючих тоді ідеологічних реалій» [31, с. 240].

Отже, публічні та наукові бібліотеки мають великий практичний досвід переходу з однієї системи класифікації на іншу. Наприклад, відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО) НБУВ розпочав переведення фондів і каталогів підрозділу на ББК у другій половині 1980-х рр., після численних зауважень, нарікань з боку адміністрації. Очолили переведення фондів і каталогів з УДК на ББК за підтримки тодішнього директора установи М. І. Сенченка, новопризначені завідувач відділу ВДБО Г. О. Ритова, зав. секторами М. А. Чиж, Т. К. Луценко, які раніше працювали в інших бібліотеках і мали досвід такої роботи. Однак цей процес затягнувся на довгі роки. Справа в тому, що для перегрупування обсягових книжкових фондів необхідно мати чіткий план і вільні площі.

Аналізуючи здійснену роботу, в якій нам довелося брати безпосередню участь, зазначимо, що переводити одночасно фонди і каталоги на іншу схему класифікації, не припиняючи при цьому обслуговування читачів, дуже складна справа. Частина фондів і, відповідно, каталогів були закріплені за певними співробітниками. Ця робота включалася до річних планів обсягом від 10 до 50 % робочого часу залежно від посади. Зважаючи на обсяг фондів відділу (у 1990 р. фонд ВДБО налічував понад 140 тис. примірників, з них понад 35 тис. книжкових видань), кількість задіяних у цьому процесі співробітників, розраховані і затверджені

норми, робота тривала не один рік, адже паралельно здійснювалося обслуговування читачів, готувалися різні бібліографічні довідки, покажчики, комплектувалися і каталогізувалися нові надходження, виконувалися інші завдання.

Спочатку співробітник працював з книгою і систематичним каталогом (СК), змінюючи за таблицями відповідності одночасно індекси на книгах і картках СК, потім вишукував основні і додаткові картки на книгу в алфавітному каталозі, вносив туди зміни. Для зменшення обсягів роботи мало-використовувані книги здавалися до фондів основного зберігання Бібліотеки, де була запроваджена форматна розстановка, деякі дублети списувалися або передавалися до обмінно-резервного фонду. Не все вкладалося у схему відповідності класифікацій, доводилося у робочому порядку ухвалювати окремі методичні рішення. Адже, як відзначали фахівці ще у 1930-х рр., впроваджуючи УДК, «кожна навіть незначна перебудова бібліотечної класифікації, хоч би теоретично обґрунтована, може іноді на практиці внести непередбачені труднощі і ускладнення в роботу бібліотекаря» [3, с. 73].

У 1990 р. за планом роботи ВДБО з переведення фонду і каталогів на ББК було пересистематизовано 10 001 примірник довідково-бібліографічних видань, здубльовано 1800 додаткових карток, розставлено в алфавітний каталог 600 нових карток². За 1991 р. пересистематизацію пройшли 12 100 примірників видань. Під час цієї роботи перенесено нові індекси на 11 424 картки СК, здубльовано 1959 карток, здійснено бібліографічний опис 676 книг, картки на які були зношені чи відсутні в каталогах, замінено 11 600 індексів на картках алфавітного каталогу, віднайдено 195 книг, технічно опрацьовано 1201 примірник видань³. У 1992 р. з метою рекласифікації було перегрупувано 27 319 карток СК, здубльовано 1438 карток, здійснено бібліографічний опис 977 книг, технічно опрацьовано 4361 примірник, перегрупувано 8208 примірників фонду, написано 40 нових поличних роздільників⁴.

² Пояснительная записка к цифровому отчету о работе отдела справочно-библиографического обслуживания за 1990 год. Киев, 1990. С. 5.

³ Пояснювальна записка до цифрового звіту про роботу відділу довідково-бібліографічного обслуговування за 1991 р. [Київ, 1991]. С. 5.

⁴ Пояснювальна записка до цифрового звіту про роботу відділу довідково-бібліографічного обслуговування за 1992 р. [Київ, 1993]. С. 6.

Деякий час паралельно існували систематичні ряди у фондї, що не сприяло оперативності обслуговування користувачів. Завершували процес загальне перегрупування фондів, оформлення поличних роздільників і загальна редакція усіх каталогів (карток і роздільників).

Остаточна редакція каталогів у Бібліотеці завершилася у 2000-і роки. Поступово співробітники звикали до нової схеми класифікації. Користуватися ББК ставало дедалі зручніше, адже це була схема, за якою працювала уся Бібліотека: здійснювалася централізована систематизація документів, відділ отримував друковані картки на документи, що надійшли до фондів НБУВ з вже зазначеними індексами, і використовував їх у подальшому, уточнюючи за схемою ББК, розробленою для розстановки довідково-бібліографічних видань у ВДБО.

У бібліотеках різних відомств фахівці багато працювали над удосконаленням таблиць ББК, їх адаптували до сучасних реалій та наукового знання. Так, Державна науково-педагогічна бібліотека України видала «Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек» (Київ, 2002); Державна бібліотека України для юнацтва – «Доповнення і виправлення до таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації для дитячих і шкільних бібліотек» (Київ, 2000), «Алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу» (Київ, 2003)⁵ та ін. Проблеми і потреби впровадження та удосконалення ББК у шкільних бібліотеках детально досліджені у статті Я. Іванової і Н. Ремез⁶. На допомогу бібліотекарям, які не мають спеціальної освіти, спрямовано методичний посібник М. М. Івашке-

вич «Розстановка книжкового фонду бібліотеки по системі ББК» (Білогір'я, 2014)⁷.

Співробітники Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого розробили рекомендації «Доповнення і виправлення до ББК (для масових і обласних універсальних наукових бібліотек)», «Таблиці етнічних типових ділень сучасних народів світу»⁸ та ін. [2, с. 9].

Зазначимо, що НБУВ на базі повного варіанта таблиць для наукових бібліотек та власних напрацювань створила свій Рубрикатор для систематизації документів, яким послуговуються відділ каталогізації і систематизації, спеціалізовані підрозділи-фондоутримувачі. Упродовж останніх 20-ти років Бібліотекою здійснено велику наукову роботу з підготовки тематичних рубрикаторів у формі робочих таблиць. Їх використовують у технологічному циклі наукового опрацювання документів в умовах паралельного функціонування традиційних і комп'ютерних технологій, організації довідково-пошукового апарата, інформаційного пошуку. На думку О. Сербіна, «Рубрикатор – це систематизовано-впорядкований перелік відповідно заіндексованих лінгвістично означених понять, знань та процесів, відповідність якого до робочих таблиць класифікації НБУВ розглядається фактично й аксіоматично» [30]. Це систематизаційний інструмент, що є адекватним відображенням тематичного репертуару за останні чверть століття, сучасних реалій і потреб інформаційного простору нашої країни.

Упродовж 2004–2017 рр. Бібліотека видала низку видань з серії «Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського», зокрема таблиці територіальних, етнічних, мовних типових поділів⁹. Побачили світ рубрикатори за га-

⁵ Робочі таблиці ББК для шкільних бібліотек / Держ. наук.-пед. б-ка України; упоряд. : І. Г. Лобановська, О. А. Чернюк Київ, 2002. 40 с. ; Нормативно-правова база для шкільних бібліотек та робочі таблиці ББК : посібник / Держ. наук.-пед. б-ка України, Упр. освіти і науки Дніпропетр. облдержадмін., Дніпропетр. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти; упоряд. С. Г. Гонік. Дніпропетровськ : Промінь, 2002. 50 с. ; Доповнення і виправлення до таблиць бібліотечно-бібліографічної класифікації для дитячих і шкільних бібліотек (інструкт.-метод. реком.) / [уклад. : Н. Й. Дзюба, Н. В. Полуня; ред. Л. І. Стахурська]; Держ. б-ка України для дітей. Київ, 2000. 88 с.; Алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу : зміни і доп. (згідно з таблицями ББК для масових бібліотек) / авт.-упоряд. Н. М. Зінчук [та ін.]; Держ. б-ка України для юнацтва. Київ, 2003. 202 с.

⁶ Іванова Я. Бібліотечно-бібліографічна класифікація документів – основа організації інформаційного середовища бібліотеки / Я. Іванова, Н. Ремез. *Шк. бібл. – інформ. центр*. 2011. № 12. С. 20–30.

⁷ Івашкевич М. М. Розстановка книжкового фонду бібліотеки по системі ББК: методичний посібник. Білогір'я, 2014. 54 с.

⁸ Доповнення і виправлення до бібліотечно-бібліографічної класифікації: таблиці для обласних бібліотек : (рекомендації) / Держ. б-ка України; [підг. : С. І. Анісімова, Т. І. Вилегжаніна, Г. М. Марченко та ін.] Київ. 1992. 34, [2] с. ; Таблиця етнічних типових ділень сучасних народів світу (ЕТД): таблиці для обл. бібліотек : рекомендації / М-во культури України; Державна б-ка України. Київ. 1993. 16 с.

⁹ Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : таблиці територіальних типових поділів / авт. кол. : І. І. Багрій [та ін.]; голов. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2004. 767, [1] с.; Рубрикатор

лузевими розділами «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування», «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка» (підрозділи «М1 Технологія деревини», «Технологія деревини», М8 Поліграфічне виробництво», «М9 Фотокінотехніка»), «Ж Техніка і технічні науки у цілому», «Н Будівництво», «З Енергетика. Радіоелектроніка» (підрозділи «381 Кібернетика», «397 Інформаційна та обчислювальна техніка»), «И Гірнична справа», «З Енергетика. Радіоелектроніка» (підрозділ «396 Автоматика і телемеханіка»), «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські та лісгосподарські науки» (підрозділ «П8 Ветеринарна медицина», «Л1 Хімічна технологія. Хімічні та харчові виробництва» (підрозділ «Л8/9 Харчові виробництва»)¹⁰.

Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: таблиці територіальних типових поділів / авт. кол. : І. І. Багрій [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 26 с.; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : таблиця етнічних типових поділів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. -уклад. : А. Г. Бровкін, Л. В. Головіна, І. А. Зарічняк ; голов. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2007. 279, [1] с.; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : таблиця мовних типових поділів / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. кол. : І. І. Багрій, О. О. Сербін (керівник проекту) ; голов. ред. В. І. Попик. Київ, 2013. 544 с.

¹⁰ Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Розділ «К Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування» / авт. кол. : Н. О. Артюшенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2005. 585, [1] с.; Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Розділ «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка». Підрозділ «М1 Технологія деревини» / авт. кол. : Н. О. Артюшенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2006. 196, [1] с. ; Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Розділ «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка». Підрозділ «М2/7 Виробництва легкої промисловості» / авт. кол. : Н. О. Артюшенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. 373, [1] с.; Рубрикатор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Розділ «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка». Підрозділ «М8 Поліграфічне виробництво» /

Крім того, для потреб спеціалізованих підрозділів було удосконалено схеми класифікації документів з питань бібліотекознавства та бібліографії тощо. У 2016 р. вийшов «Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант», розроблений науковцями відділу наукового опрацювання документів Бібліотеки для спеціалізованих відділів Бібліотеки, а також для наукових бібліотек з невеликими фондами, який

авт. кол. : Н. О. Артюшенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. 195, [1] с. ; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «М Технологія деревини. Виробництва легкої промисловості. Поліграфічне виробництво. Фотокінотехніка». Підрозділ «М9 Фотокінотехніка» / авт. кол. : Н. О. Артюшенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2009. 225, [1] с. ; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «Ж Техніка і технічні науки у цілому» / Н. О. Артюшенко [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 237, [1] с. ; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «Н Будівництво» / авт. кол. : А. Г. Бровкін [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. 597, [1] с. ; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «З Енергетика. Радіоелектроніка». Підрозділи «381 Кібернетика», «397 Інформаційна та обчислювальна техніка» / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; К. В. Лобузін (авт. -уклад.) [та ін.] ; голов. ред. О. С. Онищенко. Київ, 2011. 247, [1] с. ; Сербін О. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «И Гірнична справа» / авт. кол. : О. О. Сербін, С. В. Галицька, О. К. Коваленко ; голов. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. 385, [1] с. ; Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «З Енергетика. Радіоелектроніка». Підрозділ «396 Автоматика і телемеханіка» / авт. кол. : О. О. Сербін (керівник) [та ін.] ; голов. ред. В. І. Попик. Київ, 2013. 159, [1] с. ; Т. П. Медвідь. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «П Сільське і лісове господарство. Сільськогосподарські та лісгосподарські науки». Підрозділ «П8 Ветеринарна медицина» / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; Т. П. Медвідь, П. І. Шекера ; наук. ред. Н. В. Стрішенець. Київ, 2015. 104, [1] с.; Артюшенко Н. О. Рубрикатор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розділ «Л1 Хімічна технологія. Хімічні та харчові виробництва. Підрозділ «Л8/9 Харчові виробництва» / Н. О. Артюшенко, С. В. Галицька, П. І. Шекера ; голов. ред. Н. В. Стрішенець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 383, [1] с.

охоплює усі розділи знання і налічує близько 2300 рубрик¹¹. Скорочений варіант Рубрикатора доступний онлайн і може використовуватися іншими бібліотеками без ліцензій.

Отже, НБУВ успішно розвиває власний рубрикатор знань, який широко застосовується при формуванні карткових та електронних каталогів бібліотеки, загальнодержавних баз даних «Україніка наукова», «Наукова періодика України», а також використовується в інших бібліотеках.

Водночас на початку третього тисячоліття у бібліотеках України розпочався зворотний процес рекласифікації і повернення до УДК.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десяткової класифікації» від 22 березня 2017 р. № 177 [26] йдеться про запровадження для класифікації документів в установах та організаціях Універсальної десяткової класифікації (УДК) як міжнародної класифікаційної системи та припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації. На Державний комітет телебачення і радіомовлення, Міністерство культури України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, Міністерство освіти і науки покладаються обов'язки щодо впровадження УДК. Від Міністерства культури вимагається «забезпечити протягом 2017 р. перехід бібліотек на систематизацію документів за Універсальною десятковою класифікацією». Відповідальною за методичне забезпечення впровадження Універсальної десяткової класифікації визначено державну наукову установу «Книжкова палата України імені Івана Федорова» [26]. Адже з метою впровадження української системи УДК у 1997 р. Книжкова палата України імені Івана Федорова розробила проект «Класифікаційна система України», який передбачає створення еталонних таблиць українською мовою. За фінансового сприяння Міжнародного фонду «Відродження», Книжкова палата України придбала ліцензію міжнародної некомерційної організації «Консорціум УДК» (УДКК) (UDC Consortium, UDCC), що знаходиться у Нідерландах (<http://udcc.org/>), на переклад і видання УДК українською мовою та стала ексклюзивним власником на випуск і розповсюдження видань УДК українською мовою.

На єдиному веб-порталі вищих органів виконав-

чої влади у повідомленні, що передує тексту постанови, йдеться про те, що її проект «розроблено Держкомтелерадіо з метою систематизації видавничої продукції відповідно до міжнародної класифікаційної системи» [12]. Хоча індекси на видавничій продукції проставляються упродовж десяти років, зокрема й УДК. Як відомо, централізована систематизація за таблицями УДК в СРСР була введена у 1963 р. Індекси проставлялися на каталожних картках всесоюзного, республіканських, центральних галузевих і територіальних інститутів НТІ, в періодичних, продовжуваних, книжкових виданнях [32, с. 80].

Індексація документів регламентується державними стандартами. Від 1 липня 2009 р. набув чинності національний стандарт ДСТУ 6096:2009 «Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування», який встановлює алгоритми ведення таблиць УДК та їх використання для індексування документів [10]. Проте, його дія не поширюється на індексацію художньої літератури для масових бібліотек [10, с. 1].

Деякі міністерства вже відгукнулися на минулорічну постанову Кабінету Міністрів України. Так, Міністерством освіти і науки України видано наказ № 929 від 26 червня 2017 р. «Про впровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи бібліотек» [24], в якому йдеться про необхідність забезпечення протягом 2017 р. переходу на систематизацію документів за УДК бібліотек наукових установ, вишів, професійно-технічних закладів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки, інститутів післядипломної освіти, органів управління освітою обласних та Київської міської державних адміністрацій, загальноосвітніх навчальних закладів. Науково-методичний супровід покладається на Інститут модернізації освіти спільно з Державною науково-педагогічною бібліотекою (ДНПБ) України імені В. О. Сухомлинського.

Водночас, процес запровадження УДК у відчизнянних бібліотеках має і свої винятки. Так, ЛННБ України ім. В. Стефаника перейшла на УДК десять років тому, не чекаючи ніяких рішень згори, адже систематизація і розстановка фонду є питаннями внутрішньої роботи бібліотеки, компетенції та професійного погляду її співробітників. У 2007 р. нею було закуплено інтегровану бібліотечно-інформаційну систему «Aleph». Як зазначає М. М. Романюк, «тоді ж ми відмовилися від бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК) і перейшли на Універсальну Десяткову класифікацію (УДК) та створення предметних рубрик

¹¹ Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; К. В. Лобузін, С. В. Галицька, Н. Я. Зайченко [та ін.] ; відп. ред. К. В. Лобузін. Київ, 2016. 569, [1] с.

на всі типи документів, оскільки пошук за предметом, згідно з опитуваннями користувачів бібліотек, є найпоширенішим» [28, с. 9].

Питання щодо впровадження УДК час від часу обговорювалися й в інших бібліотеках. Так, у рішенні Колегії Державного комітету архівів України від 23 квітня 2009 р., за результатами комплексної перевірки Державної наукової архівної бібліотеки, йдеться, що «після проведених консультацій з фахівцями Парламентської, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Інституту історії України НАН України розпочато роботу з редагування назв розділів та підрозділів каталогу (3700 карток) згідно з оновленими таблицями ББК (перехід до УДК визнано фахівцями недоцільним). Повністю замінено назви розділів каталогу з історії України» [27].

Варто зазначити, що у грудні 2017 р. адміністрацією НБУВ ухвалено рішення про припинення підтримки центральної системи карткових каталогів, які велися паралельно з електронним. На даний час у Бібліотеці запроваджено паралельну систематизацію документів за Рубрикаторм НБУВ та УДК, з відповідним внесенням індексів обох класифікацій до записів електронного каталогу. У статті К. Лобузної, С. Галицької, Н. Орешіної розглянуто питання удосконалення лінгвістичних засобів наукової бібліотеки на прикладі Рубрикатора НБУВ, формування електронного алфавітно-предметного покажчика до бібліотечної класифікації, що дає змогу реалізувати предметний доступ до ресурсів бібліотечного фонду через онлайн-інтерфейс електронного каталогу, а також розкриваються підходи адаптації власної класифікаційної системи бібліотеки до УДК [17]. Фахівці Бібліотеки працюють над встановленням взаємозв'язку між різними класифікаційними системами, розробленням відповідності між термінами алфавітно-предметного покажчика Рубрикатора та індексами УДК. У майбутньому це створить передумови для приведення бібліографічних записів каталогів НБУВ до міжнародних стандартів (у частині предметного доступу), дасть змогу реалізувати на порталі НБУВ пошук в електронному каталозі та інших електронних інформаційних ресурсах через Універсальну десяткову класифікацію [17, с. 4]. Новим для електронного каталогу НБУВ є наявність у базі даних «Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант» полів «Індекс УДК» і «Рубрика УДК».

Як засвідчує досвід, перехід на іншу схему класифікації повинен мати належне методичне, кадрове і фінансове забезпечення. Нині бібліотеки, як

і країна загалом, переживають не найкращі часи. Бібліотекарів-бібліографів практично ніхто не готує. У вищих культури навіть ліквідували спеціалізовані кафедри. У Київському національному університеті культури і мистецтв на першому курсі за інтегрованою спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна і архівна справа» нині навчається 80 студентів. Мізерна кількість студентів навчається у Харківському, Рівненському університетах культури. Однак не всі вони після закінчення вишу йдуть працювати у бібліотеки, у першу чергу з огляду на малу заробітну плату.

Проте, вже з березня 2017 р. в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв спільно із Книжковою палатою України проводяться курси підвищення кваліфікації бібліотечних працівників на тему: «Впровадження УДК у практику роботи наукових та публічних бібліотек».

4 липня 2017 р. на базі Київської обласної бібліотеки для дітей відбувся обласний семінар за участю директорів, завідувачів відділами комплектування, обліку, обробки документів та бібліографів районних і міських централізованих бібліотечних систем Київської області – «Впровадження Універсальної десяткової класифікації в бібліотеках Київської області». Його учасники висловили цілу низку слушних порад: «Бібліотечним фахівцям Київщини в діяльності з запровадження УДК необхідно пам'ятати: рекласифікація документального фонду будь-якої бібліотеки повинна проводитися паралельно з вилученням зношених, застарілих документів, документів, які втратили свою актуальність, для подальшого їх списання. Зазначені документи рекласифікації не підлягають» [6].

Упродовж 2008–2012 рр. Книжковою палатою України (КП) підготовлене друге видання таблиць УДК у 7 томах, пропонуються таблиці зіставлення індексів УДК і ББК та ББК і УДК¹².

У вільний доступ викладено «Скорочені таблиці УДК он-лайн» (<http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>). За повідомленням КП, «офіційного опублікування повних таблиць УДК у мережі Інтернет немає і не може бути, оскільки

¹² Таблиця зіставлення індексів ББК і УДК : ББК станом на 1997 р. , УДК – на 2011 р. / Кн. палата України ім. І. Федорова ; уклад. : М. Й. Ахвердова, В. М. Муравйова, В. С. Солодовник. Київ : Кн. палата України, 2017. 82 с. : табл. ; Таблиця зіставлення індексів УДК і ББК : УДК станом на 2011 р. , ББК – на 1997 р. / Кн. палата України ім. І. Федорова ; уклад. : М. Й. Ахвердова та ін. Київ : Кн. палата України, 2016. 70 с. : табл.

ліцензійна угода з Консорціумом УДК (ознайомитися із вартістю ліцензій можна за посиланням: http://www.udcc.org/licences_prices.htm#mrf-use) передбачає випуск друкованих та електронних видань УДК українською мовою. Публікація УДК у мережі Інтернет є грубим порушенням ліцензійної угоди і авторського права власника класифікаційної системи УДК – Консорціуму УДК. Зміни і доповнення до УДК надходять із Консорціуму УДК ліцензіатам усіх країн одночасно. Зокрема, останні зміни і доповнення, які надійшли до Книжкової палати України, – випуск за 2012/2013 рр. Книжкова палата працює над їх адаптуванням до україномовного еталону таблиць УДК. Для повноцінної класифікації наукових статей у 2017 р. КП підготовлено друковане видання УДК з усіма змінами і доповненнями¹³.

На сайті КП створено розділ УДК, де подано загальні відомості про УДК, зміни та доповнення, повідомлення про семінари та конференції з УДК¹⁴. Сторінка систематизатора включає інформацію про термінологію УДК, побудову та властивості УДК, методику індексування за УДК, алфавітно-предметний покажчик, методичні рішення для понять УДК тощо. З 2018 р. у «Віснику Книжкової палати» започатковано рубрику «Школа систематизатора». До Міжвідомчої комісії з питань упровадження Універсальної десяткової класифікації в Україні увійшли представники бібліотек різних відомств.

Створена група «Універсальна десяткова класифікація (УДК) в Україні» у соціальній мережі Facebook, де йде жваве обговорення проблем упровадження УДК, надається допомога колегам щодо індексації конкретних документів за їхніми запитамі. Нове інформаційне середовище, комп'ютерні технології дають змогу бібліотекарям оперативно ділитися досвідом, обговорювати нагальні поточні питання¹⁵. Луганська обласна універсальна наукова

бібліотека ім. М. Горького, наприклад, підготувала методичні поради «Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Що робити з...» (м. Старобільськ, 2017), у якій популярно і доступно даються відповіді на питання: де взяти таблиці УДК; як організувати перехід на УДК; що робити з бібліотечним фондом, каталогом, каталожною картою, книжковими розподільниками, щоденниками роботи, сумарною книгою¹⁶.

Плідно працює як науково-методичний центр для мережі освітянських бібліотек ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, фонди і каталоги якої організовано за таблицями УДК. На веб-порталі книгозбірні в рубриці «Бібліотечному фахівцю» створено сторінку «Упровадження Універсальної десяткової класифікації», де представлено офіційні, нормативні, методичні та презентаційні матеріали¹⁷. Бібліотекою розпочато дослідження галузевих особливостей застосування УДК, заплановано упродовж 2018–2019 рр. підготувати методичні рекомендації «Упровадження Універсальної десяткової класифікації в практику роботи бібліотек закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти», а також практичний посібник «Систематизація документів та організація каталогів і картотек освітянських бібліотек за таблицями Універсальної десяткової класифікації», в яких комплексно висвітлюватимуться питання систематизації документів різних видів і читацького призначення за таблицями УДК у галузевому аспекті.

Варто зазначити, що УДК – не єдина міжнародна класифікація [33]. Класифікація Бібліотеки Конгресу (БК) (англ. Library of Congress Classification (LCC)) є системою бібліотечної класифікації, розробленою Бібліотекою Конгресу США. LCC спрямована на практичне розкриття фондів конкретної бібліотеки, а не на загальносвітову класифікацію. Вона успішно використовується вже понад століття у БК та у низці дослідницьких і академічних бібліотек США, інших країн. До речі, більшість публічних бібліотек та невеликі академічні бібліотеки продовжують послуговуватися

¹³ Запитання – відповідь [Електронний ресурс]. Книжкова палата України [офіц. сайт]. URL: http://www.ukrbook.net/UDC/UDC_zap_vid.html

¹⁴ Індекс УДК. Книжкова палата України [офіц. сайт]. URL: http://www.ukrbook.net/UDC/UDC_1.html. [In Ukrainian].

¹⁵ Жадан Т. Досвід використання УДК в бібліотеці ПТНЗ / Тетяна Жадан [Електронний ресурс]. Vpulybrary : Блог училищного бібліотекаря. 6 верес. 2017 р. URL: <http://vpulybrary.blogspot.com/2017/09/blog-post.html>; Орієнтовна робоча схема таблиць УДК (з досвіду роботи НБУ для дітей) [Електронна презентація]. URL: <https://www.slideshare.net/nbkidskiev/ss-77099019?ref=http%3A%2F%2Fwww.chl.kiev.ua%2FDefault.aspx%3Fid%3D8083>

¹⁶ Універсальна десяткова класифікація (УДК) : Що робити з...» [Електронний ресурс] / Луган. обл. б-ка ; уклад. : К. В. Сидорова, О. С. Кузнецова ; ред. А. Літашова. Старобільськ, 2017. 11 с. URL: https://biblioteka-coledg.blogspot.com/2018/01/blog-post_92.html

¹⁷ Упровадження Універсальної десяткової класифікації [Електронний ресурс]. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського [офіц. сайт]. URL: // <http://dnpb.gov.ua/ua/13560-2/>

Десятковою класифікацією Дьюї (DDC)¹⁸. Нині БК паралельно використовує для систематизації документів LCC, Предметні рубрики Бібліотеки Конгресу та DDC.

У міждержавному стандарті ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 «Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації» (Київ, 2004) [9] зазначено, що залежно від виду документа і поставлених завдань можна застосовувати одну або декілька універсальних систем класифікації: Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК); Державний рубрикатор науково-технічної інформації (ДРНТІ); Універсальну десяткову (децимальну) класифікацію (УДК); Десяткову класифікацію М. Дьюї (ДКД); Класифікатор правових актів (КПА); Міждержавний класифікатор стандартів (МКС); Міжнародну патентну класифікацію (МПК). За необхідності допускається застосування також локальних (галузевих, спеціальних) класифікаційних ПТМ» [9, с. 4].

Повертаючись до постанови Кабінету Міністрів України від 2017 р., варто вказати і на існуючі суперечності у галузевій нормативній базі, у чинних державних стандартах. Зауважимо, що неможливо миттєво «припинити використання ББК», класифікацію, яка впроваджувалася десятиліттями. Перехід на іншу систему класифікації потребує значного часу. Слід також відзначити, що у галузі недостатньо налагоджено організаційно-методичне керівництво впровадженням УДК.

Нині в Україні бібліотеки самостійно розробляють план та визначають методику систематизації документів за таблицями УДК, як зрештою займаються й пошуком фінансів на придбання відповідних таблиць. Одні бібліотеки консервують наявні карткові каталоги на ББК і розпочинають новий ряд за схемою УДК, інші – дописують на роздільниках у фонді паралельно ще й індекс за схемою УДК, а на книжках шифри (індекси) не змінюють. Написавши відповідну програму, враховуючи індекси співставлення таблиць ББК і УДК, можна автоматично змінити індекси в електронних каталогах, але наскільки точно після цього здійснюватиметься інформаційний пошук конкретних документів – не досліджено.

Розмірковуючи про майбутнє класифікаційних систем в Україні ще в середині 1990-х рр., С. Анісімова і Т. Вилегжанина вказували, що витримати випробу-

вання часом зможуть ті класифікації, які стабільно забезпечуються сильним науковим, методичним і організаційним супроводом. Припускаючи можливість ухвалення рішення про визначення УДК загальнодержавною класифікаційною системою, фахівці наголошували: «Це викличе необхідність повної або часткової рекласифікації фондів та довідково-бібліографічного апарату бібліотек. На сьогодні немає рішення про те, як це здійснити з найменшими моральними та матеріальними витратами» [2].

Немає такого рішення, єдиного плану дій і сьогодні. На нашу думку, з огляду на світовий досвід, бібліотекам не варто хаотично, стресово і непродумано переходити на УДК, якщо вони задовільно працюють на власних рубрикаторах чи інших схемах класифікації. Проте у контексті євроінтеграції України, з метою уніфікації представлення наших наукових здобутків міжнародною системою класифікації, ширшого використання світових надбань, обміну інформаційними ресурсами, впровадження УДК є доцільним, принаймні у наукових бібліотеках. Бажано це зробити максимально оперативно, залучивши додаткові кадри, до мінімуму скоротивши перехідний період.

Бібліографічні посилання

1. Буран В. Я. Бібліографія : загал. курс / В. Я. Буран, О. П. Довгопола, В. В. Пупченко. Київ: Вища шк., 1984. 215 с.
2. Вилегжанина Т. Роздуми про сучасний стан і майбутнє класифікаційних систем в Україні / Т. Вилегжанина, С. Анісімова *Вісн. Кн. палати*. 1996. № 4. С. 9–10.
3. [Від Редакції] Десяткова класифікація. *Бібліотека у соціаліст. буд-ві*. 1934. № 11/12. С. 73.
4. Вітчевська Е. Ф. З досвіду впровадження бібліотечно-бібліографічної класифікації / Е. Ф. Вітчевська, Є. М. Володарська. *Бібліотека та інформація* : темат. зб. наук. праць / відп. ред. В. В. Машотас. Львів, 1973. С. 103–109.
5. Внедрение библиотечно-библиографической классификации (ББК) в централизованных библиотечных системах Харьковской зоны : информ. письмо / Харьк. гос. науч. б-ка им. В. Г. Короленко. Харьков, 1983. 6 с.
6. Впровадження Універсальної десяткової класифікації в бібліотеках Київської області [Електронний ресурс]. Київська обласна бібліотека для дітей [офіц. сайт]. URL: <http://child-library.kiev.ua/index.php/bibliotechni-budni/seminari-praktikumi-metodichni-dni/1332-vprovadzheniya-universalnoji-desyatkovoji-klasifikatsiji-v-bibliotekakh-kijivskoj-oblasti>.
7. Дараган А. П. О перестройке генерального систематического каталога по схеме библиотечно-библиографической классификации (из опыта работы Центральной научной библиотеки АН УССР) / А. П. Дараган, З. С. Рудая, И. К. Коновалова. *Библиотечно-библиографическая информация библиотек Академии наук СССР и Академий наук Союзных Республик*. 1967. № 2. С. 30–54.
8. Добко Т. В. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України: становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.) : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 374 с.

¹⁸Класифікація Бібліотеки Конгресу США [Електронний ресурс]. *Вікіпедія, вільна енциклопедія*. Сан-Франциско : Фонд Вікімедіа, 2017. URL: https://uk.wikipedia.org/w/index.php?title=Спеціальна:Цитата&page=Класифікація_Бібліотеки_Конгресу_США&id=21301423

9. ДСТУ ГОСТ 7.59:2003. Индексвання документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації. ГОСТ 7.59-2003 (ИСО 5963-85), ИДТ. Чинний від 2004-07-01. Київ : Держспоживстандарт України, 2004. 5 с.

10. ДСТУ 6096:2009 (ГОСТ 7.90-2007, MOD). Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексвання. Чинний з 2009. 07. 01. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт, 2009. III, III, 22 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи) (Національний стандарт України).

11. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1965–1991. Київ, 2008. 374 с.

12. Запроваджено єдину класифікацію для систематизації видавничої продукції [Електронний ресурс]. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249842722>.

13. Збанацька О. М. Бібліотечно-бібліографічна класифікація (ББК). *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: [http://ube.prlu.org/article/Бібліотечно-бібліографічна_класифікація_\(ББК\)](http://ube.prlu.org/article/Бібліотечно-бібліографічна_класифікація_(ББК)).

14. История Центральной научной библиотеки Академии наук Украинской ССР / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; редкол. : И. К. Белодед (отв. ред.), С. К. Гутянский, Л. И. Гольденберг [и др.]. Киев: Наук. думка, 1979. 226 с.

15. Иванов-Меженко Ю. Міжнародна десятична бібліографічна класифікація : скороч. табл. з абетк. покажч. і поясн. текстом / Ю. Иванов-Меженко ; Голов. Кн. Палата. Київ : Голов. Кн. палата, 1919. 92 с.

16. Інструкція про облік та збереження книжкового майна і обов'язковий мінімум бібліотечної техніки для всіх бібліотек масового користування: (затв. НК Освіти УСРР т. Затонським й секретарем ВУРПСу т. Виростковим 14. 04. 1934). *Директиви про бібліотечну справу: збірка документів* / Бібл. управління НК Освіти УСРР, Укр. н-д. інститут книгознавства. Київ: УНІК, 1935. С. 236–240.

17. Лобузін К. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів / К. Лобузін, С. Галицька, Н. Орешина. *Бібл. вісн.* 2017. № 4. С. 3–8. URL: http://bv.nbuv.gov.ua/doc/bv_2017_4_3.

18. Мудроха В. О. Науково-методична діяльність Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника: історико-функціональний аспект та інноваційні особливості / Мудроха Валентина Олександрівна : дис. ... канд. наук із соціал. комунікацій / НАН України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Львів, 2016. 242 арк.

19. О внедрении Библиотечно-библиографической классификации в практику работы государственных республиканских (АССР), краевых, областных универсальных научных библиотек: приказ Мин-ва культуры СССР 28 окт. 1985 г. № 404 (извлечение). *Руководящие материалы по библиотечному делу: справочник*. М. : Кн. палата, 1988. С. 99–100.

20. О внедрении Библиотечно-библиографической классификации в практику работы областных универсальных научных библиотек республики: приказ М-ва культуры УРСР № 1232 від 4 груд. 1985 р. ЦДАВО України. Ф. 5116, оп. 19, од. зб. 2595, арк. 18–21.

21. Перевод фондов и систематических библиотек НИУ АН УССР на таблицы Библиотечно-библиографической классификации для научных библиотек (отдел общественных наук) : рекомендации для б-к НИУ АН УССР секций химико-технолог. и биолог. наук, физико-техн. и мат. наук / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; сост. : М. Я. Каганова, А. П. Дараган ; отв. ред. Б. П. Ковалевский. Киев, 1980. 31, [7] с.

22. Полянов В. П. О переводе каталогов и фондов на таблицы ББК / В. П. Полянов, Ю. Т. Сивоконин. *Сов. библиотечное ведение*. 1984. № 3. С. 49–60.

23. Про впровадження радянської бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи державних масових бібліотек: наказ М-ва культури УРСР № 965 від 2 листоп. 1978 р. ЦДАВО України. Ф. 5116, оп. 19, од. зб. 166, арк. 124–125.

24. Про впровадження Універсальної десятичної класифікації в практику роботи бібліотек: наказ М-ва освіти і науки України № 929 від 26 червня 2017 р. [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України [офіц. сайт]. URL: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/7694>.

25. Про запровадження 1-го видання бібліотечно-бібліографічної класифікації в практику роботи бібліотек та про підготовку скорочених варіантів класифікації : постанова колегії М-ва культури СРСР від 12 листоп. 1965 р. *Довідник бібліотекаря* : зб. керів. матеріалів з питань бібл. роботи. Харків : Ред.-вид. від. Кн. палати УРСР, 1967. С. 48–49.

26. Про припинення використання Бібліотечно-бібліографічної класифікації та впровадження Універсальної десятичної класифікації : постанова Каб. Мін-в України від 22 берез. 2017 р. № 177. Верхов. Рада України [офіц. сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/177-2017-%D0%BF>

27. Про хід виконання рішення колегії Держкомархіву від 15. 07. 2008 р. «Про діяльність Державної наукової архівної бібліотеки, м. Київ» : рішення Колегії Держкомархіву України від 23 квіт. 2009 р. : затв. наказом Колегії Держкомархіву України від 28 квіт. 2009 р., № 68 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.archives.gov.ua/Law-base/SCAU/2009-68.pdf>. Дата звернення: 21. 01. 2018.

28. Романюк М. Скарбниця національної пам'яті (до 70-річчя Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника). *Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: історія і сучасність* : доп. та повідомл. міжнар. наук. конф. (28–30 жовтня 2010 р., Львів) / відп. ред. М. М. Романюк. Львів, 2010. С. 3–16.

29. Сенченко М. І. Центральна наукова бібліотека АН УРСР: у пошуках досконалості: 1985–1992. Київ : КИТ, 2011. 388 с., іл.

30. Сербін О. О. Історія, сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07. 00. 08 / Сербін Олег Олегович ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2008. 16 с.

31. Сербін О. О. Систематизація інформації в контексті розвитку класифікацій наук: монографія / Олег Сербін. Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2015. 431 с.

32. Справочник библиотекаря / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; редкол. : Н. С. Карташов (отв. ред.) [и др.]. М., 1985. 303 с.

33. Стрішенець Н. Традиційні класифікаційні системи у бібліотеках США. *Вісн. Кн. палати*. 2010. № 7. С. 45–49 ; № 8. С. 48–52.

34. Сукиасян Э. Р. Библиотечно-библиографическая классификация (ББК) / Э. Р. Сукиасян. *Библиотечная энциклопедия*. М. : Пашков Дом, 2007. С. 190–191.

References

1. Buran, V. Ya., Dovhopola, O. P., Pupchenko, V. V. (1984). *Bibliohrafiia* [Bibliography]. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
2. Vylezhhanina, T., Anisimova, S. (1996). Rozdumy pro suchasnyy stan i maybutnye klasyfikatsiynkh system v Ukraini [Reflections on the current state and future of classification systems in Ukraine] *Visn. Kn. palaty*, 4 [in Ukrainian].
3. [Vid Redaktsii] (1934). Desyatkova klasyfikatsiya. [Decimal Classification]. *Biblioteka u sotsialist. bud-vi*, 11/12 [in Ukrainian].

4. Vitchevska, E. F., Volodarska, E. M. (1973). Z dosvidu vprovadzhennya bibliotечно-bibliografichnoyi klasyfikatsiyi [From the experience of the introduction of bibliographic and bibliographic classification]. *Biblioteka ta informatsiya*. Lviv [in Ukrainian].
5. (1983). Vnedrenie bibliotечно-bibliograficheskoi klassifikatsii (BBK) v tsentralizovannykh bibliotечnykh sistemakh Kharkovskoi zony [Introduction of the Library and Bibliographic Classification (BBK) into the centralized library systems of the Kharkiv zone]. Kharkov [in Russian].
6. (2017). Vprovadzhennia Universalnoi desiatkovoï klasyfikatsii v bibliotekakh Kyivskoi oblasti [Introduction of the Universal Decimal Classification into the Libraries of the Kyiv Region]. Kyivska oblasna biblioteka dlia ditei. URL: <http://child-library.kiev.ua/index.php/bibliotечni-budni/seminari-praktikumy-metodichni-dni/1332-vprovadzhennya-universalnoyi-desyatkovoi-klasifikatsiyi-v-bibliotekakh-kijivskoi-oblasti> [in Ukrainian].
7. Daragan, A. P., Rudaya, Z. S., Konovalova, I. K. (1967). O perestroïke generalnogo sistemacheskogo kataloga po skheme bibliotечно-bibliograficheskoi klassifikatsii (iz opyta raboty Tsentralnoi nauchnoi biblioteki AN USSR) [On the restructuring of the general systematic catalog by the scheme of library and bibliographic classification (from the experience of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the USSR)] *Bibliotечно-bibliograficheskaiia informatsiia bibliotek Akademii nauk SSSR i Akademii nauk Soiuznykh Respublik*, 2 [in Russian].
8. Dobko, T. (2013). Dovidkovo-bibliografichna diialnist naukovykh bibliotek Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: stanovlennia ta rozvytok (XX st. – pershe desiatyllittia XXI st.) [Information and Reference Services of Scientific Libraries of the National Academy of Sciences of Ukraine: History and Development (the 20th century and the first decade of the 21st century)]. Kyiv [in Ukrainian].
9. (2004). DSTU HOST 7. 59:2003. Indeksuvannia dokumentiv. Zahalni vymohy do systematyzatsii ta predmetyzatsii [Indexing of documents. General requirements for classifying and subject indexing]. HOST 7. 59-2003 (ISO 5963-85), IDT. Kyiv [in Ukrainian].
10. (2009). DSTU 6096:2009 (HOST 7. 90-2007, MOD). Universalna desiatkova klasyfikatsiia. Struktura, pravyla vedennia ta indeksuvannia [Universal Decimal Classification. Structure, rules for use and indexing]. Kyiv [in Ukrainian].
11. Dubrovina, L. A., Onyshchenko, O. S. (2008). Istoriia Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. 1965-1991 [History of the Vernadsky National Library of Ukraine. 1965-1991]. Kyiv [in Ukrainian].
12. (2017). Zaprovdzheno yedynu klasyfikatsiiu dlia systematyzatsii vydavnychoïi produktsii [A common classification has been introduced for the systematization of publishing products]. Uriadovyi portal. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249842722> [in Ukrainian].
13. Zbanatska, O. M. (2017). Bibliotечно-bibliografichna klasyfikatsiia (BBK) [Library-Bibliographical Classification (LBC)]. *Ukrainska bibliotечna entsyklopediia*. URL: [http://ube.nplu.org/article/Бібліотечно-бібліографічна_класифікація_\(ББК\)](http://ube.nplu.org/article/Бібліотечно-бібліографічна_класифікація_(ББК)) [in Ukrainian].
14. Beladed, I. K., Gutyanskiy, S. K., Goldenberg, L. I. (Eds.) (1979). Istoriia Tsentralnoi nauchnoi biblioteki Akademii nauk Ukrainskoi SSR [History of the Central Scientific Library of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR]. Kiev [in Russian].
15. Ivanov-Mezhenko, Yu. (1919). Mizhnarodna detsymalna bibliografichna klasyfikatsiia [International Universal Decimal Classification]. Kyiv [in Ukrainian].
16. (1935). Instruktciia pro oblik ta zberezhennia knyzhkovoho maina i oboviazkovyi minimum bibliotечноï tekhniki dlia vsikh bibliotek masovoho korystuvannia [Instruction on accounting and storage of book depository and a mandatory minimum of library equipment for all public mass libraries] *Dyrektyvy pro bibliotечnu spravu*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Lobuzina, K., Halytska, S., Oryeshyna, N. (2017). Adaptatsiia linhvistychnykh zasobiv naukovoi biblioteki do vymoh internet-seredovyscha ta mizhnarodnykh standartiv [Adaptation of the linguistic resources of the scientific library to the requirements of the internet environment and international standards] *Bibl. visn.*, 4 [in Ukrainian].
18. Mudrokha, V. O. (2016). Naukovo-metodychna diialnist Lvivskoi natsionalnoi naukovoi biblioteki imeni V. Stefanyka: istoryko-funktsionalnyi aspekt ta innovatsiini osoblyvosti [Scientific and methodical work of V. Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv: historical and functional aspect and innovative features]. Candidates thesis. Lviv [in Ukrainian].
19. (1985). O vnedrenii Bibliotечно-bibliograficheskoi klassifikatsii v praktiku raboty gosudarstvennykh respublikanskikh (ASSR), kraievyykh, oblastnykh universalnykh nauchnykh bibliotek [On the introduction of the Library and Bibliographic Classification into the practice of the work of the state republican (ASSR), regional, regional universal scientific libraries]. *Rukovodiashchie materialy po bibliotечnomu delu*. Moscow [in Russian].
20. Ministerstvo kultury SSSR. (1985). O vnedrenii Bibliotечно-bibliograficheskoi klassifikatsii v praktiku raboty oblastnykh universalnykh nauchnykh bibliotek respubliki [About the introduction of the Library and Bibliographic Classification into the Practice of the Work of Regional Universal Scientific Libraries of the Republic]. TSDAVO Ukrainy [in Russian].
21. Kovalevskii, B. P. (Ed). (1980). Perevod fondov i sistemacheskikh bibliotek NIU AN USSR na tablitsy Bibliotечно-bibliograficheskoi klassifikatsii dlia nauchnykh bibliotek (otdel obshchestvennykh nauk) [Transfer of funds and systematic libraries of the National Academy of Sciences of the USSR into the tables of the Bibliographic and Bibliographic Classification for Scientific Libraries (Department of Social Sciences)]. Kiev [in Russian].
22. Polianov, V. P., Sivokonin, Yu. T. (1984). O perevide katalogov i fondov na tablitsy BBK [About transfer of catalogs and funds into the BCC tables]. *Sov. bibliotekovedeniye*, 4 [in Russian].
23. M-vo kultury URSR (1978). Pro vprovadzhennia radianskoi bibliotечно-bibliografichnoïi klasyfikatsiyi v praktiku raboty derzhavnykh masovykh bibliotek [On the introduction of the Soviet library and bibliographic classification into the practice of public mass libraries]: nakaz N 965 vid 2. 11. 1978. TSDAVO Ukrainy [in Ukrainian].
24. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2017). Pro vprovadzhennia Universalnoi desiatkovoï klasyfikatsii v praktiku raboty bibliotek [About the introduction of the Universal Decimal Classification into the practice of libraries]: nakaz № 929 vid 26 chervnya 2017 r. URL: <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/7694> [in Ukrainian].
25. Ministerstvo kultury SRSR (1965). Pro zaprovadzhennia 1-ho vydannia bibliotечно-bibliografichnoïi klasyfikatsii v praktiku raboty bibliotek ta pro pidhotovku skorochenykh variantiv klasyfikatsii [On the introduction of the first edition of the library and bibliographic classification into the practice of libraries and on the preparation of abbreviated classification options]: postanova kolehiyi M-va kultury SRSR vid 12 lystop. 1965 r. *Dovidnyk bibliotekaria*. Kharkiv [in Ukrainian].
26. Kabinet Ministriv Ukrainy (2017). Pro pryynennia vykorystannia Bibliotечно-bibliografichnoï klasyfikatsii ta vprovadzhennia universalnoi desiatkovoï klasyfikatsii: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy (vid 22 bereznia 2017 roku № 177) [On the termination of the use of the Library and Bibliographic Classification and the introduction of the Universal Decimal

Classification : Cabinet of Ministers of Ukraine (on 22 March 2017 r. Number 177)]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/177-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].

27. Derzhkomarkhiv Ukrainy (2009). Pro khid vykonannya rishennia kolehii Derzhkomarkhivu vid 15. 07. 2008 r. «Pro dialnist Derzhavnoi naukovoï arkhivnoi biblioteki, m. Kyiv» [On the progress of implementation of the decision of the Collegium of the State Commissariat of Ukraine of July 15, 2008 «On the Activities of the State Archives Research Library in Kiev»]: rishennia Kolehii Derzhkomarkhivu Ukrainy vid 23 kvit. 2009 r.: zatv. nakazom Kolehii Derzhkomarkhivu Ukrainy vid 28 kvit. 2009 r., № 68. URL: <http://www.archives.gov.ua/Law-base/SCAU/2009-68.pdf> [in Ukrainian].

28. Romaniuk, M. (2010). Skarbnytsia natsionalnoi pamiaty (do 70-richchia Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteki Ukrainy imeni V. Stefanyka) [Treasury of National Memory (to the 70th anniversary of the V. Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine)]. In *Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni V. Stefanyka: istoria i suchasnist*. Lviv, 2010 [in Ukrainian].

29. Senchenko, M. I. (2011). Tsentralna naukova biblioteka AN URSR: u poshukakh doskonalosti: 1985-1992 [Central

Scientific Library of the Ukrainian SSR Academy of Sciences: in search of improvement, 1985-1992]. Kyiv [in Ukrainian].

30. Serbin, O. (2008). Istoria, suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku bibliotечно-bibliografichnykh klasyfikatsii v Ukraini. [The history, the current state and the development perspectives of library-bibliographic classifications in Ukraine] Extended abstract of candidates thesis. Kyiv [in Ukrainian].

31. Serbin, O. O. (2015). Systematyzatsia informatsii v konteksti rozvytku klasyfikatsii nauk. [The systematization of information in the context of the development of classification of sciences]. Kyiv [in Ukrainian].

32. Kartashov, N. S. (Ed). (1985). Spravochnik bibliotekaria [Directory of the librarian]. Moscow [in Russian].

33. Strishenets, N. (2010). Tradytsiini klasyfikatsiini systemy u bibliotekakh SSHA [Traditional classification systems in US libraries]. *Visn. Kn. palaty*, 7, 8 [in Ukrainian].

34. Sukiasyan, E. R. (2007). Bibliotечно-bibliograficheskaia klassifikatsiia (BBK) [Library-Bibliographical Classification (LBC)]. *Bibliotечnaia entsiklopediia*. Moscow [in Russian].

Tetiana Dobko,

Doctor of Social Communications, Head of department, Vernadsky National Library of Ukraine

THE INTRODUCTION OF UDC AND LBC BY LIBRARIES OF UKRAINE: HISTORICAL PARALLELS AND MODERN REALITIES

The paper focuses on the problems of introduction of the Universal Decimal Classification (UDC) into the practice of the libraries of Ukraine in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the termination of the use of the Library and Bibliographic Classification and the introduction of the Universal Decimal Classification» dated March 22, 2017 No. 177. The experience of the introduction of the Library and Bibliographic Classification (LBC) in 1960–1990-ies is elucidated, significant labor costs re-indexing of documents being underlined. Attention is drawn to the need for coordination, proper methodological, financial and personnel support for the implementation of UDC.

К е у о р д с: library classification, Universal Decimal Classification (UDC), Library-Bibliographical Classification (LBC), The Rubricator of the Vernadsky National Library of Ukraine, History of Library science, Vernadsky National Library of Ukraine, Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, Ivan Fedorov State Scientific Institution Book Chamber of Ukraine, Sukhomlynskyi state scientific and pedagogical library of Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 3.04.2018 р.

УДК 021.3:021.4:069.02: 379.8:94 (477)

Віктор Соколов,

канд. іст. наук, головний бібліотекар Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого

Використання електронних експозицій у роботі музею історії бібліотеки

Висвітлюються особливості функціонування музеїв історії бібліотек, специфіка та переваги електронних музейних експозицій у бібліотеках, значення музеїв історії бібліотек у розвитку науково-дослідної, експозиційно-виставкової та культурно-масової роботи книгозбірні, у збереженні та популяризації національної культурної спадщини, у підвищенні іміджу бібліотечної діяльності.

К л ю ч о в і с л о в а: історія бібліотек, бібліотечне краєзнавство, музей історії бібліотеки, бібліотечні інновації, електронні експозиції, бібліотечні віртуальні музеї.

Вивчення історії свого краю, розвиток бібліотечного краєзнавства та краєзнавчої роботи книгозбірні загалом стимулює фахівців до наукових розвідок зі становлення та еволюції діяльності бібліотек певної місцевості, визначення основних етапів та особливостей роз-

витку тієї чи іншої книгозбірні, проявів її культурно-просвітницької місії в різні історичні періоди.

Розкриття історії бібліотеки має не тільки бібліотекознавчу, наукову, історичну цінність, а й загальноосвітнє, соціокультурне значення, адже бібліотека як соціальний інститут тісно пов'язана з

суспільно-політичним та культурно-просвітницьким рухом країни, вона відображає засобами своїх фондів все різноманіття суспільного життя [23, с. 56]. Нині дослідження історії бібліотек та бібліотечної справи певного краю дедалі частіше стає провідним розділом плану науково-дослідної роботи (НДР) кожної ОУНБ. Тому й не випадково останнім часом посилюється увага бібліотекознавців, бібліотечних працівників до розкриття історії бібліотечної справи, розвитку окремих книгозбірень, а також до діяльності музеїв історії бібліотек (бібліотечної справи).

Питання створення та функціонування музеїв історії бібліотек розглядаються у працях Л. Коваль, В. Лашевської, К. Мавричевої та ін. [6–8; 12; 15]. Ю. Демченко, С. Колосова, Т. Кузнецова обґрунтовують думку, що організація музеїв історії бібліотек пов'язана, насамперед, з активізацією краєзнавчої діяльності книгозбірень [4; 9–11]. Практичний досвід організації та формування музею історії бібліотеки проаналізовано у публікаціях К. Гарєєва, Ю. Петрухно, С. Шемаєва [1; 2; 20; 21; 26–30]. Дослідження теоретичних та організаційних питань роботи музею історії бібліотеки було здійснено С. Шемаєвим у його дисертації та наукових статтях [26–30]. Він розробив концептуальні засади створення музею, основні типи положення його роботи, методику складання необхідної документації, які було реалізовано під час підготовки експозиції Музею історії Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка [26].

Загальні принципи організації та функціонування музейних експозицій в електронній формі розглядаються в роботах Е. Акуліча, О. Беззубової, А. Грінкевича, Т. Гафар, Е. Єременко, І. Лосієвського, Т. Максимової, В. Саркісова, О. Черченко та ін. Віртуальні музеї є об'єктом численних досліджень за кордоном, особливо в Італії, Франції, у низці англійських країн*. Питання

створення, функціонування музеїв історії бібліотек та використання ними електронних форм музейної експозиції, на жаль, ще недостатньо вивчаються вітчизняними фахівцями бібліотечної справи.

Мета запропонованої статті – розкрити специфіку створення та функціонування музею історії бібліотеки, визначити важливість використання електронного формату музейної експозиції у піднесенні ефективності роботи книгозбірни, збереженні та популяризації національної культурної спадщини.

Тривалий час бібліотекарі вважали організацію музею історії бібліотеки (або бібліотечної справи певної місцевості) привілеєм великих книгозбірень [15]. Проте, в останні десятиліття набуває поширення створення таких музеїв не тільки регіональними та обласними, а й міськими, районними, сільськими бібліотеками. Їхні експозиції будуються на широкому історико-культурному матеріалі, що дає змогу показати становлення книгозбірни як елемента розвитку національної культури певного регіону. Як правило, бібліотечний заклад, що організовує музей історії установи, виділяє для нього «музейний куточок» або частину приміщення, де збираються, зберігаються, систематизуються експонати, представлені у вигляді експозиційно-тематичних комплексів, головним завданням яких є відображення реальності минулого, що забезпечується достовірністю оригінальних предметів або невеликою кількістю їхніх копій. У фонді музею може бути від кількох сотень (для ефективної діяльності музею необхідна наявність приблизно 500 оригінальних пам'яток історії та культури, що становлять наукову, історичну або художню цінність) до кількох тисяч одиниць зберігання, але склад копій не повинен перевищувати 10–15 % від загальної кількості документів-оригіналів. Обов'язковою умовою створення, діяльності окремого структурного

* Поняття «віртуальний музей» (від англ. virtual – віртуальний, дійсний, фактичний, уявний, можливий, прихований) зараз широко використовується, проте його визначення має різні тлумачення. Нині існують два основних типи віртуальних музеїв: 1) представництво на сайті реально існуючого музею, в якому можуть бути представлені певні віртуальні об'єкти (голограми, об'ємні тривимірні проєкції та ін.) та окремі музейні предмети (розділи або тематичні експозиції) в електронній формі; 2) віртуальний музей, який «фізично» не існує, але заснований на реальних експонатах, представлених відповідно до наукової концепції. Такий музей представляє собою штучний тривимірний простір, в якому розміщуються електронні копії реальних музейних

предметів та має свою власну структуру, що включає розроблену архітектуру, експозиційний дизайн, навіть – фонди і штат співробітників. Таким чином, суто віртуальний музей – це не просто сайт реально існуючого музею, а створений в мережі оригінальний сайт, який не має свого аналога в реальності і представляє реальні матеріали (як ідейне їх втілення в реальному світі) на будь-яку тематику. Оскільки цифрова форма представлення документа набуває дедалі більшого вжитку, термін «віртуальний музей» ми розуміємо в широкому сенсі, тобто і в першому, і в другому зазначеному розумінні. Слово «віртуальний» часто використовується у значенні «існуючий в електронному вигляді в мережі Інтернет», проте слова «електронний» і «віртуальний» не є синонімами.

підрозділу музейного типу є наявність зібраних і зареєстрованих в інвентарній книзі музейних предметів (колекцій), кількість та історико-культурна цінність яких уможливує організацію їх публічного показу у формі науково-розробленої та документованої експозиції, а також наявність окремих приміщень, придатних для розгортання експозиції та зберігання фондів, у т. ч. – спеціального обладнання, що забезпечує збереження меморіальних документів, музейних предметів.

Музей історії бібліотеки може функціонувати як самостійний підрозділ (відділ або сектор), існувати у вигляді невеликого «історико-краєзнавчого куточка» на абонементі чи в читальному залі або діяти у вигляді постійних експозицій. Статус бібліотеки змінюється, коли поряд з книгою формування і розкриття історичних документів, речей та ілюстративних матеріалів стає одним з головних пріоритетів її діяльності. У такому випадку бібліотека бере на себе широкі науково-дослідницькі, музейні та архівні функції й отримує новий соціальний статус «бібліотеки-музею». У такому випадку всі підрозділи реалізують свої проекти на єдиній концептуальній основі, використовуючи як музейні, так і бібліотечні методи і форми роботи [17, с. 4].

Музей історії бібліотеки може мати такі основні напрями (види) діяльності: дослідження особливостей розвитку книгозбірні та формування її колекцій як окремого напрямку НДР; вивчення бібліотеки як об'єкта історико-культурного, меморіального (іноді також – архітектурного) надбання міста і екскурсійної діяльності; участь бібліотечних і музейних установ у створенні спільних музейних експозицій у бібліотеці; організація власних виїзних експозицій у бібліотеках та музейних установах [11, с. 20–21].

Музейно-експозиційний напрям роботи бібліотеки щодо розкриття історії діяльності останньої посилюється, коли об'єктом бібліотечного середовища стає музейний простір пам'ятки архітектури – будівлі, в якій розташована книгозбірня. Вона розглядається вже як предмет історико-культурного, архітектурного надбання й екскурсійно-туристичної діяльності. Наприклад, будівля Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, яка була спеціально побудована і урочисто відкрита 19 листопада 1911 р. для розташування в ній Київської міської публічної бібліотеки, дає можливість організувати систематичне проведення екскурсій залами книгозбірні з демонстрацією постійно діючої експозиції, прис-

вяченої історії становлення цього бібліотечного закладу. Недаремно у 1985 р., після кількарічного збирання музейних предметів, тут було відкрито Музей історії бібліотеки (за деякими відомостями, – єдиний на той час музей історії бібліотеки на території СРСР) [13, с. 49]. Для Музею були розроблені особливі меблі та експозиційні стенди у дизайнерському стилі [22]. Нині на першому поверсі головного корпусу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого представлено декілька експозиційних стендів, документи яких розкривають історію становлення книгозбірні. Бібліотека, використовуючи музейні предмети, розкриває їх суть і побутування, створює атмосферу проникнення в історичне середовище за допомогою багатого книжкового фонду, що уможливує повніше розкриття розвитку книгозбірні як сховища духовної, історичної та літературної спадщини. Живий обмін думками, дружня бесіда з бібліотекарем-екскурсоводом сприяють залученню відвідувачів до лав читачів. Бібліотекарі-екскурсоводи стають постійними провідниками-консультантами з питань історії бібліотеки, бібліотечної справи загалом. Інформація з історії книгозбірні розміщується в альбомах, звітах, в архівних документах, у виданнях бібліотеки, інших публікаціях, що становлять частину експозиційних матеріалів. На жаль, відсутність деяких тематичних розділів експозиції, відповідних експозиційно-музейних та виставкових комплексів найцікавіших документів стосовно історії бібліотеки та бібліотечної справи, позбавляє користувачів потрібної інформації, завдає суспільству певного духовного збитку, а працівники книгозбірні, не використовуючи унікальних документів у музейній та виставково-експозиційній роботі, втрачають оригінальний досвід діяльності, творчі знахідки, забувають людей, які самовіддано працювали для розбудови і розвитку бібліотеки. Тим самим, як зазначає С. Колосова, втрачається історичне коріння, імідж бібліотеки, зменшується її привабливість, зникає повага до професії бібліотекаря [9; 10].

Музей історії бібліотеки (бібліотечної справи) в якості окремого науково-дослідного та культурно-освітнього структурного підрозділу книгозбірні – це культурно-просвітницький заклад, що збирає, вивчає, зберігає, експонує та популяризує письмові, фото-, фоно-, відеодокументи, речі, книжкові та інші пам'ятки культури, знання, інформацію про розвиток бібліотек(и) в наративній, візуальній та писемній формі. Даний структурний підрозділ

своїми специфічними засобами розкриває історію становлення бібліотек(и), її(їх) значення та місце в інформаційно-документному забезпеченні функціонування сфер освіти, науки, культури, а також у процесах задоволення інформаційних, культурно-освітніх, дозвіллевих потреб користувачів шляхом всебічного вивчення розвитку бібліотечної справи певної місцевості (села, міста, району, області, регіону), внеску видатних бібліотечних працівників, вчених, меценатів та інших діячів у розвій бібліотек(и) [27, с. 79–80]. За функціональними ознаками музей історії бібліотеки можна класифікувати як різновид бібліотечних музеїв історико-краєзнавчого типу, проте, за предметно-тематичною ознакою його діяльність збігається з роботою музею книги.

В якості окремого різновиду культурно-просвітницької діяльності книгозбірні музей історії бібліотеки – це особливе комунікаційне середовище, де наочними засобами, зокрема і в електронній формі, подається інформація про історичний розвиток бібліотеки та бібліотечної справи. Воно пов'язане з культурною, науковою та виробничою діяльністю певної місцевості. Основною метою його функціонування є формування у відвідувачів інтересу до історії свого краю, до роботи бібліотек(и) шляхом виявлення, вивчення, систематизації, зберігання, популяризації, публікації та музейного експонування документальних матеріалів, що стосуються розвитку бібліотечної справи краю (села, міста, району, регіону) та її організаторів (бібліотекарів, діячів науки, освіти, культури, інших видатних осіб, котрі зробили вагомий внесок у розвиток бібліотек(и) [3, с. 87–88]. Музей історії бібліотеки – це культурний, інтелектуальний та інформаційний центр, який висвітлює основні етапи розвитку окремої книгозбірні, бібліотечної справи певної місцевості в поєднанні з розкриттям загальних тенденцій становлення освіти, науки й культури [7, с. 674–675].

Створенню музею історії бібліотеки передують ціла низка заходів: 1) попереднє проведення наукових досліджень з історії книгозбірні та бібліотечної справи певної місцевості (міста, району, області, регіону); 2) ознайомлення з основними напрямками музейної діяльності та краєзнавчої роботи; 3) опрацювання масиву різних матеріалів, документів з відомостями про осіб, які зробили вагомий внесок у розвиток бібліотеки, бібліотечної справи певного регіону; 4) створення робочої групи з організації музею або окремого

музейного підрозділу бібліотеки; 5) виділення та пристосування окремих приміщень для експозиції, зберігання музейних експонатів або частини відповідно обладнаного простору у фондосховищі, читальному залі тощо; 6) розроблення, затвердження та заповнення відповідної музейної документації; 7) складання плану робіт на найближчі п'ять років; 8) створення структурованої експозиції та введення експозиційно-виставкових комплексів до соціальних комунікацій бібліотеки, зокрема проведення екскурсій, лекцій, презентацій та ін.; 9) організація випуску відповідних календарів пам'ятних дат, буклетів, листівок та іншої рекламної продукції; 10) розроблення і поступове формування електронних експозицій музею, створення багатофункціональної електронної бази даних; 11) налагодження взаємозв'язків з іншими закладами культури з метою проведення спільних тематичних виставок, здійснення обміну матеріалами за суміжними темами, організація спільних досліджень, а також наукових заходів – конференцій, семінарів, круглих столів, практикумів тощо [27, с. 82–83].

Організація музею історії бібліотеки допомагає краще усвідомити цінність інноваційних можливостей сучасної книгозбірні, її соціальну значущість, дає можливість бібліотеці знайти своє творче обличчя, істотно підвищити затребуваність її фондів. Функціонування музею історії бібліотеки істотно розширює спектр діяльності книгозбірні, додаючи до бібліотечних форм роботи музейні та архівні: створення експозицій, проведення екскурсій, збирання меморіальних колекцій та архівних документів, поглиблення та розширення науково-дослідної та видавничої діяльності тощо [5].

Музей історії бібліотеки виконує низку соціальних функцій. Виокремимо деякі з них.

Меморіальна функція музею історії бібліотеки полягає у збереженні зібраних документів з метою їх передачі наступним поколінням. Вона проявляється у формуванні, збереженні та популяризації документів як носіїв культури, історичної пам'яті. При цьому слід пам'ятати, що публічна бібліотека разом з музеєм не просто транслює культуру, а постійно відтворює духовні цінності з метою їх багаторазового повторного використання як у текстовій формі, так і в формі мовної комунікації, сприяючи культурній наступності поколінь. Меморіальна функція реалізується через збір, зберігання, вивчення, експонування меморіальних та інших музейних предметів з метою увічнення пам'яті про видатних діячів бібліотеч-

ної справи, представників науки, культури, мистецтва, які брали активну участь у житті бібліотеки та про історичні події, що справили вплив на розвиток книгозбірні. Вона передбачає три загальних напрями діяльності: бібліотечно-інформаційну діяльність, музейну і науково-дослідну. Причому спостерігається тісний їх взаємозв'язок у всіх сегментах бібліотечної роботи, що підтверджує гармонійність бібліотечно-музейної структури як єдиного поліфункціонального культурного закладу.

Науково-дослідна функція музею історії бібліотеки передбачає: формування знань з теорії і методики збирання, зберігання, обробки та використання музейних предметів; організацію роботи в архівах, бібліотеках, музеях та інших закладах з метою виявлення і опрацювання матеріалів, що відповідають потребам музею; розроблення концепцій, програм з розвитку музею та участь у відповідних проектах інших установ, підприємств, організацій; проведення наукових конференцій, симпозіумів, семінарів, практикумів; виконання НДР відповідно до профілю музею і бібліотеки; формування на базі музею дослідницької лабораторії з історії бібліотек регіону, історії бібліотечної справи, бібліотечних музеїв і музейних бібліотек, а також з питань розвитку бібліотечного краєзнавства; реалізацію цільових дослідницьких проектів; привернення уваги вчених до вивчення історії бібліотеки та різних аспектів її діяльності тощо.

Музей історії бібліотеки (бібліотечної справи) сприяє виконанню нею таких функцій: 1) культурологічної (залучення широкого кола користувачів до національних надбань культури і наукової думки; збереження й висвітлення історії бібліотеки у контексті історичного розвитку міста, регіону, країни загалом, осмислення досвіду роботи книгозбірні у світлі досягнень науки, освіти, культури та ін.); 2) інформаційної (використання результатів діяльності музею у науково-освітній, громадській сфері та у поширенні інформації, знань з історії бібліотеки; налагодження систематичного обміну інформацією з музеями, бібліотеками, архівами; участь в організації спільних заходів, конференцій, семінарів, круглих столів та ін.; представлення та поновлення музейних експонатів на сайті бібліотеки тощо); 3) освітньої (проведення екскурсій та лекцій для учнів середніх шкіл, гімназій, ліцеїв, коледжів і студентів вишів; залучення молоді до заходів з патріотичного виховання; формування у громадян інтересу до науко-

вої творчості, інтелектуальної праці); 4) інтеграційної (інтеграція та консолідація ресурсів бібліотек, музеїв, архівів в електронному середовищі; поглиблення партнерської взаємодії між освітніми та культурними закладами краю; розроблення спільних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців бібліотек, музеїв, архівів тощо); 5) комунікаційної (сприяння розвитку координації та кооперації діяльності бібліотек, бібліотечних музеїв; поглиблення контактів, співпраці з музеями, архівами та іншими культурними, освітніми закладами; встановлення зв'язків зі ЗМІ; організація та проведення спільних заходів з різними асоціаціями, спілками, товариствами тощо); 6) екскурсійно-туристичної (екскурсійне обслуговування відвідувачів; налагодження співпраці з туристичними агенціями; включення музею до складу туристичних маршрутів міста, області та ін.).

У простір сучасної бібліотеки включені не тільки книги і люди, але й комп'ютери, відеопрограми та інша електронна медіатехніка, за допомогою якої користувачеві і бібліотекарю відкривається новий віртуальний простір, що значно розширює фізичні можливості приміщення бібліотеки. Завдяки ІТ бібліотечний заклад у процесі своєї еволюції долає обмеженість своїх «фізичних меж» і приєднується до єдиного світового інформаційного простору. Тому для повномасштабного розкриття унікальних фондів, документів з історії бібліотеки, задля охоплення більшого кола потенційних відвідувачів бібліотеки у своїх музеях створюють експозиції в електронному форматі, цілі виставкові комплекси за окремими або за усіма темами чи періодами розвитку книгозбірні. У цифровій формі вони отримують краще представлення на сайті бібліотеки, ніж в реальних експозиціях, розміщених у спеціально зроблених стендах. Наприклад, електронний формат Музею історії Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого у трьох розділах має можливість компактно представити на сайті усі етапи розвитку книгозбірні (перший період: від заснування (1866) до 1940-го року; другий: 1941 – 1990 рр.; третій: 1991 – 2016 рр.) на відміну від експонатів експозиційних стендів, розміщених на першому поверсі головного корпусу. Вони охоплюють лише початковий період діяльності Бібліотеки [19].

Музейна експозиція в електронному форматі у бібліотечних музеях пропонується переважно як послідовність «вікон», що відкриваються на сайті бібліотеки [14, с. 65]. Така музейна експозиція

бібліотеки створюється у вигляді інформаційно-пошукової, довідкової та навчальної адаптивної гіпермедіасистеми, доступної в мережі Інтернет. Віддалений користувач знайомиться з експонатами музею через опції основного меню, отримуючи інформацію про музей бібліотеки і його експонати, про видатних осіб, географічні й архітектурні об'єкти, що згадуються в експозиції, про книги та інші документи. За допомогою супровідних текстів під час віртуальної екскурсії є можливість переходу до безпосереднього ознайомлення зі змістом оцифрованих першоджерел. У електронному форматі можна представляти лише частину матеріалів з фонду музею історії бібліотеки; знайомити відвідувачів з виставками, які в різний час проходили в бібліотеці; створювати спеціальні експозиції з використанням експонатів музею. Водночас електронні технології дають змогу представляти набагато більше музейних матеріалів, ніж у реальних експозиційно-виставкових стендах, оскільки можливості віртуальної експозиції значно більші завдяки гіперпосиланням та додатковій інформації, яка долучається до експонатів.

Перші спроби представлення музейних експозицій в електронному форматі у наших бібліотеках були зроблені у 1990-х рр. Це були, по суті, власні сайти бібліотек, сторінки на сайті, сторінки «ВКонтакті», оптимізовані для експозиції музейних експонатів – документів з історії книгозбірні, матеріалів оглядових або тематичних екскурсій залами бібліотеки, електронного ресурсу у вигляді документів та артефактів, повних або часткових текстів окремих видань, різних фото-, відеоматеріалів тощо. Наприклад, в Одеській національній науковій бібліотеці (ОННБ) ідея створення віртуального музею історії книгозбірні виникла лише у 2014 р., коли фахівці ОННБ розпочали роботу з підготовки до відзначення 185-річчя заснування бібліотеки (1829). Зібравши численні рукописні, друковані, ілюстративні матеріали, які, в хронологічній послідовності розкривали основні етапи розвитку діяльності книгозбірні, вони за допомогою новітніх технологій почали робити електронні копії цих документів. Створений ресурс розміщувався на сайті книгозбірні, що відкрило до нього доступ і для віддалених користувачів. Так, поступово почалося створення віртуального музею історії ОННБ, який на сьогодні розкриває лише перший період діяльності наукової книгозбірні (1829–1919 рр.). Загалом же, в історії ОННБ фахівці виокремили чоти-

ри періоди. Перший період розкриває становлення та розвиток бібліотеки у XIX ст. – від заснування у 1829-му і до 1920 р. (коли в Одесі остаточно було встановлено радянську владу і бібліотека вступила в принципово інший період свого життя). Другий – охоплює історію книгозбірні з 1921-го і по 1945 р., коли бібліотека працювала у буремні роки становлення радянського суспільства. Третій період присвячений сталому розвитку та становленню бібліотеки як загальнодержавної установи у 1945–1991 рр. Четвертий (1991–2014 рр.) розкриває діяльність бібліотеки в незалежній, демократичній Україні у нових політичних, соціально-культурних, технологічних умовах, коли книгозбірню було визнано національною установою. Кожен розділ музею має два рівні: на першому надається загальна інформація та представлено ілюстративний матеріал, а на другому – розширена інформація, яку запропоновано до слів, котрі виділені жовто-коричневим кольором [24].

Головна мета віртуального музею історії бібліотеки – привернення уваги користувачів до книгозбірні як центру суспільного і культурного життя, зосередження інформації про розвиток бібліотек(и) та культури певного краю, а також популяризація книги, читання, бібліотечної професії. Його основними завданнями є: пропаганда та збереження культурної спадщини, що має національне і регіональне значення, шляхом визначення особливо значущих подій у розвитку бібліотеки у вигляді реконструкції в оцифрованому вигляді комплексу документів і артефактів; розширення доступу до суспільно-значущої інформації шляхом створення музейно-виставкової експозиції в електронному форматі з наданням можливості віддаленого доступу до текстів та експонатів музею. Віддалений відвідувач такого музею може самостійно отримати необхідну інформацію, переглянути цікаві для нього відео- та фотоматеріали, скористатися архівними даними, а також зберегти інформацію на своєму комп'ютері.

Не всяку електронну колекцію на сайті можна називати віртуальним музеєм. Головним критерієм віртуального музею є комплексний підхід до його структури, яка наближається до традиційної, а також наявність інтерактивного програмного забезпечення, що моделює віртуальну екскурсію [25, с. 114]. Використовуючи інтернет-технології, музеї з історії бібліотек пропонують знайомство з документами й артефактами в електронному вигляді, у них з'являється можливість успішного вирішення багатьох традиційних музейних проблем, пов'яза-

них зі зберіганням, забезпеченням безпеки, широкого, швидкого і легкого доступу до експонатів.

Переваги віртуальних бібліотечних музеїв полягають у забезпеченні оперативної зміни, виправлень і доповнень експозиції, в наданні, через гіперпосилання, можливості перейти на сайти інших музеїв і бібліотек з метою ознайомлення з їхніми експонатами. Тут істотно урізноманітнюється подання інформаційних ресурсів, посилюється ефект присутності, а також спрощується доступність до першоджерел, які можуть включати в себе фотографії, малюнки, картини, діаграми, графіки, записи, відеоматеріали, газетні статті, книги та багато інших матеріалів, що зберігаються у файловому сервісі. Таким чином, бібліотекарі, використовуючи комп'ютерні технології, відтворюють найкращі культурні традиції за допомогою більш яскравих і образних музейних форм, що стимулює зацікавленість, потяг до знань у відвідувачів, закріплює в свідомості особи відомості про розвиток культури певної місцевості [18, с. 29].

Бібліотечні установи, що мають електронний формат музею власної історії, здатні активніше формувати новий творчий стиль закладу, його більш привабливий імідж для користувачів; краще розкривають інформаційний, науково-освітній та культурний потенціал своїх фондів; успішніше пропагують документи, які можуть бути в подальшому використані в науково-дослідній діяльності користувачів. Музейні експозиції, представлені у цифровій формі, дають змогу залучати до книгозбірні додатковий контингент читачів, більш ефективно та цілеспрямовано вести інформаційно-бібліотечну, культурно-освітню, просвітницьку діяльність серед населення. Співробітники книгозбірні, які є відповідальними за роботу музею, глибше розуміють проблеми розвитку не тільки самої бібліотеки, але й історії закладів освіти, науки, культури краю, активніше ведуть пошук шляхів їх вирішення.

Завдяки створенню та функціонуванню музейних експозицій в електронному форматі у бібліотеках розгортаються та посилюються такі інноваційні напрями НДР, як: вивчення історії бібліотечної справи та краю (зокрема, проведення верифікації всіх історичних матеріалів та пошук архівних документів); персоніфікація історичних досліджень (залучення мемуарних матеріалів, листування очевидців тощо); створення корпоративних електронних ресурсів з історичної тематики, оскільки вивчення історії окремої бібліотеки неможливе без дослідження історії бібліотечної

справи певної місцевості (до корпоративних електронних ресурсів з історичної тематики можуть належати біографічні та біобібліографічні покажчики, тематичні каталоги, бази даних музейних предметів і експонатів, джерел з історії бібліотеки, матеріалів за підсумками НДР, персоналій (бібліотекарів, користувачів, істориків, краєзнавців), електронні виставки, профільні сайти); залучення до НДР фахівців з різних галузей науки, які допомагають більш точно виокремити головні етапи історії бібліотеки, сконцентрувати дослідницьку увагу на особливо цінних музейних предметах; активізація творчого потенціалу молодих бібліотекарів, які часто мають більш креативний погляд на вирішення дослідницьких та організаційних питань [1, с. 22–23]. Наявність електронного формату бібліотечного музею посилює мотивацію працівників книгозбірні до застосування найсучасніших музейних форм і методів діяльності, спонукає їх до професійного удосконалення, сприяє усвідомленню цінності бібліотечної професії, прагненню підвищити соціальну значущість книгозбірні, розширити її можливості. Окрім того, запровадження інноваційних форм і методів музейної роботи стимулює особистісну активність бібліотекаря, розвиток його творчих здібностей.

Як показує досвід, електронний формат функціонування музею історії бібліотеки дає можливість набагато легше долати проблеми, що виникають під час організації роботи такого підрозділу: звужується коло невирішених питань, зумовлених недосконалістю сучасного нормативно-правового регулювання музейної діяльності бібліотеки (зокрема, стосовно визначення правового статусу існування та діяльності музею, відображення музейної діяльності в статуті бібліотеки, усунення цілої низки складнощів з обліком музейного фонду в бібліотеці). Електронний формат музейно-експозиційної діяльності бібліотеки не потребує пошуку додаткових площ, спеціального обладнання, він покращує умови збереження музейних експонатів, спрощує користувачам доступ до них та ін. Проте, постають питання щодо розроблення норм робочого часу на «музейну частину» бібліотеки і відповідного фінансування музейної діяльності; проведення спеціального навчання бібліотекарів методиці оформлення музейних експозицій в електронному форматі, а також залучення до створення інноваційних музейних експозицій низки фахівців з програмування, з комп'ютерної техніки та ін. Існують також певні

труднощі з веденням бухгалтерського обліку. Для організації ефективної діяльності музею історії бібліотеки, у тому числі – віртуального, бракує методичних розробок, які розкривали б особливості музейної роботи в сучасній бібліотеці, специфіку створення експозицій та бібліотечно-музейних виставок, упорядковували б опрацювання предметів музейного значення з огляду на специфіку бібліотеки тощо.

Повільність усунення окреслених проблем пов'язана з тим, що музейні експозиції в бібліотеках, здебільшого, створюються з ініціативи співробітників бібліотек, а їм досить важко переконувати місцеві адміністрації, керівництво району або міста у значущості, «духовній рентабельності» свого проекту. Хоча інколи ініціаторами заснування музею виступають представники влади, які розуміють, що повноцінне функціонування музею бібліотеки не тільки сприятиме висвітленню важливих подій, фактів з історії книгозбірні, ознайомленню користувачів з видатними постатями науки і культури, з особливостями бібліотечної професії, а й позитивно впливатиме на розкриття колективного досвіду культурно-освітньої діяльності попередніх поколінь. І майбутнє тут, безперечно, за віртуальними музеями. Сайт, що пропонує електронний формат музейної експозиції, може стати бажаним «веб-місцем» для зустрічей, дискусій в Інтернеті дослідників з історії, краєзнавства, бібліотечної, музейної та архівної справи, знавців та любителів старовини. Адже інноваційний музей історії бібліотеки привертає увагу більш широкого кола читачів, уможливорює ознайомлення з документами та музейними предметами в електронній формі, робить реальним, через вихід у мережу Інтернет, вільне спілкування між користувачами (через коментування та обговорення матеріалу), а також отримання додаткової інформації шляхом використання гіперпосилань. Безумовно, плідна робота бібліотечно-музейного великою мірою залежить від рівня НДР бібліотеки, проведення нею систематичних краєзнавчих досліджень, від кооперації та координації своєї діяльності з усіма культурно-освітніми інституціями.

Бібліографічні посилання

1. Гареев К. Р. Инновационные направления развития музея истории научной библиотеки (из опыта работы) / К. Р. Гареев. *Интеграция библиотек до соціально-комунікаційних процесів суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 16 листопада 2010 р.). Харків : ХДУХТ, 2010. С. 20–25.

2. Гареев К. Р. Музей научной библиотеки как фонд исследования её истории / К. Гареев, А. Шалыганова. *Бібліотечний форум*. 2010. № 4. С. 2–4.

3. Дворкина М. Хранители прошлого: о концепции музея истории библиотечного дела Москвы. *Библиотека*. 1998. № 6. С. 87–88.

4. Демченко Ю. А. Понятия «музеефикация библиотек» и «мемориальные библиотеки»: терминологический анализ. *Вестник БАЕ*. 2010. № 2. С. 53–57.

5. Иванова Н. В. Музейные экспозиции в библиотеке: особенности создания и использования в краеведческой работе библиотек: методические рекомендации. URL: http://milayanata1979.blogspot.com/2016/01/blog-post_30.html

6. Коваль Л. Каким быть музею истории библиотечного дела: ответ через семнадцать лет. *Библиотекарь*. 1988. № 4. С. 46–47.

7. Коваль Л. М. Музеи истории библиотек. *Бібліотечная энциклопедия*. Москва : Изд. «Пашков дом», 2007. С. 674–675.

8. Коваль Л. Музеи истории книгохранилищ: нормативы, методика и опыт / Л. Коваль. *Независимый библиотечный адвокат*. 1999. № 2. С. 62–66.

9. Колосова С. Сохранение культурного наследия: особенности работы библиотек-музеев и музеев-библиотек. *Бібліотечное дело*. 2007. № 18. С. 42–44.

10. Колосова С. Г. Создание музеев в библиотеках как тенденция развития публичных библиотек. URL: <http://www@pushkin.vyatka.ru>

11. Кузнецова Т. Культурная инициатива или социальная закономерность. *Бібліотечное дело*. 2010. № 21(135). С. 20–24.

12. Лашевская В. М. Музей в библиотеке, музей библиотеки : опыт, проблемы, прогнозы. URL: www.kemrs.ru/documents/museumlibabout.doc

13. Літопис Національної парламентської бібліотеки України. Ч. IV : 1967–1991 рр. / авт. кол. : П. Гапченко, С. Зворський. Київ, 2011. 136 с.

14. Лосиевский И. Я. Музей книги в научной библиотеке : проблемы создания единого комплекса материальных и виртуальных экспозиций. *Вестн. библиотечной ассамблеи Евразии*. 2008. № 1. С. 64–69.

15. Мавричева К. Создать библиотечные музеи. *Библиотекарь*. 1971. № 7. С. 27.

16. Матлина С. Г. Мемориальная библиотека: парадокс или закономерность? (постановка проблемы). *Библиотека в контексте истории*: материалы 4-й Междунар. науч. конф., Москва, 24–26 окт. 2001 г. Москва, 2001. С. 79–86.

17. Матлина С. Г. Нужны ли библиотекам музейные подразделения? *Бібліотечное дело*. 2007. № 18 (66). С. 2–6.

18. Музей в библиотеке : о чём напомнил старый патефон : из опыта работы музеев в библиотеках Псковской области / сост. А. Л. Левченко, Т. В. Пашкевич. Псков : Псковская ОУНБ, 2015. 100 с. URL: <http://ru.calameo.com/read/00083198746f066a7e3f0>

19. Музей історії Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. URL: <http://www.nplu.org/muzei/index.html>

20. Петрухно Ю. Е. Музей книги и истории библиотеки ХНАДУ. *Колекції пам'яток писемності та друку у бібліотечних фондах України: проблеми формування, збереження, розкриття*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю відділу рідкісних видань і рукописів ХДНБ ім. В. Г. Короленка. Харків, 2003. С. 138–143. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7393>

21. Петрухно Ю. Музей книги та історії бібліотеки. *Бібліотечна планета*. 2002. № 4. С. 14–15.

22. Проценко В. Історія бібліотеки: відкриття Музею історії ДРБ УРСР ім. КІПСР. *Культура і життя*. 1985. 11 лист.

23. Свобода А. А. Научно-исследовательская работа – важная составляющая деятельности библиотек учреждений Национальной академии наук Украины. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития* : науч.-практ. и теор. сб. / Междунар. ассоц. академий наук. К., 2006. Вып. 4. С. 52–66.

24. Скарбниця культури: Музей історії ОННБ. URL: <http://odnb.odessa.ua/virtual-museum/>

25. Черченко О. Є. Головні теоретико-структурні ознаки віртуального музею, можливості та перспективи. *Вісник ХДАК*. Харків, 2004. Вип. 12–13. С. 109–115.

26. Шемаєв С. О. Концептуальні засади створення музею історії ХДНБ ім. В. Г. Короленка. *Короленківські читання-2012* : матеріали всеукр. наук.-теорет. конф., Харків. Харків: ХДНБ, 2013. С. 252–258. URL: http://korolenko.kharkov.com/korolenko_2012/korol2012.pdf

27. Шемаєв С. О. Взаємодія бібліотек, музеїв, архівів у комунікаційному просторі України : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03. Харків, 2016. 220 с. URL: http://www.ic.ac.kharkov.ua/nauk_gob/specrada/specrada/Shemaev/disShemaev.p.pdf

28. Шемаєв С. О. Створення бібліотечних музеїв: завдання та функції. *Вісник ХДАК*. 2012. Вип. 37. С. 113–120.

29. Шемаєв С. О. Бібліотека, архів, музей: шляхи співробітництва. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. К., 2013. Вип. 35. С. 548–555.

30. Шемаєв С. О. Форми взаємодії бібліотек, музеїв, архівів у сучасному інформаційному просторі. *Вісник ХДАК*. 2014. Вип. 42. С. 222–230.

References

1. Gareev, K. R. (2010). Innovacionnye napravleniia razvitiia muzeia istorii nauchnoi biblioteki (iz opyta raboty) [Innovative directions for the development of the history museum of the scientific library (from work experience)]. *Intehratsiia bibliotek do sotsialno-komunikatsiinykh protsesiv suspilstva: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 16 lystopada 2010 r.)* (pp. 20-25). Kharkiv: HDUHT [in Russian].

2. Gareev, K., Shalyganova, A. (2010). Muzei nauchnoi biblioteki kak fond issledovaniia ee istorii [The Museum of the Scientific Library as a Foundation for the Study of its History]. *Bibliotichniy forum Ukrainy*, 4, 2-4 [in Russian].

3. Dvorkina, M. (1998). Hraniteli proshlogo: o kontseptsii muzeia istorii bibliotchnogo dela Moskvy [Guardians of the past: on the concept of the library history museum in Moscow]. *Biblioteka*, 6, 87-88 [in Russian].

4. Demchenko, Ju. A. (2010). Poniatiiia «muzeifikatsiia bibliotek» i «memorialnye biblioteki»: terminologicheskii analiz. [The concepts of «museumification of libraries» and «memorial libraries»: terminological analysis]. *Vestnik BAE*, 2, 53-57 [in Russian].

5. Ivanova, N. V. (2016). *Muzeinye ekspozitsii v bibliotekakh: osobennosti sozdaniia i ispolzovaniia v kraevedcheskoi rabote bibliotek: metodicheskie rekomendatsii* [Museum exhibitions in the library: peculiarities of creating and using libraries in local lore: guidelines]. URL: http://milayanata1979.blogspot.com/2016/01/blog-post_30.html [in Russian].

6. Koval, L. (1988). Kakim byt muzeiu istorii bibliotchnogo dela: otvet cherez semnadtsat let [How to be a museum of the history of librarianship: The answer after seventeen years]. *Bibliotekar*, 4, 46-47 [in Russian].

7. Koval, L. M. (2007). Muzei istorii bibliotek [Museums of the

History of Libraries]. *Bibliotchnaia entsiklopedia* (pp. 674-675). Moscow: Izd. «Pashkov dom» [in Russian].

8. Koval, L. (1999). Muzei istorii knigokhranilishev: normativy, metodika i opyt [Museums of the history of book storages: standards, methods and experience]. *Nezavisimy bibl. advokat*, 2, 62-66 [in Russian].

9. Kolosova, S. (2007). Sokhraneniie kulturnogo naslediiia: osobennosti raboty bibliotek-muzeev i muzeev-bibliotek [Preservation of cultural heritage: features of the work of libraries-museums and museums-libraries]. *Bibliotchnoe delo*, 18, 42-44 [in Russian].

10. Kolosova, S. G. *Sozdanie muzeev v bibliotekakh kak tendentsiia razvitiia publichnykh bibliotek* [Creation of museums in libraries as a tendency of development of public libraries]. URL: <http://www@pushkin.vyatka.ru> [in Russian].

11. Kuznetsova, T. (2010). Kulturnaia initsiativa ili sotsialnaia zakonmernost [Cultural initiative or social pattern]. *Bibliotchnoe delo*, 21(135), 20-24 [in Russian].

12. Lashhevskaiia, V. M. Muzei v bibliotekakh, muzei biblioteki : opyt, problemy, prognozy [Museum in the library, museum of the library: experience, problems, forecasts]. URL: www.kemrs.ru/documents/museumlibabout.doc [in Russian].

13. Hapchenko, P., Zvorskyi S. (2011). Litopys Natsionalnoi parlamentskoi biblioteki Ukrainy. Ch. IV: 1967-1991 rr. [Chronicle of the National Parliamentary Library of Ukraine. Ch. IV: 1967-1991]. Kyiv [in Ukrainian].

14. Losievskii, I. Ya. (2008). Muzei knigi v nauchnoi bibliotekakh: problemy sozdaniia edinogo kompleksa materialnykh i virtualnykh ekspozitsii [Museum of the book in the scientific library: the problems of creating a single complex of material and virtual exhibitions]. *Vestn. bibl. assamblei Evrazii*, 1, 64-69 [in Russian].

15. Mavricheva, K. (1971). Sozdat bibliotchnyie muzei [Create library museums]. *Bibliotekar*, 7, 27 [in Russian].

16. Matlina, S. G. (2001). Memorialnaia biblioteka: paradoks ili zakonmernost? (postanovka problemy) [Memorial library: A paradox or a regularity? (formulation of the problem)]. *Biblioteka v kontekste istorii: materialy 4-i Mezhdunar. nauch. konf., Moskva, 24-26 okt. 2001 g.* pp. 79-86. Moscow [in Russian].

17. Matlina, S. G. (2007). Nuzhny li bibliotekam muzeinye podrazdeleniia? [Do museums need libraries?]. *Bibliotchnoe delo*, 18(66), 2-6 [in Russian].

18. Levchenko, A. L. Pashkevich, T. V. (Eds.). (2015). Muzei v bibliotekakh: o chem napomnil staryi patefon: iz opyta raboty muzeev v bibliotekakh Pskovskoi oblasti [Museum in the library: What reminded the old gramophone: From the experience of museums in the libraries of the Pskov region]. Pskov: Pskovskaia OUNB. URL: <http://ru.calameo.com/read/00083198746f066a7e3f0> [in Russian].

19. Muzei istorii Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho [Museum of the History of the Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine]. URL: <http://www.nplu.org/muzei/index.html> [in Ukrainian].

20. Petrukhno, Yu. E. (2003). Muzei knigi i istorii biblioteki HNADU [Museum of the book and history of the library HNADU]. *Kolektsii pamiatok pysemnosti ta druku u biblioteknykh fondakh Ukrainy: problemy formuvannia, zberezhennia, rozkryttia: materialy nauk.-prakt. konf., prysviach. 100-richchiiu viddilu ridkisykh vydan i rukopysiv KhDNB im. V. H. Korolenka* (pp. 138-143). Kharkiv. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7393> [in Russian].

21. Petrukhno, Yu. (2002). Muzei knyhy ta istorii biblioteki [Museum of book and library history]. *Bibliotchna planeta*, 4, 14-15 [in Ukrainian].

22. Protsenko, V. (1985). Istoriiia biblioteky: vidkryttia Muzeiu istorii DRB URSR im. KPRS [History of the library: the opening of the Museum of History of the ARB of the Ukrainian SSR. The CPSU]. *Kultura i zhyttia*, 11 lyst. [in Ukrainian].

23. Svoboda, A. A. (2006). Nauchno-issledovatel'skaia rabota - vazhnaia sostavliaiushchaia deiatelnosti bibliotek uchrezhdenii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy [Research work is an important component of the libraries of the institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine]. *Biblioteki natsionalnykh akademii nauk: problemy funktsionirovaniia, tendentsii razvitiia. Issue 4*, pp. 52-66. Kiev [in Russian].

24. *Skarbnytsia kultury: Muzei istorii ONNB*. [Treasury of Culture: Museum of History of ONNB]. URL: <http://odnb.odessa.ua/virtual-museum/> [in Ukrainian].

25. Cherchenko, O. Ye. (2004). Holovni teoretyko-strukturni oznaky virtualnoho muzeiu, mozhlyvosti ta perspektyvy [Main theoretical and structural features of the virtual museum, opportunities and perspectives]. *Visnyk KhDAK*, 12-13, 109-115 [in Ukrainian].

26. Shemaiev, S. O. (2013). Kontseptualni zasady stvorennia muzeiu istorii KhDNB im. V. H. Korolenka [Conceptual basis for the creation of the Museum of History of the CDNB.

V. G. Korolenko]. *Korolenkivski chytannia-2012: materialy vseukr. nauk.-teoret. konf.*, Kharkiv, pp. 252-258 Kharkiv: KhDNB. URL: http://korolenko.kharkov.com/korolenko_2012/korol2012.pdf [in Ukrainian].

27. Shemaiev, S. O. (2016). Vzaiedodiia bibliotek, muzeiv, arkhiviv u komunikatsiinomu prostori Ukrainy [Interaction of libraries, museums, archives in the communication space of Ukraine] Candidate's thesis. Kharkiv, URL: http://www.ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/specrada/specrada/Shemaiev/disShemaiev.pdf [in Ukrainian].

28. Shemaiev, S. O. (2012). Stvorennia bibliotechnykh muzeiv: zavdannia ta funktsii [Creation of library museums: tasks and functions]. *Visnyk KhDAK*, 37, 113-120 [in Ukrainian].

29. Shemaiev, S. O. (2013). Biblioteka, arkhiv, muzei: shliakhy spivrobotnytstva [Library, archive, museum: ways of cooperation]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Issue 35*, pp. 548-555 [in Ukrainian].

30. Shemaiev, S. O. (2014). Formy vzaiedodii bibliotek, muzeiv, arkhiviv u suchasnomu informatsiinomu prostori [Forms of interaction between libraries, museums, archives in the modern information space]. *Visnyk KhDAK*, 42, 222-230 [in Ukrainian].

Viktor Sokolov,

PhD., chief librarian, Yaroslav Mudryi National Library of Ukraine

THE USE OF ELECTRONIC EXPOSITIONS IN THE WORK OF MUSEUMS OF THE HISTORY OF LIBRARIES

In the article the peculiarities of the organization and work of these museums, the specifics of the compilation and advantages of the electronic format museum exhibits, general features of the activity and the significance of museums in the history of libraries, in particular, in electronic form, in the development of scientific research, exhibition and cultural-mass work of bookshops, in raising the image of library activity.

The purpose of the proposed article is to highlight the specifics of the creation and functioning of the Museum of Library History, to determine the importance of using the electronic format of the museum exposition in its activities in raising the efficiency of the book-keeping, preservation and popularization of the national cultural heritage. In his work the author used methods of comparison, analogy, deduction, descriptive, analytical, typological and other methods of scientific research.

The article describes the socio-cultural factors of the formation of virtual museums of the history of libraries, the main stages of their creation; features of functioning, main features and forms of exhibit activity are analyzed; their significance in improving the efficiency of bookkeeping is disclosed. As a result of the analysis of sources, scientific materials and experience of libraries, the author identifies and describes the main positive features and advantages of the activities of virtual museums in the history of libraries. According to the researcher, the main advantages of the virtual museum history library are: availability for remote users having access to the Internet; acquaintance with documents and museum objects in electronic form; Providing free communication between users (by commenting and discussing the material), as well as obtaining additional information through the use of hyperlinks; simplification of the library's museum work component. The author of the article came to the conclusion that the active work of this museum appears in direct dependence on the development of the research activity of the library, the systematic study of local lore, the level of dispersal of library lore studies, cooperation and coordination of research and museum activities of libraries, museums and archives of the region.

K e y w o r d s: history of libraries, museum of library history, library innovations, library lore studies, library museums, virtual museums.

Стаття надійшла до редакції 1.03.2018 р.

ДО 100-РІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917–1921)

УДК 94(477)«1917-1921»:655.41(100=161.2)

Тетяна Антонюк,

д-р історичних наук, завідувач відділу
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Українська революція 1917–1921 років у спогадах представників політичної еміграції

Проаналізовано мемуарні видання діаспори про революційні події в Україні 1917–1921 рр., які зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВЗУ ІК НБУВ). Встановлено, що мемуарні видання діаспори, присвячені національно-визвольній боротьбі українців у 1917–1921 рр., є важливою базою для подальшого висвітлення історії Української революції першої чверті ХХ ст., вони містять значний фактологічний матеріал, що дає змогу глибше зануритися у перебіг революційних подій, встановити нові імена борців за українську державність.

К л ю ч о в і с л о в а: відділ зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Українська революція 1917–1921 рр., мемуарні книжкові видання діаспори, політична еміграція.

Дослідження Української революції 1917–1921 рр. стали можливими із здобуттям незалежності України. Вони значно активізувалися в роки відзначення ювілейних дат, пов'язаних з цією подією. Важливим інформаційним ресурсом для всебічного дослідження революційних подій 1917–1921 рр. є фонд відділу зарубіжної україніки Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який містить значну кількість документів, присвячених боротьбі за українську державність. Це книги, статті в періодичних виданнях, видані в різні роки в різних країнах світу. Серед масиву документів відділу зарубіжної україніки НБУВ помітне місце належить авторам, які були воїнами різних рангів українських армій, або працювали в українських урядах і безпосередньо творили українську державність. Мемуарні видання, присвячені революційним подіям в Україні 1917–1921 рр., розкривають як подію загалом, так і окремі епізоди революції в різних місцевостях України, висвітлюють ці події через біографії визначних діячів революційної епохи, які виступали провідниками національно-визвольної боротьби за вільну Україну.

Метою дослідження є аналіз мемуарних видань фонду ВЗУ ІК НБУВ, присвячених Українській революції 1917–1921 рр., які є важливим джерелом інформації, що виходить від безпосередніх учасників і сучасників тих подій і дає реальне уявлення про атмосферу боротьби українців за власну державу.

Спогади про Українську революцію 1917–1921 рр. є важливим джерелом її осягнення, оскільки вели-

ка частина документів буремних років не збереглася, безслідно зникла, як у випадку з документами Української Національної Ради Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) [5, с. 6]. Більшість авторів не мали наміру ані прославляти українських провідників і учасників цих подій, ані кидати тінь на протилежну сторону. Будучи очевидцями і учасниками революційних процесів, вони описують їх як бачені і пережиті факти, що відбулися. Спогади, на нашу думку, мають як історіографічну цінність, так і велике виховне значення, зокрема коли йдеться про молоде покоління. Аналіз, пропаганда цього ресурсу сприятиме подальшому поглибленому дослідженню важливої події вітчизняної історії, відродженню історичної пам'яті, зміцненню національної єдності нашого народу як умови модернізації і поступу України.

Насамперед, серед спогадів варто виокремити книгу Віктора Андрієвського «3 минулого (1917 рік на Полтавщині)», що побачила світ 1921 р. у Нью-Йорку у видавництві «Говерла». Автор з кінця 1917-го і до квітня 1918 р. був комісаром освіти УНР у Полтавській губернії, головував на Всеукраїнському з'їзді делегатів-освітян з Полтавщини, брав безпосередню участь у революційних подіях. Він відтворює події, що розгорталися у 1917 р. в Україні і, зокрема, на Полтавщині, висвітлює період Української революції, коли революційні сили України намагалися створити демократичну модель національної державності, і з'ясовує причини, чому цю модель не вдалося створити.

Згадуючи першу українсько-більшовицьку війну, В. Андрієвський зазначає, що «перша українсько-московська війна в листопаді – грудні 1917 р. виявила істинну «демократію» московських советів». Але навіть під час офіційної війни найзавзятіші українці-соціалісти з Центральної Ради не переставали вести енергійну пропаганду за порозуміння й поступки тоді вже явно московським, а не українським більшовикам – своїм прямим ворогам [1, с. 5, 8, 13].

Велику увагу автор приділяє політичній ситуації в тогочасній Україні. Він говорить, що з українських соціалістів початок революції застав організованими лише соціал-демократів, соціалісти-революціонери організовувалися пізніше і головну свою увагу звернули на селянство. Українським соціал-демократам на перешкоді стояли московські соціал-демократи обох фракцій: як «Большевики», так і «Меншовики» [1, с. 13–14].

У той час повсюдно створювалися солдатські організації, у Полтаві це була військова «Українська Громада», яка цілком підтримувала Центральну Раду. Автор з гіркотою пише, що українська демократія в особі Центральної Ради не мала ні поважної сили, ані організації, їй симпатизували всі вороги більшовиків через те, що вона була також їх противником [1, с. 19, 29].

Більшовики вели відверту агітацію, друкували свої відозви й інформації про вражаючі перемоги, а проти них не можна було випустити ні одного друкованого слова. В. Андрієвський зазначає: «Як мало сили не було у советів – у українців її було ще менше. Совети розпоряджалися бодай одинокою зброєю – агітацією, якою вони розкладали ряди противників. Українці й того не мали» [1, с. 66].

Нерішучість Центральної Ради призвела до того, що вже 7 січня 1918 р. Полтава вітала у себе «товарища Муравйова», який взяв місто без боротьби завдяки місцевим більшовикам. По Різдвяних святах на базарах і окраїнах міста появилися матроси з Харкова. Вони відверто проповідували, що в погромах і безладді винна українська влада [1, с. 78–79].

Більшовики почали переслідування всіх, хто був налаштований патріотично і обстоював інтереси українства. «...Трусилі і шукали, – пише автор, – щоб арештувати, тільки українців, і притому соціалістів – з не соціалістів та честь належала мені самому». «...Прибувший на чолі «красної армії» товариш Муравйов» ... одразу наложив на Полтаву контрибуцію в три мільйони рублів. На скликаному ним зібранні полтавських урядовців він заявив, що ніякого «саботажа», ніякої зради з

їх боку проти революції і пролетаріату – він ні в яким разі не попустить. Винуватців чекав негайний розстріл. Більшовики, що поприходили з фронту, роз'яснили, що «Центральна Рада то є все поміщики і контрреволюціонери» [1, с. 85, 90, 97].

В. Андрієвський характеризує Центральну Раду як занадто м'яку і делікатну, порівняно з більшовиками. «Виступи проти самостійників влітку 1917 р. С. Петлюри, М. Ковалевського і клятви Винниченка, що він насамперед соціаліст, а тоді вже українець, підтверджували мені, що й тепер настрої української соціалістичної демократії, яку представляла собою Центральна Рада, не змінився в тім напрямку» [1, с. 98, 101, 110]. Йому не подобається склад Центральної Ради: «Крім М. Грушевського (ще не українського есера), С. Єфремова, І. М. Стешенка – решта були анальфabetи під кожним оглядом, а не тільки в політиці. Ще добре коли студенти першого курсу як В. Винниченко та М. Ковалевський, а то бухгалтери, кооператори, «знані громадські діячі», і просто люде «неопредельонних» занять, – здебільшого «ура-соціалісти» з переконання і демагоги фаху. Рівень моральний та інтелектуальний простих рядових її членів знав хоча би на зразках полтавських депутатів. Ні сама Центральна Рада, а ні її генеральні секретарі не стояли на належній висоті, щоб їм взагалі можна було довірити якусь поважну справу» [1, с. 115].

Ще більш критично він характеризує більшовицьку владу. «Теперішня російська соціалістична держава довела мені наочно, що форми експлуатації при соціалістичнім ладі є найтяжчі: вони нічим не відрізняються від найгрубішої, найпримітивнішої експлуатації – звичайного рабства з часів єгипетських фараонів, або азійських халіфів. ...головні кадри соціалістичної советської армії складаються з випущених на волю карних злочинців, як і багато навіть вищих урядовців соціалістичної російської держави. ... ідеалом кожного безземельного українського селянина було як раз стати «куркулем», а соціалізм на практиці переводив «куркуля» на безземельного селянина» [1, с. 123–127].

Різницю між московськими більшовиками й українськими соціалістами з Центральної Ради автор вбачає в тому, що «перші грабуючи на експорт взагалі не мають чого тратити, тому й дозволяють своїм прихильникам грабувати на Україні безоглядно, без ніяких обмежень і перепон. В тім полягає їхня сила супроти Центральної Ради – вони мають за собою широкі маси. Другі – українські

соціалісти, грабуючи для внутрішнього вжитку, хочуть внести порядок і систему в самий грабіж. – В тім полягає їхня слабкість супроти московських більшовиків – вони не мають за собою «широких мас», бо їхня система покривається більшовицькою не тільки цілком, але ще з надвишкою» [1, с. 129–130].

Критикуючи Центральну Раду, автор все-таки є її прихильником. «Центральна Рада в кожному разі є організація українська, хоч як мало національна, але ж все таки не явно ворожа Україні – московська. ...Саме життя заставить її стати на національний, безоглядно національний і навіть державний шлях будівництва. ...Справжня і суворі історична дійсність розіб'є фантастичні ілюзії вселюдського, а тим більше московського братства: під натиском подій вона сама переродиться на якийсь комітет національної оборони і знайде собі свого Наполеона, Богдана Хмельницького, або Гарібальді» [1, с. 114].

В. Андрієвський зауважує, що боротися проти неї можна буде лише тоді, коли вона не матиме зовнішнього фронту, до того ж часу будь-яку внутрішню боротьбу на Україні він вважає за зраду не Центральній Раді, а цілій Україні [1, с. 132].

Автор усвідомлює трагізм ситуації, в якій опинився український народ в ті буремні роки. Водночас він вірить у його майбутню перемогу. Свою працю він завершує цитатою з «Історії Русів» Г. Кониського: «Взищеться кров народу нашого, пролітая великими потоками за те тільки, що шукав він волі на власній землі і мав втім замисли всій людскости природні!» [1, с. 209].

Спогади В. Андрієвського змушують задумуватися над ситуацією, що склалася в сучасній Україні: анексія і окупація Росією українських територій нагадує події сторічної давнини. Вони спонукають до глибшого осягнення проблем ролі мас і провідної верстви в історії, необхідності налагодження ефективних механізмів ведення гуманітарної політики та інформаційної війни в умовах революційної боротьби і державного будівництва, нарощування військової могутності та важливості міжнародної підтримки для збереження державності.

Старшина Армії УНР, член Ради Українського військового клубу ім. гетьмана П. Полуботка Юрій Артюшенко залишив своїм сучасникам і нащадкам книгу «Події і люди на моєму шляху боротьби за Державу 1917–1966», видану у Чикаго 1966 р. Автор характеризує свій твір як «найкоротший фільм свого дорослого життєвого шляху – шляху

послідовної й невпинної боротьби за українську суверенну державу» ...«Я намагався дати стислу і найлегше сприйнятну для читача цілість наших новітніх змагань за національну суверенну Україну, суцільність і безперервність державницької дії». Очевидець революційних подій наголошує на складних обставинах, в яких український народ обстоював свою державність, прагнучи зреалізувати різні її моделі, жодна з яких, на жаль, не стала реальністю через цілу низку об'єктивних і суб'єктивних причин.

Ю. Артюшенко у своїй праці зупиняється на всіх важливих подіях того часу: створенні Української Центральної Ради на чолі з професором М. Грушевським, Конгресі поневолених народів у Києві, заснуванні філії Українського військового клубу ім. Павла Полуботка в Житомирі, організації військових і селянських з'їздів, в яких брали участь тисячі делегатів [2, с. 16–17].

Під час Першої світової війни і революційних подій, які розгорнулися на теренах обох імперій, у складі яких перебували українці, важливим завданням для народу було сформуванню власної армії. Як відомо, боєздатними були тільки ті частини, де більшість становили українці, бо вони не тільки були пройняті національно-визвольною ідеєю, а й уже носили у своїй підсвідомості українську історичну місію. З цим погоджувався і генерал О. Брусилов, відзначаючи вищість українців-воїнів [2, с. 20]. Але уряд О. Керенського, зазначає автор, щоб не допустити формування української регулярної армії, вдавався до тактики зволікання часу, хоч і бачив, що тільки українці є боєздатними. «Він, застосовуючи тактику політичних торгів, старався в між часі кожен нову наростаючу українську збройну одиницю ізолювати від Центральної Ради й розтопити її в російській армії, хоч знав, що там вона здеморалізується і втратить боєздатність на шкоду самому ж уряду Керенського». Російський Тимчасовий Уряд не хотів допустити проведення українських військових з'їздів, не то що формування української армії [2, с. 21, 24].

Незважаючи на всі перешкоди і заборони, «ядро українського вояцтва завдяки здоровому інстинкту перемогло всі відцентрові сили й покликало до життя Український військовий генеральний комітет, якому було доручено проводити «українізацію армії, не порушуючи боєздатності фронту» [2, с. 22, 25].

Роздумуючи над подіями державно-збройного періоду, Ю. Артюшенко дає їм особисту оцінку:

«Коли говорити про невдачі, то їх треба приписати: зовнішнім переважаючим нас силам, – безпосередньо зацікавленим багатствами українських земель, а то в першу чергу сусідам, що не дали сформуватися українській державі; національно-державній незрілості і то не тільки широких мас, але й провідної верстви українського народу; браку інтелектуальних і технічних кадрів... Становище українського народу в 1917–1921 рр. було далеко складнішим і тяжчим, ніж воно було в часі II-ої світової війни, бо по 20-ох революційних роках український народ поглибив свою національну свідомість і придбав певну кількість потрібних фахових кадрів на всіх відтинках українського життя; ... у зовнішніх невдачах ми теж у великій мірі самі винні, бо ж не мали своєї власнопідметної концепції стосунку – ні щодо сумежної з нами Європи, ні щодо сумежної з нами Азії, хоч геополітично Україна й лежить на грані тих двох світів у центрі суходолу Старого світу» [2, с. 75].

Із внутрішніх слабостей українців у революційний період автор виокремлює оті раптові, неприродні перевороти, чужі українському духові, які нараз стрясають і руйнують основи державних народів і тому не диво, що вони й для нас були одною з причин невдач. Також до причин невдач треба віднести й недостатнє число наших провідних сил, які до того ще й розпорозилися із-за внутрішніх політичних спорів і поглибили розклад нашої провідної верстви» [2, с. 76].

Отже, на думку Ю. Артюшенка, державно-збройні змагання з погляду їх історичного значення, окрім зовнішніх і внутрішніх несприятливих обставин, окрім низької національно-державної зрілості частини провідної верстви й мас, були для українців великим початком нової епохи, в якій національно-державні традиції революційної доби стали основою неперервності історичної національно-державної ідеї й національно-державного життя.

Член Українського військового генерального комітету, Товариш секретаря військових справ у часи Української Центральної Ради Володимир Кедровський у своїх спогадах «1917 рік» розкриває умови, в яких довелося працювати будівничим Української армії. Його розповідь ґрунтується на особистих враженнях, спогадах, а також на документах того часу, які автор зберіг, або зібрав поза межами України [3, с. 10]. «Не старався я писати критичної історії доби кривавої боротьби, бо думаю, що жоден активний учасник не може бути добрим критиком в оцінці подій, які він

пережив, в яких він сам був подекуди співтворцем. Я старався передати, так би мовити літописно ту добу, але не робив того як сторонній глядач, а як активний робітник, бо сама від себе відмовитися людина не може. Старався я переказати тодішні думки, пляни, або ідеологічні обґрунтування тої чи іншої акції, а також тогочасну оцінку певних явищ, які тоді були у мене, чи в оточення» [3, с. 11–12].

В. Кедровський намагається дати відповідь на основні питання: чому Центральна Рада не змогла створити регулярної української армії і чому не було проголошено самостійності України в початках революції 1917 р. [3, с. 13].

Автор пише, що з першого дня революції «агенти московської контрреволюції працювали скрізь на Україні в різних офіційних установах і сміло, відверто вели боротьбу з українством, а тим і з самою революцією «во імя недопущенія разрушенія єдинства великої Росії». Під таким гаслом вони могли розвинути свою діяльність в Україні у всій ширині цілком легально, бо російська демократія, російські революційні партії, в чиїх руках находилась доля революції, теж вели не менше безпощадну боротьбу з усіма «сепаратистичними тенденціями» [3, с. 141].

Аналізуючи діяльність Генерального військового комітету, В. Кедровський наголошує, що цей орган працював у дуже складних обставинах. Українські національні сили, на які він спирався в боротьбі проти незмірно міцніших ворогів, що боролися з «сепаратизмом», були дуже слабкі. Комітет не дав себе спровокувати й дійшов до того часу, коли перетворився у військове міністерство та Генеральний і Головний штаби української армії. Автор вважає, що це стало можливим завдяки умілій та обережній, і водночас, послідовній тактиці, яку провадив його голова С. Петлюра, котрий увесь час був душею й мотором українського військового руху. Російська влада вважала членів Генерального комітету дезертирами з російської армії тому жодного утримання з російських державних коштів, як то було для членів загально-російських організацій, вони не отримували. Не дивлячись на важкі, іноді трагічні, умови праці й боротьби, ні на одну мить, ні в одного члена Генерального комітету тоді не виникало сумніву в кінцевій своїй перемозі. [3, с. 156–157].

Згадуючи роботу з'їзду народів колишньої Російської імперії у Києві 21–28 вересня 1917 р., автор пише: «Скликала його Центральна Рада, ви-

конуючи постанову Квітневого Українського Національного Конгресу. ...Увесь з'їзд пройшов під гаслом перебудови колишньої царської імперії на федерацію колишніх поневолених народів з рівними правами для московського народу. Навіть представники козаків гаряче підтримували ідею федерації. ...Тимчасовий Уряд і вся російська демократія, не говорячи вже про реакцію, стрінула вороже як самий З'їзд Народів у Києві, так само й ідею перетворення колишньої царської імперії в справжню федерацію народів, базовану на признанню рівноправності всіх народів, разом з московським, й сформування федерації на підставах свобідного договору між вільними національними державами» [3, с. 512–515].

Спогади В. Кедровського читаються з інтересом, захоплюють детальним описом настроїв різних верств українського населення, суспільної атмосфери загалом, формують у читача цілісну картину революційної доби, дають розуміння її як надскладної.

Учасник революції 1917–1921 рр., член почергово трьох українських компартій — КП(б)У, УКП («боротьбистів») і УКП («укапістів») Іван Майстренко у книзі «Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні» аналізує революційну добу (1917–1921 рр.), розкриває долі людей — учасників і сучасників тих подій [9]. Спогади І. Майстренка — вагомий внесок в українську історичну пам'ять саме тому, що в них він описав, хоч і частково, місце і роль молодшого покоління українців у революційно-визвольній боротьбі.

За своє революційне життя І. Майстренко підтримував різні течії націонал-комунізму. На початку революції 1917 р., як виходець із полтавського села, належав до найчисленнішої тоді селянської Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). Потім він перейшов до табору боротьбистів, до лівої течії УПСР, яка в 1919 р. трансформувалася в Українську комуністичну партію (боротьбистів) (УКП(б)). Внаслідок влиття УКП(б) в Комуністичну партію (більшовиків) України (КП(б)У) автор спогадів опиняється вперше в лавах більшовицької партії. Розчарувавшись у великодержавній російській політиці більшовиків, І. Майстренко виходить з КП(б)У і вступає до самостійницької Української комуністичної партії (УКП). Коли під тиском ГПУ і Комінтерну УКП змушена була в 1925 р. ліквідуватися і влитися в КП(б)У, він вдруге стає членом КП(б)У. У 1935 р. за активну участь у українізації

його ув'язнюють і відправляють до ГУЛАГу, де він перебував до 1940 р.

Наполегливі пошуки І. Майстренка шляхів розв'язання національного і соціального питання в складній революційній динаміці, на жаль, не увінчалися успіхом. Його поразка у цьому сенсі — це не тільки особиста трагедія, це трагедія Української революції загалом. Проте, на відміну від більшості репресованих українських (і неукраїнських) соціалістів, І. Майстренко не вважав себе жертвою соціалізму. Він доводив, що сталінський режим є зрадником соціалізму, організатором нового експлуататорського устрою, нового національного поневолення неросійських народів [9, с. IX–XI].

Книга «Україна під большевиками (1919–1939) (Спроба історичної студії)» Євгена Пастернака розкриває конфлікт між Сходом і Заходом, поміж комунізмом і капіталізмом, тоталітаризмом і демократією. Автор детально аналізує організацію влади більшовиків в Україні. Його вражає брак «тягlosti советської влади в Україні, якщо вже вважати її «українською» тільки тому, що вона, ця влада урядувала на українських землях [15, с. 43–44]. Показано місце і роль українських політичних партій в системі влади більшовиків, зацентровано увагу на факті співпраці укапістів і боротьбистів з більшовицькою владою в Україні у 20-х роках ХХ ст. Пастернак наголошує, що їхня співпраця і пізніше знищення дає незаперечні докази того, що жодний компроміс з більшовицькою системою і ідеологією, а тим більше і опозиція в середині партії, неможливі [15, с. 61].

Український політичний і державний діяч, керівник уряду Української Народної Республіки періоду Директорії (від серпня 1919-го до травня 1920 р.) Ісаак Мазепа у книзі «Огнева проба: українська політика й стратегія в добу Зимового походу 1919–1920» виокремлює обставини, в яких було почато й закінчено Зимовий похід Української армії. На його переконання, вони «освітлені в нашій літературі більше з боку воєнної історії, менше взято на увагу тодішню політичну ситуацію». Свою працю автор вважає цінною саме тим, що в ній спокійно й безсторонньо висвітлюються ті події, які становлять зміст Української революції 1917–1921 рр. [7].

І. Мазепа висвітлює події, які сталися перед Зимовим походом: «В листопаді 1919 року Начальна Команда Української Галицької Армії підписала, тайно від армії Наддніпрянської, договір з армією російських монархістів — (Денікіна) про перехід

УГА під владу Денікіна. Наслідком цього дві братні українські армії, Наддніпрянська й Галицька, після кількомісячної боротьби об'єднаним фронтом, врешті, пішли різними шляхами. Галицька армія на підставі договору з Денікіном перестала бути активною, а тоді Наддніпрянська армія мусіла спішно відступати з району Жмеринка – Могилів в напрямі на Проскурів – Старо-Константинів, шукаючи порятунку від ворога власними силами. Сепаратний договір Галицького командування з Денікіном не був тільки наслідком дуже важкого матеріального й санітарного стану УГА (Наддніпрянська армія не була в кращому стані), але був у першу чергу виразом певної політичної орієнтації деяких провідників УГА й Галицького уряду (диктатор Петрушевич)» [7, с. 5].

За словами І. Мазепи, Уряд Наддніпрянської України схилився до думки, що треба використати всі можливості для того, щоб забезпечити українському народові свою державну незалежність хоча б на частині соборної України, бо цим давалася певна підстава для майбутньої боротьби за здійснення національного ідеалу у всій його широті. Він вірив, що нещасливі події 1919–1920-го й пізніших років все-таки залишать свій слід в пам'яті українського народу. «Доба краю партикуляризму відійшла – я в цьому певен – навіки з українського політичного життя й ніколи не вернеться. Всіх нас об'єднує національний ідеал, і ніякі сили світу не можуть роз'єднати й розбити «думи і волі єдиної», що утворилася в нашій народі після трагічних подій 1919–20 року» [7, с. 6].

В іншій своїй книзі «Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр. Польсько-український союз. Кінець збройних змагань У. Н. Р.» І. Мазепа описує останній етап визвольних змагань українців, а саме, підписання Варшавського договору і зустріч автора з С. Петлюрою в Могилеві, події, що спричинили зміну уряду у Вінниці, кінець польсько-московської війни і перемир'я в Ризі, ситуацію в Україні в другій половині 1920 р. Автор показує діяльність українських визвольних сил еміграції з листопада 1920-го по листопад 1921 р., коли робилися спроби реорганізувати провід УНР. І. Мазепа вказує на численні недоліки, яких не вдалося уникнути в організаційних і політичних питаннях. Разом з тим він бачить і здобутки, яких набув наш народ у боротьбі за незалежність. Прийшовши в революцію зденационалізованими, без провідної верстви, українці втратили державність. І цей урок варто враховувати, окреслюючи завдання на перспективу. Провідну роль у революційному русі, на

думку автора, відіграли соціалістичні партії, особлива їх заслуга у політичному та національному прозорінні мас [8, с. 113].

І. Мазепа вирізняє дві головні доби революції 1917–1921 рр.: добу добільшовицької окупації України і добу під пануванням більшовиків. Він акцентує увагу на тому, що до появи більшовиків, внутрішні суперечності в українському громадянстві не були такими помітними. Навпаки, домінувала спільна радість з приводу проголошення національної і політичної волі. Але семимісячне панування російської реакції на Україні за Гетьмана Скоропадського сприяло поширенню більшовицьких симпатій серед громадянства. Московським більшовикам вдалося посіяти серед українського селянства і робітництва несприйняття не тільки реакційної політики гетьманського уряду, а й українського національного руху взагалі. Роз'єднання українських національних сил у більшовицьку добу революції наростало як на рівні народних мас, так і у самому провіді української визвольної боротьби [8, с. 114–115].

Автор дослідження багато уваги приділяє С. Петлюрі як політичному і національному провідникові. В очах автора, С. Петлюра – історична особистість, котра вирізнялася глибокою вірою в українську справу, доклалася до створення армії України. У добу найбільшого політичного хаосу в Україні, на початку 1919 р., він залишався лідером нації, вів непримиренну боротьбу з московськими окупантами. Найбільшою заслугою С. Петлюри І. Мазепа вважає порятунок українського фронту проти більшовизму від остаточного розкладу й розпорошення. Його зусилля не пропали марно, подальша боротьба української армії та праця уряду УНР поглибили національну самосвідомість українських народних мас, зміцнили в народі волю і прагнення до незалежної державності.

На переконання дослідника, українська визвольна боротьба часів Української революції зробила більше, ніж увесь наш попередній рух за ціле століття [8, с. 119].

Український журналіст, офіцер австро-угорської армії, сотник колишньої австрійської армії і Української Галицької Армії (УГА) Олексій Кузьма у своїй ґрунтовній праці «Листопадіві дні 1918 р. Із шкідцями» аналізує революційні події у Західній Україні [5]. Автор пише: «Львівська кампанія тривала повні три тижні і не тільки була багата боєвими епізодами, але й визначалася живою державно-творчою акцією, охоплюючи цілий край, а

навіть переходячи поза його кордони. Наслідок такий, що для українського громадянства не відомий повний образ львівської кампанії. Не знають його навіть колишні активні учасники, що виступаючи на відокремлених становищах, не були свідками подій на інших місцях. Заходила небезпека, що з часом наша боротьба за Львів буде відома тільки з чужих джерел і наших устних переказів, які все більше відбігатимуть від історичної правди» [5, с. 5].

О. Кузьма вважає, що його «праця усуває... прогалину в наших літописних публікаціях». Автор ставить перед собою завдання «подати повну історію нашої львівської кампанії, беручи під увагу також її генетичний підклад». Його дослідження ґрунтується на документах головної команди УГА, які завдяки щасливим обставинам потрапили до рук автора. О. Кузьма використав усю літературу, українську і польську, що з'явилася у зв'язку з цими подіями, а також рукописні й усні повідомлення учасників й очевидців. Велику роль у висвітленні революційних подій в Україні у даному виданні відведено власним переживанням і спостереженням автора. Що важливо, у книзі подано карто-схеми боїв УГА з польськими збройними силами [5].

У спогадах П. Олійника «Листопадовий зрив: повстання Української Держави на західних землях в Листопаді 1918 р.» йдеться про організацію збройних сил українства на західноукраїнських землях і боротьбу за українську державність в південно-західній Україні. «Вже в перших днях світової війни почали українці галицької Волості організувати свою збройну силу: мало чисельний з початку легіон Українських Січових стрільців мав статися зав'язком армії в боротьбі за визволення України» [11, с. 3–4].

Автор аналізує військову організацію і підготовку повстання на західних землях у 1918 р., описує перебіг політичних і військових подій у регіоні. Зокрема, зазначається, що в першій половині вересня 1918 р. серед українських військових старшин виникає група, яка творить таємну Українську Військову Організацію. До складу першого гуртка-проводу входили: «пор. Іван Рудницький, чет. Караван, хор. Ватран, хор. Бараник, і чотар Л. Огоновський. Почав він свою працю від пропаганди української справи серед українців у військових частинах міста Львова й організації українського вояцтва в одну тайну військову організацію під одною командою, якою наразі був він сам» [11, с. 5–6].

У другій половині вересня 1918 р. цей гурток трансформувався у Центральний Військовий Комітет, а до його складу ввійшли «старшини У.С.С. (Українських січових стрільців. – Т. А.) пор. Др. Володимир Старосольський, сот. Др. Никифор Гірняк і пор. Бабяк. Комітет співпрацював із цивільною політичною організацією. ...Почав планову працю та поширив терен своєї діяльності, організуючи Українську Збройну Силу не тільки серед австрійських частин в краю, але й поза границями» [11, с. 6].

У книзі проаналізовано процес творення ліберально-демократичної моделі державності на західноукраїнських землях. Хоча у Львові йшли завзяті бої, проте, на думку автора, не було застою в інших ділянках. Нова українська влада переймалася проблемами організації харчового постачання населення, створювалися в краї українські повітові комісаріати з господарськими, харчовими, шкільними та іншими відділами, які тут же приступали до праці. Створювалася українська міліція, яка забезпечувала кожному спокій та охорону життя і майна. Найвищою верховною владою була спочатку Українська Національна Рада, що зосередила в своїх руках всю повноту законотворчої та виконавчої влади. 9 листопада 1918 р. утворено «вже правильний уряд, з точно определеними завданнями й компетенціями. Був це т. зв. «Тимчасовий Державний Секретаріат», що перебрав всю виконну владу; Українська Центральна Рада затримала на дальше законотатну й контрольну владу». Зразу ж постало питання про фактичну злуку Галичини з центральними землями, чого гаряче домагалася Українська армія [11, с. 13–14]. 13 листопада Національна Рада затвердила випрацьований Державним Секретаріатом «Тимчасовий Основний Закон про державно-правну самостійність українських земель бувшої австро-угорської монархії» – перший основний закон, який ухвалила законотворча українська влада на західних землях. Продовжувалося формування Української армії – найважливішої справи в тих обставинах. Державний Секретаріат розпорядився поділити територію Галичини на три області: Львівську, Станіславську і Тернопільську, які в свою чергу поділялися на 12 військових округів. [11, с. 15–16].

Автор описує бої за Львів упродовж трьох тижнів і відступ зі львівських позицій. «Чин стихійного державного змагання, констатується у висновках, – було справою всіх верстов продовж довгих поколінь. ...Світова війна й розпад Австрії

це вже був тільки безпосередній товчок, що замінив те бажання поколінь у завершуючий творчий реальний чин» [11, с. 19–20].

Цінними для осягнення національно-визвольних змагань українства першої чверті ХХ ст. є спогади Олександра Лотоцького, члена Товариства Українських Поступовців, у 1917 р. одного з організаторів Української Національної Ради у Петрограді, генерального писаря Генерального Секретаріату України. Його праця «Симон Петлюра як політик і державний муж» була видана у 1951 р. на вшанування 25-ї річниці смерті Симона Петлюри [6]. Автор відібрав з численних матеріалів, – промов, документів, статей і листів Петлюри – найважливіші думки Головного Отамана стосовно українських державних справ, визвольної політики. У спогадах С. Петлюра постає як «все-національний символ ідеї визволення України й ідеї збройної боротьби проти московського наїзду на Україну. Він віддається з усією енергією організації українських військових частин, згромаджує українські військові елементи, скликає українські військові з'їзди і переводить військову адміністрацію, а головне – вдихає патріотичний дух в українські військові маси та витворює з них кадри майбутньої армії. В тих обставинах, коли давав уже себе знати розвал російської армії, коли російський тимчасовий уряд ставив найбільші перешкоди для організації українського війська, пристаючи швидше на розвал війська, ніж на його українізацію, – в таких обставинах це була велетенська робота» [6, с. 7–10].

Ідея української державної незалежності проймає весь національно-громадський світогляд С. Петлюри. Це альфа і омега його теоретичних міркувань і практичних змагань. З цієї ідеї він завжди в усіх справах виходив і до неї зводилась вся його діяльність. Основи української державної незалежності він вбачав у свідомості нації, що стала спадщиною традиції минулого, як і в реальних потребах сучасного життя українського народу [6, с. 14–15].

У питаннях міжнародного порядку С. Петлюра надавав перевагу творенню блоку держав, зв'язаних з балтійсько-чорноморським басейном [6, с. 26]. Засаднича думка С. Петлюри у військовій справі зводилася до того, що нація свідомо повинна перейнятися необхідністю оборони Батьківщини і завжди бути готовою до тієї оборони [6, с. 30]. «Ціна крові й жертв, що ними купується мир і добробут нації, завжди буде меншою, коли раніш думають про відповідальну роллю війська» [6, с. 31].

Автор книги зазначає, що, на переконання С. Петлюри, Уряд УНР мав існувати і після поразки визвольних змагань. Він повинен діяти на чужині. До самої смерті С. Петлюра залишався ідейним провідником та організатором українського життя на еміграції. Завдання еміграції він вбачав «в дбайливому плеканні державних традицій, здобутих під час кривавої боротьби, в утворенні та розвитку культурних цінностей, потрібних для нашого всебічного звільнення, і в широко закресній програмно-інформаційній роботі...» [6, с. 59–60].

Цікавий конспект споминів з Української революції подає і доктор Осип Назарук, який був активним учасником революційних подій, займаючи різні посади і виконуючи важливі функції в ЗУНР та УНР [10]. Свою книгу «Рік на Великій Україні» він розпочинає спогадами про зустріч з Гетьманом України П. Скоропадським 5 листопада 1918 р. Автор ділиться своїми враженнями від зустрічей з С. Коновальцем, В. Винниченком, А. Мельником та іншими діячами революційної доби, роздумує над важливими питаннями будівництва Української держави [10, с. 5–7].

О. Назарук детально описує підготовку повстання проти Гетьмана Скоропадського, переговори, які велися з німцями, переворот у Білій Церкві 16 листопада 1918 р. і осаду Києва Січовими Стрільцями під керівництвом підполковника А. Мельника. На думку дослідника, Директорія, яка прагнула здобути Київ, мала дуже мало вишколених військ: крім доброго полку Січових Стрільців ще дві невеличкі формації воїнів з Наддніпрянської України. Головну силу Директорії становило народне повстання, яке, як пише автор, могло розвиватися тільки за умови швидкого здобуття Києва. Якщо ж цього не зробити, то селянство важко було утримати. Саме повстання бачиться О. Назаруку могутнім, просто імпозантним. «Піднімалася стихійна мобілізація, в якій чути було навіть проблески національного почування, які спочатку були негативні, звернені проти німців, але згодом почали набирати позитивного змісту» [10, с. 24].

О. Назарук робить висновок, що в ті революційні дні просте селянство Великої України представлялося йому більш войовничим, ніж галицьке. Але старшини і підстаршини на загал були без ініціативи, взяти хоча б способи видавання наказів. Найгірше було з озброєнням цих мас. Магазини зброї й амуніції перебували, переважно, під сторожею німецьких залог [10, с. 27].

Автор констатує: коли німці почали опиратися походів Директорії на Київ, її боротьба стала ще

більше популярною серед народу [10, с. 55]. Описуючи вінницький період Директорії, дослідник відзначає, що в цей час зміцніли зв'язки з Галичиною, значно зріс авторитет Директорії, але з часом почалися сильні непорозуміння між німецькими й українськими військами [10, с. 68–69]. Поступово налагоджувалася українська адміністрація і вона б зовсім правильно функціонувала, якби уряд затримався довше на одному місці [10, с. 75].

О. Назарук детально описує відступ Директорії з Києва, оборону позицій Січовими Стрільцями й залишками наддніпрянських військ Директорії 14 грудня 1918 р. «Страшне було не так це винищення наших найкращих сил, як обставини, які товаришили йому: розагітовані більшовиками селяне почали уважати Січових Стрільців «панським» військом, яке бореться в інтересі поміщиків! Раненим Січовикам, які доволіклися до селянських хат, навіть води не хотіли подати... Словом, те що робили польські селяне з польськими повстанцями в 1830 і 1863 – повторялося й тут з нашими ідеалістами, тільки в далеко більших розмірах. А большевики також не щадили Січових Стрільців» [10, с. 141–142].

Директорія знову опинилася у Вінниці. Тягнулися безперспективні переговори з Антантою. Відбулася евакуація з Вінниці, уряд втік на Волинь. Сам автор опинився у Кременці. У березні 1919 р. О. Назарук підписав разом з отаманами Є. Коновальцем і А. Мельником іменем Стрільцької Ради голосну «Деклярацію Січових Стрільців», яка викликала багато шуму, але захистила січовиків від ворожого ставлення до них селянства [10, с. 149].

Належне місце у спогадах посідають події боротьби за Україну у 1919 р., відступ українських сил під тиском більшовиків.

Автор у всіх деталях описує засідання Стрільцької Ради, яке відбулося 22 червня 1919 р. в містечку Чорний Острів, візити С. Петлюри до Є. Петрушевича із проханням про допомогу проти більшовиків, зміну кабінету Директорії, Кам'янецький період, залишення Галицькою армією Галичини 16 липня 1919 р. і перехід Збруча [10, с. 171, 183–187].

О. Назарук характеризує обидва уряди, їх представників, говорить про складність і непрозорість наддніпрянської влади, про низький рівень політичної свідомості народних мас, порівняно з Галичиною, оцінює роботу двох основних політичних партій, які долучилися до влади в період Директорії: соціал-демократичної і партії соціалістів-революціонерів. Порівнює сили обох

урядів і приходять до висновку, що Наддніпрянський уряд був краще фінансований і міг більше коштів виділяти на пропаганду, в той час як Галицький уряд мав у десять разів кращу мілітарну силу. Характеризуючи армії, адміністрації, партії обох урядів, їх зовнішню і внутрішню політику, О. Назарук симпатизує Диктатурі Є. Петрушевича, вважає, що у Галичині було більше порядку, відповідальності, патріотизму і демократії [10, с. 195–231].

Автор розробив план порятунку ситуації розколу і запропонував діяти шляхом налагодження тісного контакту між радикальною партією Галичини і партією соціалістів-революціонерів Наддніпрянщини. Але вже 12 вересня 1919 р., після з'їзду есерівського ЦК у Вінниці, делегати від радикальної партії повідомили про розкол у партії есерів, що відбувся через різне розуміння основних положень програми [10, с. 231–237].

Видання містить план спільної місії представників обох армій до Денікіна. Хоча Добровольча армія не хотіла говорити з місією С. Петлюри. Наддніпрянці ж звинуватили у зраді західняків. 9 листопада 1919 р. до Одеси була вислана нова делегація від Галицької армії [10, с. 282–284]. 17 листопада 1919 р. Галицька армія залишила українську територію. Катастрофа ставала невідворотною. Непорозуміння і недовіра урядів посилювалася. Українські Січові Стрільці, які мали захищати Диктатуру у Кам'янці, перейшли на бік С. Петлюри. 16 листопада 1919 р. румуни перевезли Є. Петрушевича і декількох старшин, а також автора спогадів через Дністер у Бессарабію, яка вже була під охороною їхніх військ [10, с. 314–326].

Серед причин поразки Української революції автор називає такі: неосвіченість у національно-державній душі інтелігенції (недостача почуття обов'язку, розуміння ваги історичної традиції, сильніших, працьовитих і витривалих індивідуальностей, цивільної відваги говорити відверто правду; відсутність діяльності на попередження загроз; безвідповідальність) [10, с. 332–333].

З пережитого О. Назарук робить висновок на майбутнє: влада у неспокійні часи повинна бути в руках однієї людини, немає значення військової чи цивільної, але однієї; різні партії при владі в такий час – це страшна річ, особливо, коли партії висувають неосвічених людей; військових ні під якими умовами і в жодному разі не допускати до політиканства, вони, втягнувшись в політику, погублять справу; злочин посилюють ті чесні й освічені та

чисті люди, котрі усуваються від політики, «бо вона брудна». У такій ситуації при владі опиняються недостойні, які добре забезпечують тільки себе, а не вирішують загальні справи; війну з чужими наїзниками на нашій землі потрібно вести безпощадно. Коли «безпощадність звернемо проти наїзників, припинимо ненависть між собою, а досі було навпаки» [10, с. 335–336].

У виданні Михайла Островерха, воїна Легіону Українського Січового Стрілецтва (УСС), Української Галицької Армії «Грозна калина: в Українських січових стрільців», описано складний шлях української визвольної боротьби з Росією і Польщею за Україну. Автор згадує події Першої світової війни, свою службу в лавах Українських січових стрільців. Його бойове хрещення сталося поблизу сіл Маловоди і Тудинки 1 листопада 1915 р. з російською армією. Бій УСС виграли, але М. Островерха потрапив до полону і лише у червні 1918 р. повернувся з неволі [11, с. 119]. На початку жовтня 1918 р. він знову опинився серед своїх у коші УСС, у курені, який складався переважно з воїнів, котрі повернулися з полону [12, с. 120].

Перебуваючи на Великій Україні, де правив Гетьман, автор «бачив там лад, спокій, військо стоїть на кордонах України; населення вільно їздить із місця на місце наїздами, купецтво, промисел починає оживати. ...Бентежили мій спокій оті «карательні отряди», той бойкот гетьманського уряду, що його проголосив Симон Петлюра й Тов. Ми, УСС, поминувши всякі між нами політичні переконання, були щасливі, що є рідна держава. Ми не були гетьманці, ми були державники...» [12, с. 123].

М. Островерха згадує повстання самостійної Західної Облaсті УНР. «Ніякого перевороту у Вижниці й не було – стояв же тут Кіш УСС. УСС спокійно і розважливо деяким зухвалим полякам зняли біло-червоні кокарди з їхніх блузок. Ми ж 100-ліття чекали на волю для жовто-блакитного кольору й тону! Стрілецтво у Вижниці й у Виженці мало одну-єдину ціль: самостійна держава України» [12, с. 129–130].

З березня 1919 р. Михайло навчається у старшинській школі. Після її закінчення він воював на більшовицькому фронті у групі «Схід» під командуванням отамана Ляєра, у Підволочиську і околицях. Згодом «служив у 10-тій бригаді, від Чортківської офензиви почавши і аж до її, 10-тої бригади, трагічного кінця, як і такого ж кінця усієї нашої Української Галицької Армії» [12, с. 132].

У другій своїй книзі «Блиски і темряви: 1918–1919–1920», яка побачила світ у Нью-Йорку 1966 р., М. Островерха описує революційну стихію на західних землях України весною 1918 р. Він аналізує усі найважливіші події революції: III Універсал, IV Універсал, Берестейський мир, Гетьманат. Детально розповідає про формування 10-ої бригади згідно з наказом штабу I Корпусу УГА [13, с. 53].

Згадуючи бої з поляками за Березовицю Велику, Тернопіль, за с. Тростянець Великий, с. Гнідаву, автор з сумом констатує, як у 1919 р. «Польщі Франція дозволила і допомогла сформувати в себе армію, що у значній мірі складалася з українців, колишніх вояків австрійської армії, що поверталися з полону, з Італії, додому. Їх завербували до польської армії Галлера, щоб іти битись у Галичині проти більшовиків. Поляки обманом пустили брата проти брата, аби лиш – ще й чужою силою – поставити свою перевагу» [13, с. 74].

М. Островерха детально описує початок серпня 1919 р., коли 10-та бригада просуваючись до Києва, поповнювала свої ряди молоддю, яка добровільно вливалася в Українську армію. Бригада координувала свої дії з Запорозькою Дивізією і Полком Чорних Запорожців. Спільними зусиллями вони успішно долали більшовицький опір. 6 серпня була здобута Вінниця. У наступі значну збройну допомогу надали селяни-повстанці, їх було понад три тисячі [13, с. 93].

У книзі також йдеться про терор, який чинила більшовицька армія і «Чека» щодо місцевих жителів.

Автор спогадів вважає, що він і його бойові товариші були «лише єдиний раз щасливі земним щастям: здобувши Київ!» 31 серпня 1919 р. Але це тривало недовго, адже від Броварів – Дарниці добровольча білогвардійська армія генерала Денікіна таємно увійшла у визволений від більшовиків Київ. На жаль, це сталося в результаті невмілої політики Українського уряду, який допустив такий розвиток подій. «Після 31 серпня 1919 р. ... прийшла сіра, понура, страшна дійсність: боротись на рідній Землі проти червоної Москви, проти білої Москви, проти свого ж, рідного народу» [13, с. 108]. М. Островерха з гіркотою пише, що українська людина побачила у вояку Української армії ворога, який стояв на заваді виконання більшовицьких лозунгів і розгорнула нищівну війну проти нього. Автор згадує про свою роботу у штабі 10-ої бригади про останній, трагічний, бій УГА із денікінцями під Жорнищами та фатальне і

непотрібне перемир'я з Денікіном. На його переконання, зненавиджений договір уряду ЗОУНР із Денікіном вніс багато деструктиву в ряди УГА. У цей час в УГА спалахнула пощесть тифу. У грудні 1919 р. залізниці майже не працювали. Фронт під Бердичевом був слабкий, більшовики його намагалися прорвати, а взаємне недовір'я і ворожнеча між денікінцями і воїнами УГА його послаблювали. У останню декаду грудня більшовики захопили Вінницю. І тут стався ще один удар, ще важчий, ніж під Жорнищами: угода уряду ЗОУНР з більшовиками [13].

Автор розповідає про те, як кіннота Котовського увірвалася в с. Нестерварку. Більшовики влаштували масштабні облави на селян-повстанців, розстрілювали галичан, яких упіймали, зруйнували міст між Тульчином і Нестерваркою. Під їх тиском більшість вояків УГА з групою генерала М. Омеляновича-Павленка відійшла в напрямку фронту на захід. До Тульчина увійшли поляки, вони роззброювали воїнів УГА та засилали їх до Польщі в табори. Книга також містить відомості про здобуття Києва С. Петлюрою і поляками та залишення його внаслідок удару кінноти Будьонного з боку Коростеня–Житомира, про постійні зміни на фронті, погані для українців [13, с. 169–173].

Спогади М. Островерха дають можливість зрозуміти всю складність революційної доби, збагнути настрої воїнів Української армії та місцевого населення, дії вищих урядовців і військового командування, змушеного виробляти тактику у критичних умовах.

Книга Євгена Коновальця «Причинки до історії Української революції» побудована на великому масиві фактів, які «допоможуть історикові накреслити характеристику революційного часу й груп та осіб, які той час висунув». Відомий український діяч зосереджує свою увагу переважно на подіях, які або замовчувалися, або перекручувалися фахівцями. Він пише: «Як комендант С. С. і голова Стрільцької ради я мав можливість пильніше приглянутись цілості стрільцького життя й мав більше нагоди пізнати взаємини між нашою організацією та всім іншим революційним рухом тодішнього часу. Найбільшим нашим лихом є відсутність цілості архіву січових Стрільців. Віримо, що прийде час, коли й архівні документи побачать світ і будуть підтвердженням моїх заміток» [4, с. 3]. Є. Коновалець намагається спростувати численні міфи та плітки стосовно історії Січових Стрільців, якими він командував під час національно-виз-

вольних змагань 1917–1920 рр. Автор подає свій погляд на перебіг багатьох важливих та суперечливих подій того часу.

І. Паньків у спогадах «На панцирному потягу «Отаман Мельник» оприлюднює важливий джерельний матеріал, що допомагає нашим дослідникам у об'єктивному висвітленні героїчної доби в історії українства. У січні 1919 р. автор спогадів, стрілець скорострільної чоти 3-го полку Січових Стрільців був відряджений на панцерник «Отаман Мельник» для подальшої військової служби. Він описує важкі бої проти більшовиків у районі Чуднова та Старокосянтинова, детально характеризує команду панцерника, його озброєння та бойові маневри. Команда панцерника складалася з 30-х людей (10 гарматчиків та 18 обслуги скорострільів, комендант і заступник). На панцернику було дві гармати і 16 кулеметів, 8 кулеметів марки «Максим» і 8 ручних кулеметів «Льюїс». Як пише І. Паньків, панцерник не відповідав всім вимогам побудови панцерників, адже був виготовлений на скору руку, але все-таки був потужною бойовою одиницею. У книзі розкриваються неспокійні революційні часи в Україні: «фронт як такий, був відсутній, війна велася вздовж залізничних шляхів. Велику роль в особливостях такої війни відігравали панцирні потяги, які перші йшли на ворога, останні залишали станції, з яких відходили українські частини, затримуючи на собі всі атаки наступаючого ворога. Ворог усвідомлював значення панцирників, тому завжди всіма силами намагався захопити панцирник до своїх рук. Тому діяли «підривні відділи», завданням яких було підірвати залізничний шлях і здобути панцерник. Залога кожного панцерника воліла краще померти зі зброєю в руках, аніж піддатися ворогові» [14, с. 14].

Бронепотяг був знищений власною командою, коли потрапив в оточення біля станції Тарасівка на кордоні України з Румунією. Автор розкриває бойовий шлях команди панцерника і подає багато маловідомих фактів про перебіг революційних подій в Україні до 1920 р.

Книга «Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920 рр.» Осипа Станімира присвячена старшинам, підстаршинам і стрільцям П. Куреня 8-ої самбірської бригади, в якій служив автор та всім грядущим борцям за Українську державність. У роки Першої світової війни 1914–1918 рр. О. Станімир служив в австрійській армії, у лютому 1915-го потрапив до російського полону, після лютневої революції 1917 р. повернувся до Австрії,

воював на італійському фронті (поручник, сотник). Під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. – сотник УГА. З грудня 1918 р. командував бойовою групою «Городок», пізніше — другим куренем 8-ї Самбірської бригади УГА.

Наприкінці серпня 1919 р. підрозділ О. Станімира одним з перших увійшов до Києва. На початку лютого 1920 р. поблизу Бірзула (тепер Котовськ, Одеської області) О. Станімир увійшов до складу армійського ревкому УГА, який розіслав галицьким частинам наказ про створення на їх базі підрозділів Червоної української галицької армії. Наприкінці квітня 1920 р. бригада О. Станімира намагалася приєднатись до Армії УНР, але була оточена і роззброєна польськими військами. Разом з невеликим підрозділом комбриг прорвався до армії генерала М. Омеляновича-Павленка. У своїй книзі він критично оцінює поразку визвольних змагань 1917–1920 рр., виокремлює три найсвітліші події Української революції: 1 листопада 1918 р. у Львові; 22 січня 1919 р.; 31 серпня 1919 р. Усі три перемоги були зведені нанівець, на думку Станімира, в результаті слабкої і невідповідної підготовки [18, с. 8–9].

Досвід Української революції 1917–1921 рр., на думку автора, переконує, що легше державу здобути, ніж її утримати. Держава це організація найвищого ступеня, яка має об'єднувати не лише свої партії чи групи, але й етнічно чужі елементи, що входять до її складу. Для утримання і закріплення державності вкрай необхідні два головні чинники – правопорядок і сильна дисциплінована армія для оборони того правопорядку всередині і назовні [18, с. 185–186].

Військовий діяч, військовий історик і педагог, генерал-хорунжий Армії УНР Всеволод Петрів у своїх «Споминах...» висвітлює період Гетьманату, деталізує всі складнощі співжиття з німцями, настрої місцевого населення, добровільну допомогу села, бої під Лозовою та Понятином, похід Української армії на Крим, зустріч з австрійськими галицькими частинами та російським відділом полковника Дроздовського, конфлікт з німецько-австрійським командуванням, детально розповідає про татарський уряд, бої та перетрактації з севастопольською залогою, про вихід Української армії з Криму. «Спомини з часів Української революції (1917–1921)» охоплюють перебування армії в околицях Мелітополя, перехід до Олександрівська та зустріч з Українськими Січовими Стрільцями [16].

Михайло Шкільник у своїх споминах «Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках»

відтворює доленосні для України події революції 1917–1921 рр. Цю книгу автор видав у Торонто в 1971 р., а в Україні вона була перевидана у 2016-му у видавництві «Кліо» [19].

Як тогочасний урядовець, автор подає своє бачення революційних подій, аналізує їх та намагається знайти причини поразки визвольних змагань. На його думку, однією з них є дискредитація української ідеї П. Скоропадським, який під вивіскою «Українська Держава» готував відновлення «єдиної і неподільної» Росії. Автор, як колишній працівник Міністерства зовнішніх справ, аналізує, оцінює і переоцінює події, діячів і концепції українських визвольних змагань, виявляючи себе справжнім громадянином. Показує складний процес пробудження нації, порізненої, але відчайдушної і жертвовної.

Період Гетьманату бачиться авторові найтемнішою сторінкою історії Української революції. Вважає, що «рік 1917 застав українство неприготованим до творення державності». Але ці уроки не пропали марно, їх засвоєння є гарантом майбутніх перемог і звершень у розбудові держави Україна [19, с. 5–10].

Розглянувши мемуарні видання, які зберігаються у фонді відділу зарубіжної україніки, можна констатувати, що їх автори виконали свій моральний обов'язок, залишивши сучасникам і прийдешнім поколінням роздуми про Українську революцію 1917–1921 рр. Спогади і роздуми становлять досить помітну частку документів, присвячених боротьбі за українську державність. Серед цього масиву джерел є, безумовно, й такі, що не позбавлені тенденційності, висвітлюють події з погляду свого персонального або вузькогрупового бачення. Водночас, роль спогадів у розвитку історичної пам'яті українського народу є надзвичайно важливою. В умовах радянської дійсності, визвольні змагання українства висвітлювалися лише в негативному світлі, а вченим діаспори доводилося досліджувати історичні події й процеси без доступу до архівів і рукописних фондів.

Отже, мемуарна література діаспори була і залишається цінним джерелом осягнення історії України буремної доби, хоча й представляє особистісний погляд на події. Історики України, зокрема післяреволюційного періоду, мали змогу реконструювати хід подій лише з періодичних видань, збірників документів та інших матеріалів, які друкувалися у Радянському Союзі. Учасники визвольних змагань, які опинилися на Заході в якості політичних емігрантів, написавши і видав-

ши свої спогади, змогли передати атмосферу й подробиці тих часів, оприлюднити альтернативний погляд на Українську революцію. На жаль, майже вся діаспорна література упродовж десятиліть була недоступна з відомих причин як широким колам читачів, так і науковцям.

100-літній ювілей Української національної революції 1917–1921 рр., який українство відзначає в не менш революційних умовах утвердження Української держави і становлення української політичної нації, спонукає до нових пошуків джерел її вивчення і осмислення. Важливим, і на сьогодні ще недостатньо вивченим, залишається значний масив видань, що представляють собою спогади, наукові дослідження політичних емігрантів – учасників визвольних змагань початку ХХ ст., в яких знаходимо особистісний погляд на перебіг революції, інформацію про суспільне, політичне життя різних верств населення в різних регіонах України, їх ставлення до революційних подій і участь у цих подіях.

Бібліографічні посилання

1. Андрієвський В. З минулого (1917 рік на Полтавщині). Нью-Йорк : Говерля, [1921]. Т. 1. Ч. 1. 209 с.
2. Артюшенко Ю. Події і люди на моєму шляху боротьби за Державу 1917–1966. [б. в.], 1966. 221 с.
3. Кедровський В. 1917 рік. Спогади члена Українського військового генерального комітету і товариша секретаря військових справ у часі Української Центральної Ради. Вінніпег : Видавнича Спілка Тризуб, 1967. 526 с.
4. Коновалець Є. Причинки до історії Української революції. Вид. 2-ге. [б. м.] : Накладом Проводу Українських Націоналістів, 1948. 47 с.
5. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. Із шкiцями. Львів; Нью-Йорк : Червона калина, 1960. 440 [15] с.
6. Лотоцький О. Симон Петлюра як політик і державний муж. Париж; Лондон : Соборна Україна, 1951. 77 с.
7. Мазепа І. Огнева проба : українська політика і стратегія в добі Зимового походу 1919–1920. Прага : Колос, 1941. 96 с.
8. Мазепа Ісаак. Україна в огні й бурі революції 1917–1921 рр. Прага : Пробоем, 1943. 231 с.
9. Майстренко І. Історія мого покоління. Спогади учасника революційних подій в Україні. Едмонтон : Канадський Інститут Українських Студій Альбертський Університет, 1985. 416 с.
10. Назарук О. Рік на Великій Україні : конспект споминів з української революції. Відень : Вид. «Укр. Прапор», 1920. 344 с.
11. Олійник П. Листопадовий зрив : постановня Української Держави на західних землях в Листопаді 1918 року. Прага : Пробоем, 1941. 19 с.
12. Островерха М. Блиски і темряви: 1918–1919–1920. Нью-Йорк, 1966. 208 с.
13. Островерха М. Грозна калини: в українських січових стрільців. Нью Йорк, 1962. 132 с.
14. Паньків І. На панцирному потягу «Отаман Мельник»: (Спогади з 1918–1919 років). Вінніпег, 1954. 56 с.
15. Пастернак Є. Україна під большевиками (1919–1939): Спроба іст. студії. Торонто : Євшан-зілля, 1979. 314 с.
16. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921). Ч. I : До Берестейського миру. Львів : Червона Калина, 1927. 180 с.
17. Петрів В. Спомини з часів української революції (1917–1921). Ч. III: Від Кримського походу до гетьманського перевороту. Львів : Червона Калина, 1930. 164 с.
18. Станімир О. Моя участь у визвольних змаганнях 1917–1920. Торонто : [б. в.], 1966. 192 с.
19. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках: Спомини і роздуми. Торонто : [б. в.], 1971. 366 с.

References

1. Andriievskiy, V. (1921). Z mynuloho (1917 rik na Poltavshchyni) [From the past (1917 in Poltava region)]. New York: Hoverlia [in Ukrainian].
2. Artiushenko, Yu. (1966). Podii i lyudy na moiemu shliakhu borotby za Derzhavu 1917-1966 [Events and people in my way of the combat for state in 1917-1966]. [n. p.] [in Ukrainian].
3. Kedrovskiy, V. (1967). 1917 rik. Spohady chlena Ukrainskoho viiskovoho heneralnoho komitetu i tovarysha sekretaria viiskovykh sprav u chasi Ukrainkoi Tsentralnoi Rady [The year 1917. The memoirs of a member of the Ukrainian Military General Committee and a secretary for Military Affairs in the time of the Ukrainian Central Rada]. Winnipeg: Vydavnycha Spilka Tryzub [in Ukrainian].
4. Konovalets, Ye. (1948). Prychynky do istorii Ukrainkoi revoliutsii [Causes to the history of the Ukrainian revolution]; vyd. 2-he. [n. p.]: Nakladom Provodu Ukrainskykh Natsionalistiv [in Ukrainian].
5. Kuzma, O. (1960). Lystopadovi dni 1918 r. Iz shkitsamy [November days of 1918. With schematic maps]. Lviv; New York: Chervona Kalyna [in Ukrainian].
6. Lototskyi, O. (1951). Symon Petliura yak polityk i derzhavnyi muzh [Simon Petliura as a politician and a state man]. Paris; London: Soborna Ukraina [in Ukrainian].
7. Mazepa, I. (1941). Ohneva proba: ukrainska polityka i stratehiia v dobi Zymovoho pokhodu 1919-1920 [Fire test: Ukrainian politics and a strategy along the days of the Winter campaign of 1919-1920]. Prague: Kolos [in Ukrainian].
8. Mazepa, Isaak. (1943). Ukraina v ohni y buri revoliutsii 1917-1921 rr. [Ukraine in the fire and storm of the 1917-1921 years of revolution]. Prague: Proboiem [in Ukrainian].
9. Maistrenko, I. (1985). Istoriia moho pokolinna. Spohady uchasnyka revoliutsiinykh podii v Ukraini [History of my generation. Memoirs of a participant of the revolutionary events in Ukraine]. Edmonton: Kanadskiy Instytut Ukrainskykh Studii Albertskiy Universytet [in Ukrainian].
10. Nazaruk, O. (1920). Rik na Velykii Ukraini: konspekt spomyniv z ukrainskoi revoliutsii [The year in the Great Ukraine: A memoir of the Ukrainian Revolution]. Vienna: Vyd. «Ukr. Praporu» [in Ukrainian].
11. Oliinyk, P. (1941). Lystopadovi zryv: postannia Ukrainkoi Derzhavy na zakhidnykh zemliakh v Lystopadi 1918 roku [A breakdown in november: the rise of the Ukrainian State on the western lands in November 1918]. Prague: Proboiem [in Ukrainian].
12. Ostroverkha, M. (1966). Blysky i temriavy : 1918-1919-1920 [Gloss and darkness: 1918-1919-1920]. New York [in Ukrainian].
13. Ostroverkha, M. (1962). Hrozna kalyny: v ukrainskykh sichovykh striltsiv [A guelder rose bunch of the Ukrainian Sich Riflemen]. New York [in Ukrainian].

14. Pankiv, I. (1954). Na pantsyrnomu potiahu «Otaman Melnyk»: (Spohady z 1918-1919 rokiv) [At the armored train «Otaman Melnik»: (Memoirs from 1918-1919 years)]. Winnipeg [in Ukrainian].
15. Pasternak, Ye. (1979). Ukraina pid bolshevykamy (1919-1939): Sproba ist. studii [Ukraine under bolsheviks (1919-1939): an attempt of a historical study]. Toronto: Yevshan-zillia [in Ukrainian].
16. Petriv, V. (1927). Spomyny z chasiv ukrainskoi revoliutsii (1917-1921). Ch. I : Do Beresteiskoho myru [Memorials from the time of the Ukrainian revolution (1917-1921). Part I : To the Brest Peace]. Lviv: Chervona Kalyna [in Ukrainian].
17. Petriv, V. (1930). Spomyny z chasiv ukrainskoi revoliutsii (1917–1921). Ch. III : Vid Krymskoho pokhodo do hetmanskoho perevorotu [Memorials from the time of the Ukrainian Revolution (1917-1921). Part. III : From the Crimean campaign to the Hetman's coup]. Lviv: Chervona Kalyna [in Ukrainian].
18. Stanimyr, O. (1966). Moia uchast u vyzvolnykh zmahannakh 1917-1920 [My participation in the liberation struggles of 1917–1920]. Toronto: [n. p.] [in Ukrainian].
19. Shkilnyk, M. (1971). Ukraina u borotbi za derzhavnist v 1917-1921 rokakh: spomyny i rozдумы [Ukraine in the struggle for statehood in 1917-1921 : Memoirs and thoughts]. Toronto: [n. p.] [in Ukrainian].

Tetiana Antoniuk,

Doctor of History, Head of the Foreign Ukrainica department, Vernadsky National Library of Ukraine

THE UKRAINIAN REVOLUTION OF 1917-1921 IN THE MEMOIRS OF THE REPRESENTATIVES OF A POLITICAL EMIGRATION

Individual titles of dissertation memoirs about the revolutionary events in Ukraine in 1917–1921, which are stored at the Foreign Ukrainica department's fund of the Book Science Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine, are analyzed. Memories and reflections of the active participants in the liberation struggles, who, following the revolution, became political emigrants in different countries of the world, are an important source to explore the theme, revealing the fundamental differences between the Ukrainian and Russian revolutions and emphasizing its state-building nature. The analysis of diaspora memoirs reveals a vision of the events by its participants who were involved in installing the models of national statehood generated by revolutionary events: democratic, conservative, left-democratic and liberal-democratic.

The comprehension of the sources of the Ukrainian revolution created in the diaspora makes it possible to revive the objective history of Ukraine, provides it with exemption from ideological myths. It has been observed that the diaspora's memoir publications devoted to the national liberation struggle of Ukrainians of 1917-1921 are an important background for further presentation of the history of the Ukrainian revolution of the first quarter of the twentieth century. These publications contain significant factual material that enables an opportunity for further thorough reveals of the course of revolution, thereby to establish new names of the combatants for nationhood, to discover their full life paths.

K e y w o r d s: diaspora, the Foreign Ukrainica department of the Book Science Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine, the Ukrainian revolution of 1917–1921, memoir book editions, political emigration, foreign researchers.

Стаття надійшла до редакції 12. 03. 2018 р.

ДО 100-РІЧЧЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

УДК 027.54(477-25)НБУВ:005.963.1-057.86:37.014.621] «1993/2010»

Олексій Онищенко,

академік НАН України, головний науковий співробітник
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Любов Дубровіна,

член-кореспондент НАН України,
директор Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як центр підготовки кадрів вищої кваліфікації та розвитку нових наукових напрямів у бібліотечній та архівній галузі в Україні (1993–2018)

1. Становлення та розвиток системи підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського у 1993–2010 рр.

Розглядається історія підготовки кадрів вищої кваліфікації в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, що розпочалася у період незалежності України. Висвітлюється діяльність спеціалізованих вчених рад із захисту кандидатських та докторських дисертацій у галузі історичних, філологічних, технічних наук та соціальних комунікацій за спеціальностями «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», «документознавство, архівознавство», «інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі», «інформаційні технології», «структурна, прикладна та математична лінгвістика». Наводяться відомості про членів спеціалізованих вчених рад. Окреслені етапи розвитку системи підготовки кадрів, її реформування, охарактеризовано нормативно-правові положення, якими керуються наукові установи та колективи.

Доводиться, що підготовка кадрів вищої кваліфікації в бібліотечній галузі відбувалася у руслі нових пріоритетів діяльності НБУВ як науково-дослідницького інституту, представлена різними напрямками в галузі історії, теорії і практики діяльності бібліотек, у рамках виконання нею національних та наукових функцій. Відзначено процеси інтеграції наукових знань, спеціальностей, аналізується проблематика, що розвивається у Бібліотеці в нових суспільних умовах, з часу проголошення незалежної України, два її магістральні напрями: трансформація діяльності бібліотеки в інформаційному суспільстві; вивчення, збереження, введення у науковий обіг рукописної та книжкової спадщини.

К л ю ч о в і с л о в а: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; підготовка кадрів вищої кваліфікації; книгознавство; бібліотекознавство; бібліографознавство; документознавство, архівознавство; інформаційні системи та процеси; бібліотечні системи та мережі; бібліотечні інформаційні технології; структурна, прикладна та математична лінгвістика.

На Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського її засновники поклали завдання не тільки опікуватися збиранням, збереженням та використанням у науковій, культурній, освітній діяльності інтелектуальної спадщини українського народу та духовних надбань людства, а й вирішувати проблеми кадрового забезпечення бібліотечної та архівної галузі спеціалістами вищої кваліфікації. Ця можливість була реалізована лише за часів незалежності України, коли наша установа у 1993 р. відкрила власну аспірантуру та сформувала спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук.

Окремі аспекти підготовки бібліотечних кадрів вищої кваліфікації останнім часом досліджують

О. В. Пастушенко і Л. А. Литвинова¹. Проте, їх напруження висвітлюють означену тему не в повному обсязі та в обмеженій хронології. Так, О. В. Пастушенко у своїй праці аналізує дисертаційні дослідження за 2007–2016 рр., присвячені книзі та періодиці у контексті соціальних комунікацій, а

¹ Пастушенко О. В. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект; відп. ред. Л. А. Дубровіна; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 563 с.; Литвинова Л. А. Дисертаційні дослідження як джерело визначення стану і тенденцій розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства в Україні (1994–2012): дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2013.

Л. А. Литвинова розглядає дисертації 1993–2012 рр. лише за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство». Про внесок НБУВ у підготовку кадрів для бібліотечної галузі у цих роботах йдеться досить побіжно. Хоча це питання у зв'язку із сторіччям Бібліотеки набуває особливої актуальності.

Як відомо, необхідність розвитку наукових досліджень у галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії, створення аспірантури для підготовки наукових кадрів була закладена в концепцію та статутні положення Національної бібліотеки Української держави ще у 1918 р. У 1920-х рр. аспірантуру в Бібліотеці відкрили, але функціонувала вона дуже короткий час. З посиленням процесів радянзації в країні її діяльність була швидко припинена². З того часу підготовка бібліотечних кадрів вищої кваліфікації стала прерогативою московського та ленінградського інститутів культури або інших вишів, яким було надано право брати до захисту докторські та кандидатські роботи з бібліотечних спеціальностей зі всього Радянського Союзу.

Незважаючи на те що НБУВ вважалася науковою установою, кадровий склад фахівців із науковими ступенями в ній був дуже незначним. Він, як правило, поповнювався кандидатами та докторами наук з небібліотечних спеціальностей у галузі історичних, філологічних, філософських, мистецтвознавчих, біологічних, економічних, педагогічних, технічних наук, профіль та спеціалізація котрих відповідали змісту роботи цих спеціалістів у різних сегментах бібліотечної діяльності. Структурні зміни у Бібліотеці 1992–1993 рр., створення інститутів та центрів спричинилися до поповнення колективу новими кандидатами та докторами наук.

На момент відкриття у 1993 р. власної аспірантури у Бібліотеці працювали як штатні працівники: доктор філософських наук О. С. Онищенко, доктор історичних – І. Г. Шовкопляс, Л. А. Дубровіна, В. Г. Шмельов, О. І. Путро. Групу кандидатів наук представляли: філософських – В. М. Горовий; технічних наук – Л. Й. Костенко, М. М. Омельченко; біологічних наук – Л. В. Танатар, М. М. Омельченко, І. Є. Скобець, А. Г. Суббота; мистецтвознавства – Є. П. Демченко, В. Д. Шульгіна, Г. М. Юхимець; економічних – А. Г. Чекмарьов, педагогічних – М. С. Слободяник, В. Г. Попрощька, Т. П. Павлуша.

Питання підготовки кадрів вищої кваліфікації

² Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Історія Національної бібліотеки України. 1918–1941. К., 1998.

для бібліотечних установ почало реально вирішуватися лише зі створенням в Україні власної системи підготовки кадрів: заснуванням у 1992 р. ВАК України; затвердженням Кабміном «Положення про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань України» від 20 травня 1992 р. (<http://zakon1.rada.gov.ua>), яке визначало наукові ступені, вчені звання та повноваження спеціалізованих учених рад, кандидатські іспити, вимоги до оформлення і змісту дисертацій, процедуру подання та захисту дисертаційних робіт, а також порядок розгляду дисертацій ВАК, у т. ч. переатестацію і нострифікацію, інші процедурні моменти атестаційної справи. «Положенням» передбачався високий ступінь автономії спеціалізованих учених рад у процесі присудження наукових ступенів та присвоєння вчених звань. Рішення спецради про присудження ступеня або звання вважалося достатньою підставою для надання диплома. Крім того спецради самі могли вирішувати питання про можливість захисту дисертації у формі наукової доповіді тощо³.

1 липня 1993 р. у Бібліотеці відкрилася аспірантура. Також було затверджено спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) історичних та філологічних наук (спеціальність «Бібліотекознавство та бібліографознавство» – 05.25.03 та «Книгознавство» – 05.25.04), а також технічних («Інформаційні системи та процеси, бібліотечні системи та мережі» – 05.25.05) наук (Наказ ВАК від 1 липня 1993 р. № 10/13). Колектив фахівців інститутів бібліотекознавства та рукопису НБУВ під керівництвом директора О. С. Онищенка, (Л. А. Дубровіна, В. Г. Попрощька, В. Ю. Омельчук, М. С. Слободяник та ін.)⁴ протягом 1993–1995 рр. здійснив велику роботу з удосконалення положення про аспірантуру, програми підготовки, кандидатського мінімуму та іспитів з книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства. Було вирішено спрямувати тематику дисертацій за двома актуальними для української науки та суспільства напрямками, а саме: 1) діяльність Бібліотеки у період прискореного розвитку інформаційних процесів в українському суспільстві,

³ Детальніше про розвиток системи атестації кадрів вищої кваліфікації див: Пастушенко О. В. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях незалежної України: соціокомунікаційний аспект. Київ, 2016. С. 13–26.

⁴ Архів НБУВ. Прот. № 8 від 07.12. 93. Арк. 78; 1995. Т. 1. 2762. 5 прот. № 5, Т. 1, спр. 2763.

входження в епоху глобалізації та електронних технологій, трансформації ролі бібліотек у сучасних умовах; 2) дослідження та введення в науковий обіг найціннішої рукописної та книжкової спадщини, національного культурного надбання України.

Подальший розвиток бібліотечних спеціальностей відбувався в умовах перманентних реформ: за 25 років чотири рази змінювалися наукові напрями, постійно оновлювалися паспорти спеціальностей.

Істотне вдосконалення порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, підвищення контролю ВАК за якістю дисертацій відбулося у 1997 р., відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р., № 644 та наказу ВАК України, якими було внесено низку важливих змін, а саме, затверджено новий перелік спеціальностей наукових працівників та перелік галузей науки, з яких може присуджуватися науковий ступінь, дано роз'яснення наукової оцінки докторських і кандидатських дисертацій (Бюл. ВАК України. 1997. № 3. С. 2–14). Водночас згаданими документами звужувалась автономія спецрад, вводилась експертиза дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук. За галузями наук передбачалося створення експертних рад ВАК України, до яких були залучені провідні вчені НБУВ. Так, до складу Експертної ради з історичних наук увійшли доктори історичних наук О. І. Путро (з 1997 р.), Л. А. Дубровіна (з 1998 р.) відповідно до профілю підготовки кадрів вищої кваліфікації у Бібліотеці.

Історичні науки за профілем книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, інформології у цей період стали базовими для підготовки дисертацій у Бібліотеці. Було запроваджено складання здобувачами наукового ступеня кандидата наук, котрі не мали вищої освіти в галузі науки, за профілем якої підготовлено дисертацію, додаткового кандидатського іспиту із загальнонаукової дисципліни саме цієї галузі науки. Отож здобувачі НБУВ почали складати додатковий іспит з «Історії України», що сприяло підвищенню фахового рівня власне здобувачів, хоча й не завжди відповідало змісту роботи.

Наказом ВАК від 13 березня 1997 р. № 86 було введено новий Перелік спеціальностей наукових працівників. Відповідно до нього, названі вище спеціальності об'єднали в одну 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на історичні, філологічні та педагогічні науки. Тоді ж ухвалюється рішення про формування

електронного ресурсу ВАК, а дисертантів зобов'язують передавати до НБУВ як до головної наукової бібліотеки, що формує ресурс «Наукова періодика України», електронні версії авторефератів.

У 1999 р. ВАК України напрацював спеціальне «Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів» і надав перелік спеціальностей, за яким затверджувалася спеціальність 07.00.08 – «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» на *історичні, філологічні та педагогічні науки*, а також на прохання Держкомархіву та НАН України ввів нову спеціальність 07.00.10 – «Документознавство, архівознавство» на *історичні науки*. Цим документом також врегулюється діяльність аспірантури та докторантури (Офіційний вісн. України. 1999. № 27. С. 243).

Упродовж 1993–2007 рр. у Бібліотеці працювали дві спеціалізовані вчені ради: спочатку Д 01.31.01 (з 1994 р.), а потім Д 26.165.01 (з 2004 р.), з правом захисту за спеціальностями: «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство», «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології», «Документознавство, архівознавство». Спецради цього періоду були комплексні, вони склалися з відомих учених – філологів, істориків, філософів, економістів, знаних фахівців у галузі інформатики та обчислювальної техніки, заслужених діячів науки і техніки. Головою ради був затверджений генеральний директор НБУВ, академік НАН України, доктор філософських наук О. С. Онищенко, заступником – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук Л. А. Дубровіна, ученим секретарем – кандидат економічних наук А. О. Чекмарьов, секретарем – Л. А. Литвинова.

За весь цей час (з 1993 р.) до складу спеціалізованої ученої ради НБУВ (із деякими змінами складу до 2007 р.) входили:

доктори філософських наук: О. С. Онищенко (член-кореспондент НАН України, з 1997 р. академік НАН України), генеральний директор НБУВ (1993–2018); О. В. Котова, зав. кафедри Київського державного інституту культури ім. О. Є. Корнійчука (з 1997 р. – Київського державного університету культури) (1993–1997);

доктори філологічних наук (працювали до 2004 р., часу, коли дозволялося захищатися з філологічних наук): С. Д. Зубков, до 1987 р. директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України (1993–2004); Р. Г. Іванченко, зав. кафедри Видавничо-

поліграфічного інституту НТУУ «КПІ» (нині – Видавничо-поліграфічний інститут НТУУ «КПІ») (1993–2004); М. М. Пешак, зав. відділу Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (1993–2000); Ф. П. Погребенник, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (1993–2001); В. В. Німчук, зав. відділу Інституту української мови НАН України (1993–2004);

доктори історичних наук: П. Т. Тронько, зав. відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України, голова правління Національної спілки краєзнавців України, академік НАН України (1993–2011); Л. А. Дубровіна, директор Інституту рукопису НБУВ (1993–2018); Л. В. Матвєєва, директор Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України (2001–2007); В. Ю. Омельчук, зав. відділу національної бібліографії НБУВ (1993–2018); О. І. Путро, директор Інституту архівознавства НБУВ (1993–1996); М. С. Слободяник, директор Інституту бібліотекознавства НБУВ (1996–2001); В. С. Чижко, директор Інституту біографічних досліджень НБУВ (1997–2003);

доктори технічних наук: С. М. Гриша, зав. кафедри Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (2001–2007); О. Г. Додонов, заступник директора з наукової роботи Інституту проблем реєстрації інформації НАНУ, від 1996 р. – керівник управління інформаційного забезпечення апарату Ради національної безпеки і оборони України (1993–2007); О. О. Курінний, зав. відділу Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України (1993–2007); О. Є. Литвиненко, зав. кафедри комп'ютеризованих систем управління, у 2003–2012 рр. – декан факультету комп'ютерних систем Національного авіаційного університету (1993–2007); Ю. С. Лігум, зав. кафедри Національного транспортного університету (1993–2007); В. А. Широков, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (1993–2007);

доктори економічних наук: М. М. Ермошенко, директор Українського інституту науково-технічної і економічної інформації, зав. відділу Ради національної безпеки і оборони України, Академії управління України (1993–2007).

Спецрада постійно змінювала свій склад і поповнювалася новими членами, зокрема докторами історичних наук. Після того, як у 2007 р. було ухвалено положення про захист лише за однією науковою га-

лузью, у компетенції нашої спецради залишилися лише історичні науки.

Авторитетний склад спеціалізованої вченої ради НБУВ позитивно позначився на підготовці кадрів вищої кваліфікації не лише у Бібліотеці, але й у бібліотечній та інформаційно-бібліотечній справі України взагалі.

Ідея підготовки нового покоління кадрів вищої кваліфікації для бібліотечної галузі періоду входу світу в мережеве суспільство була висунута головою спеціалізованої вченої ради НБУВ, академіком О. С. Онищенко. Вперше в Україні запрацювала комплексна спецрада, яка сприяла розвитку інтегрованих напрямів наукової діяльності бібліотек, налагодженню діалогу та відпрацюванню наукової методології дослідження аспірантів і здобувачів.

Відкриття аспірантури уможливило набір перших аспірантів (щороку набирали по п'ять чоловік, очного та заочного навчання⁵). Згодом на спецраді НБУВ були захищені і перші бібліотекознавчі дисертації на здобуття доктора історичних наук у галузі *теорії і практики бібліотекознавства, книгознавства, бібліотечної освіти*. За спеціальністю «Бібліотекознавство і бібліографознавство»: М. С. Слободяник «Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій в період освоєння інформаційних технологій» (1995 р., ЦНБ АН України); В. О. Ільганаєва «Бібліотечна освіта в контексті еволюції системи соціальних комунікацій» (1996 р., ХДАК). Дисертацією Т. І. Ківшар «Український книжковий рух: книговидання та книгопоширення (1917–1923 рр.)» (1996 р., КДУК, нині КНУКІМ) було відкрито напрям історичного книгознавства, а дослідженням С. Г. Кулешова «Типологія наукових документів: типологія та науковий стан» (1997, УНДІАСД)⁶ – документознавства.

Упродовж 1994–1996 рр. перші кандидатські дисертації з історичних наук захистили пошукувачі, які виконали роботи поза межами аспірантури та докторантури і мали наукові напрацювання, гідні захисту в якості дисертаційного дослідження. Це, зокрема, І. П. Антоненко «Авторитетний контроль найменувань установ та організацій в інформаційних системах бібліографічного та архео-

⁵ Постанова Президії НАН України № 241 від 09.09.1992 «Про розвиток Центральної наукової бібліотеки», п. 3.

⁶ Тут і далі в основі статті – комплексний аналіз звітів діяльності спеціалізованих вчених рад НБУВ за 1993–2018 рр.

графічного типу» («Бібліотекознавство, бібліографознавство»); О. М. Гальченко «Оправа українських книг та стародруків як об'єкт кодикографії» («Книгознавство»); Т. В. Добко «Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 80-х років» («Бібліотекознавство і бібліографознавство»); Н. М. Зубкова «Бібліотека і архів Б. Д. Грінченка як джерело з історії народної просвіти України кінця XIX – початку XX ст.» («Книгознавство»); Н. М. Ольховик «Книговидавництво «В. І. Рапп і В. І. Потапов» («Книгознавство»); Є. В. Рукавіцина «Бібліотека і архів митрополита Євгенія (Є. О. Болховітінова)» («Книгознавство»); Л. С. Ковтуненко «Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії» – на кандидата технічних наук.

Після набуття бібліотекою статусу національної у 1996 р., а також внаслідок випуску перших аспірантів, захисту перших дисертацій почалася планова підготовка кадрів вищої кваліфікації для всієї бібліотечної та книжкової справи України. До цього спонукав і новий Закон України «Про науку і науково-технічну діяльність».

Складається два пріоритетних, але взаємопов'язаних напрями – бібліотеки в новому інформаційному суспільстві, орієнтованому на майбутнє; дослідження рукописних, стародрукованих колекцій як національного надбання та історичної пам'яті народу.

Формуються основні напрями дисертаційних досліджень. У 1996–2000 рр. ними стали:

бібліотечне та бібліографічне обслуговування бібліотек різних відомств: В. П. Ярошук «Система обслуговування читачів обласних універсальних бібліотек України (80–90-ті роки)»; Я. О. Хіміч «Особистісний фактор у процесі обслуговування користувачів наукових бібліотек України в період соціальних перетворень 80–90-х років XX ст.»; Н. Ю. Каліберда «Система обслуговування читачів Національної бібліотеки України. Історія формування та тенденції розвитку (1918 – початок 90-х років)»; Л. О. Черепуха «Регіональна система бібліотечно-бібліографічного забезпечення вчителів історії (80–90-ті роки)»;

бібліотечно-інформаційні технології: О. Г. Кириленко «Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80–90-ті роки XX ст.)»; Г. В. Шемаєва «Трансформація галузевої інформаційно-бібліотечної системи в умовах інформатизації (на прикладі галузі ветеринарної медицини)»; О. М. Яценко «Розвиток системи інформаційного забезпечення біобібліографічної діяль-

ності у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (90-ті роки XX ст.)»;

бібліотечне фондознавство: Я. О. Чепуренко «Державне забезпечення розвитку системи обов'язкового примірника творів друку України (1917–1997)»; Л. В. Муха «Бібліотечні колекції та зібрання в системі історико-культурних фондів»; О. В. Воскобойнікова-Гузєва «Наукові видання в структурі фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–1999 рр.) як об'єкт історико-бібліотекознавчого дослідження»;

історія колекцій та зібрань, дослідження історико-культурного змісту: Л. М. Дениско «Бібліотека Київської духовної академії та її бібліотекарі (1819–1919)»; Т. В. Коваль «Журнали України 1917–1928 рр. у фонді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського»; О. М. Колосовська «Дослідження та колекціонування стародрукованої кириличної книги в Галичині (кінець XVIII – перша половина XX ст.)»; В. Ю. Соколов «Природничо-наукова і технічна книга в Україні у XVIII ст. (історико-книгознавчий аналіз)»; С. О. Булатова «Книжкове зібрання роду польських магнатів Яблоновських XVII – середини XIX ст.: походження, доля та історико-книгознавча реконструкція»;

кодикологія та археографія: Є. К. Чернухін «Грецькі рукописи IV–XX ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: кодикологічне дослідження»; І. А. Сергєєва «Історико-книгознавчий аналіз та археографічний опис єврейських декорованих рукописних пам'яток України XVIII – початку XX ст.»;

книгознавство та видавнича справа: Н. Г. Солонська «Бібліологічні вісті» як явище української книгознавчої думки 20 – початку 30-х років XX ст.»; І. Б. Торбаков «Києво-Могилянська академія і російське Просвітництво (літературно-видавнича діяльність вихованців Києво-Могилянської академії в Петербурзі та Москві в другій половині XVIII ст.)»; С. Л. Зворський «Видавнича та бібліотечна діяльність київського товариства «Просвіта» (1906–1920 рр.)»; Л. А. Пинда «Українські сільськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20–30-ті роки XX ст.)»; Т. В. Варава «Діяльність та науково-довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської академії наук (1918–1933)»; Т. В. Вересовська «Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки»; Н. П. Марченко «Видання для дітей в Ук-

раїні 1917–1923 рр.: історіографія, джерела, типологія»;

історія бібліотечної справи і бібліографії: О. Б. Виноградова «Науково-методична діяльність публічних бібліотек України (70–90-ті роки)»; О. П. Степченко «Особові архівні фонди видатних українських учених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної (Національної) бібліотеки України (1918–1934)»; В. В. Матусевич «Науково-дослідна комісія бібліотекознавства та бібліографії Всенародної бібліотеки України (1925–1933)»; А. А. Волинець «Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – початок XX ст.)»; В. П. Мозгова «Бібліотеки ліцеїв України: становлення та розвиток (XIX–XX ст.)»;

бібліографознавство та історіографія: І. Б. Матяш «Український героїчний епос в історіографічних та бібліографічних джерелах XIX–XX ст.: дослідження, публікації, репертуар»; Н. В. Стрішенець «Бібліографічна спадщина Юрія Олексійовича Меженка»;

документознавство та документальна спадщина: Ф. В. Стоян «Документальна спадщина України в камеральній діяльності бібліографічних та археографічних комісій XIX–XX ст.»; В. А. Кучмаренко «Документальні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії академічної науки (1918–1934 рр.)»;

науково-довідковий апарат архівів та бібліотек: Н. М. Христова «Науково-довідковий апарат архівів та рукописних підрозділів бібліотек в Україні у 1920–1990 рр.»;

інформаційні системи та технології: за спеціальністю 05.13.06 «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології»: Л. С. Ковтуненко «Комп'ютерно-інформаційні аспекти сучасної української лексикографії»; О. П. Алексієв «Аналіз і синтез автономних організаційно-технічних систем управління і контролю об'єктів простягнутого типу» (1996); В. А. Широков «Інформаційна теорія та системно-технічні засади комп'ютерної лексикографії» (1999); О. В. Сохань «Методи побудови архівної малтигіпертекстової інформаційно-пошукової системи» (1996); І. Ю. Ляшенко «Автоматизація бібліотечних процесів з використанням інформаційних мережевих технологій».

Зауважимо, упродовж цих років спецрада НБУВ опікувалася також підготовкою фахівців вищої кваліфікації для інших бібліотек, архівів наукових установ України. За цей період захистили дисер-

тації та здобули звання кандидата наук співробітники Національної парламентської бібліотеки України О. Б. Виноградова і С. Л. Зворський; Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника – О. М. Колосовська; Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН – Л. А. Пинда; Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки – В. П. Ярощук; Львівської академії друкарства – О. З. Клименко; Харківського інституту експериментальної і клінічної ветеринарії – Г. В. Шемаєва; Українського наукового державного інституту архівної справи та документознавства – І. Б. Матяш, Н. М. Христова; Київського національного інституту культури та мистецтв – Т. І. Ківшар; Інституту української археографії та джерелознавства НАН України – О. В. Сохань, Ф. В. Стоян; Українського мовно-інформаційного фонду НАН України – В. А. Широков, Л. С. Ковтуненко, І. В. Шевченко.

Домінування історичної наукової тематики в кандидатських дисертаціях 90-х років пояснюється необхідністю заповнити лакуни у вивченні історії книги, національної документальної спадщини, бібліографознавства тощо. Саме ці мотиви активізують процес уведення у науковий обіг результатів проведених досліджень, передусім стосовно раніше заборонених з ідеологічних причин питань національної книги як частини української науки й культури.

Як відомо, у 1990-х роках в Україні функціонувало три спеціалізовані вчені ради, де захищалися дисертації за спеціальністю «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»: в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (із захисту докторських (кандидатських) дисертацій), у Київському національному університеті культури і мистецтв (із захисту кандидатських дисертацій), у Харківській державній академії культури (із захисту докторських (кандидатських) дисертацій). Однак, лише спецрада НБУВ до 1997 р. мала право проводити захист докторських дисертацій за цією спеціальністю.

У 2000 р. почало діяти Положення про спеціалізовані вчені ради, згідно з яким ВАК надавала право присудження наукового ступеня лише в одній галузі науки (наказ № 429 від 29.08.2000). Спеціалізована вчена рада НБУВ стала винятком через свою специфіку – їй було дозволено до 2007 р. брати до захисту роботи як з історичної, так і з технічної тематики, що пояснюється різноплановим характером діяльності Бібліотеки. Наказ ВАК України від 14 травня 2004 р. № 316 продовжив

спеціалізованій вченій раді НБУВ до 12 травня 2007 р. право здійснювати захист дисертацій за спеціальностями: 05.13.06 «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології»; 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство»; 07.00.10 «Документознавство, архівознавство».

У НБУВ за спеціальністю «Автоматизовані системи управління та прогресивні інформаційні технології» були захищені: докторська дисертація Д. В. Ланде «Основи теорії та технології інтеграції інформаційних потоків в Інтернет-просторі» (2006); кандидатські – О. Г. Дубінський «Розробка моделей і вдосконалення структури систем інформаційного пошуку в глобальній комп'ютерній мережі» (2001); І. М. Кульчицький «Комп'ютерна технологія укладання словників та проектування словникових баз даних на основі інформаційних лексикографічних моделей» (2002); О. Г. Рабулець «Інтегровані лексикографічні системи» (2002); І. Г. Шевченко «Моделі та алгоритмічно-програмне забезпечення лексикографічних систем» (2002); Н. М. Сидорчук «Онлайніві лексикографічні системи», К. М. Якименко «Системотехніка та технологія лексикографічних систем семантичного типу» (2006). Конкретні бібліотекознавчі питання вирішувалися у кандидатських працях К. В. Лобузіної «Класифікаційні схеми в лінгвістичному забезпеченні електронних бібліотек» (2007) та Ю. В. Яковлевої «Засоби підвищення релевантності пошуку в інформаційних системах наукових бібліотек» (2007).

У зв'язку з означеним змінюється склад спецради, вносяться зміни до програм навчання та іспитів в аспірантурі. Беруться до виконання вимоги наказу ВАК України від 04.04.2000 р. № 178 про оприлюднення результатів досліджень у фахових виданнях України та інших країн. До них висувалися конкретні вимоги, у т. ч. офіційна реєстрація засновником (співзасновником) фахового видання; обов'язкове визначення тематичного спрямування з певної галузі науки; наявність у редакційній колегії не менше трьох докторів наук та головного редактора з відповідної галузі науки з числа штатних співробітників установи тощо (<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0431-00>). НБУВ переглядає зміст та спеціалізацію своїх видань, реєструє як фахові журнали «Бібліотечний вісник» та збірники наукових праць «Рукописна та книжкова спадщина України», «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Библиотеки национальных академий

наук: проблемы функционирования, тенденции развития».

Окрім тематичного спрямування наукових видань, ВАК України також визначила перелік установ і організацій, куди обов'язково мають надсилатися наукові видання, в яких публікуються основні результати дисертаційних робіт (наказ зареєстрований у Міністерстві юстиції України 14.06.2000 р. за № 352/4573). Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського мала передаватися електронна копія кожного фахового видання, а її Центр бібліотечно-інформаційних технологій, у свою чергу, повинен виставляти його безоплатно на своєму сайті у розділі «Наукова періодика України».

З урахуванням розвитку інформаційних технологій та виникнення електронних видань Міністерство освіти і науки України, НАН України та ВАК України ухвалюють «Положення про електронні наукові фахові видання» № 68/431/547 від 30.09.2004 р. Електронне наукове фахове видання визначалося як документ, інформація в якому представлена у формі електронних даних, що пройшов редакційно-видавниче опрацювання, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні відомості та включений до затверджених ВАК України переліків наукових фахових видань.

Важливий етап функціонування спеціалізованої вченої ради НБУВ пов'язаний з відкриттям у 2007 р. напрямку «Соціальні комунікації», згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 р. № 423 (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/423-2007-%D0%BF>) та змінами в номенклатурі спеціальностей (<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1398-07>). Ухвалене нововведення суттєво впливало на розвиток бібліотечних та архівних спеціальностей, віднесених до напрямку «Соціальні комунікації»⁷, адже останній не передбачав захисту дисертацій за історичними науками, традиційними для цих спеціальностей. Тому до ВАК України було направлено листа з обґрунтуванням необхідності залишити можливість захисту за цими спеціальностями в галузі історичних наук і недоцільності виведення даних наук із структури історії, де вони органічно існують і розвиваються як спеціальні

⁷ Пастушенко О. В. Дисертаційні дослідження періодики у книгознавстві, бібліотекознавстві та бібліографознавстві в аспектах соціальних комунікацій в Україні (1998–2013). *Бібліотечний вісник*. 2013. № 5. С. 38–44.

історичні дисципліни ще від початку ХХ ст. З аргументацією НБУВ ВАК погодилася, і за цими спеціальностями було залишено право захищатися не лише за галуззю «Соціальні комунікації», але й за історичними науками (наказ ВАК України від 14 червня 2007 р. № 92-06/6).

У 2008 р. затверджується новий склад спеціалізованої вченої ради НБУВ Д 26.165.01: голова – генеральний директор НБУВ, академік НАН України О. С. Онищенко, заступник голови – член-кореспондент НАН України Л. А. Дубровіна, секретар – кандидат економічних наук А. О. Чекмарьов; члени: академік НАН України П. Т. Тронько; доктори історичних наук Г. В. Боряк, Т. І. Ківшар, Г. І. Ковальчук, С. Г. Кулешов, В. Ю. Омельчук, Г. В. Папакін, Г. Я. Рудий, Н. А. Шип.

Визнанням високої компетентності співробітників НБУВ з питань соціальних комунікацій стало включення у 2008 р. до складу Експертної ради ВАК України у галузі «Соціальні комунікації» доктора історичних наук, члена-кореспондента НАН України Л. А. Дубровіної, директора Інституту рукопису НБУВ (Наказ ВАК України від 18.02. 2008 р. № 105), а у 2011-му – доктора історичних наук В. М. Горового, керівника СІАЗ НБУВ. Упродовж 2014–2015 рр. В. М. Горовий очолював Експертну раду з проведення експертизи дисертацій МОН України за напрямом «Соціальні комунікації»; секретарем було призначено також співробітника НБУВ, кандидата політологічних наук, директора Фонду Президентів України Л. М. Галаган.

2007 р. набув чинності новий «Порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затверджений Постановою Кабінету Міністрів від 7 березня 2007 р. № 423 (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/423-2007-%D0%BF>). Цим документом ускладнюється проведення кандидатських іспитів: передбачено складання не одного, а кількох додаткових кандидатських іспитів здобувачами наукового ступеня кандидата наук, які не мають повної вищої освіти в галузі науки, з якої підготовлено дисертацію. НБУВ ввела додатковий іспит за спеціальністю «Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни». З урахуванням специфіки історичних досліджень у бібліотечній та архівній галузі було доопрацьовано програми цих спеціальностей, підготовлено основи курсу лекцій для аспірантів за тематикою іспитів. Його авторами виступили Л. А. Дубровіна, Л. М. Яременко, О. Г. Северіна, Г. В. Боряк, С. Г. Кулешов, Н. А. Шип.

Крім того, ВАК України підвищила вимоги до оформлення бібліографічного опису в списку джерел до дисертації, а також визначив чіткі правила оформлення посилань (Бюлетень ВАК України. 2009. № 5. С. 26–30). Розпочалося уточнення предмета досліджень з урахуванням напряму соціальних комунікацій, були підготовлені перші дисертації за спеціальністю «Соціальні комунікації», безпосередньо орієнтовані на дослідження ресурсного складника та обслуговування користувачів інформаційного суспільства як інноваційного складника трансформацій бібліотечної діяльності.

На жаль, відкриття нового напряму «Соціальні комунікації» не було належним чином скоординовано із завершенням підготовки аспірантів з означеної спеціальності. Тому інформаційно-комунікаційні дослідження хоча й розвивалися, але до 2010 р. вони захищалися у галузі історичних наук. Зокрема, в таких докторських дисертаціях періоду 2000–2010 рр.: Г. М. Швецова «Документ і книга в системі соціальних комунікацій» (2002); В. М. Горовий «Соціальні інформаційні бази і розвиток бібліотечного інформаційного потенціалу (1991–2006 рр.)» (2006); В. В. Бездрабко «Становлення і розвиток документознавства в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» (2010). Діяльність бібліотечних асоціацій світу розкрито у докторській дисертації В. С. Пашкової «Еволюція національних бібліотечних асоціацій (1876–2009)» (2010).

Кандидатські роботи, що вирішували актуальні завдання інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек також захищалися у галузі історичних наук. Студіям з української *бібліотечної термінології* була присвячена дисертація Г. І. Солоїденко «Розвиток бібліотечної термінології в Україні у другій половині ХХ століття» (2006).

Історію бібліотечної справи, наукових та освітянських бібліотек ґрунтовно розкрито у кандидатських роботах П. І. Рогової «Педагогічні бібліотеки України (II пол. XIX – 20-ті роки ХХ ст.)» (2004), Н. Е. Кунанець «Наукові бібліотеки Львова: становлення, комплектування, формування фондів і колекцій (кінець ХVІІІ – 30-ті роки ХХ ст.)» (2007).

Історія окремих напрямів бібліотечної діяльності репрезентована в кандидатських працях Т. Л. Кулаковської «Бібліотечно-інформаційна система НАН України (20-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.)» (2006); О. М. Василенко «Бібліотечна статистика в Україні (1992–2005 рр.)» (2007); О. О. Сербіна

«Історія, сучасний стан та перспективи розвитку бібліотечно-бібліографічних класифікацій в Україні» (2008); Л. І. Бейліса «Українська бібліотечна періодика 1991–2005 років: основні тенденції розвитку» (2006).

Бібліотечні фонди досліджувалися Ж. В. Барчук «Територіальні патентні ресурси у бібліотечних фондах України (1991–2001 рр.): історія, система, тенденції розвитку» (2002); І. В. Клименко «Архіви українських часописів кінця ХІХ – початку ХХ ст. в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з історії редакційно-видавничої діяльності» (2003); Н. Ф. Самохіною «Фонд наукової бібліотеки: модель обігу документів, засоби рівневої організації» (2007); О. А. Вакульчук «Українські нотні видання 1923–1934 років: книгознавчий і бібліографічний аспекти» (2006); Н. Б. Захаровою «Культурно-просвітницька діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2008)» (2010).

Проблеми трансформації бібліотечно-обслуговування в бібліотечно-інформаційне розглядалися у докторській дисертації Т. В. Новальської «Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття)» (2007) та у кандидатській – Т. М. Коваль «Еволюція структури читацького складу наукової бібліотеки (у 90-х роках ХХ ст.)» (2005).

Електронним бібліотекам, електронним ресурсам бібліотек та трансформації форм обслуговування присвячені дисертації І. А. Павлуші «Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» (2002), О. Г. Яковенко «Організаційно-технологічні аспекти використання інформаційних ресурсів у наукових бібліотеках (1918–2004 рр.)» (2005). Бібліотечний сервіс та розвиток інтернет-технологій досліджувався у працях Д. В. Соловяненка «Інтернет-технології бібліотечного сервісу в Україні: становлення і розвиток (1990-ті роки – початок ХХІ ст.)» (2008), В. В. Медведєвої «Еволюція дистантних форм бібліотечної роботи як спосіб розширення доступу користувачів до бібліотечних фондів (1990–2009)».

У зв'язку з нарощуванням соціокомунікаційного напрямку стало актуальним дослідження *науково-інформаційних комунікацій* та формування електронного ресурсу науки, зокрема питань *реферування наукової літератури та розвитку наукового ресурсу*. У цій галузі були захищені дисертації М. Б. Сороки (Проценко) «Становлення та розви-

ток системи реферування української наукової літератури (1991–2000 рр.)» (2001), В. О. Копанєвої «Формування мережевих ресурсів у науковій бібліотеці (90-ті роки ХХ – початок ХХІ ст.)» (2008). Нові тенденції розвитку електронної періодики розкрито у роботі Т. О. Ярошенко «Електронний журнал в системі інформаційних ресурсів бібліотеки: друга половина ХХ – початок ХХІ ст.» (2008).

Останнім часом відчутно зростає кількість *персоналогічних досліджень*, в яких розкривається особистий внесок видатних діячів, вчених у видавничу, архівну, бібліотечну та книжкову справу. Зокрема, це докторські дисертації В. П. Ляхоцького «Видавнича, архівно-археографічна та бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)» (2001), Б. З. Якимовича «Іван Франко як книгознавець і видавець (1890-ті роки ХІХ ст. – 1916 р.)» (2008); кандидатські – С. В. Сохань «Бібліотечно-археографічна діяльність М. І. Петрова (1840–1921)» (2003); В. М. Ковальчука «Бібліотечна, книговидавнича та культурно-просвітницька діяльність М. П. Балліна (1829–1904)» (2005); О. П. Бодак «Документальна історико-бібліографічна спадщина М. Ю. Брайчевського (1924–2001)» (2007); Т. О. Литвин «Іван Крип'якевич як книгознавець» (2008); У. П. Яворської «Бібліотечно-бібліографічна діяльність Івана Кривецького» (2008).

Історію бібліотечної та видавничої діяльності української діаспори досліджували О. С. Заремба «Видавничо-бібліотечна інфраструктура української еміграції в Чехо-Словаччині між двома світовими війнами» (2002); Л. І. Саєнко «Видавнича діяльність української діаспори в Австралії (1948–2008 рр.)» (2009).

Видавнича та бібліографічна діяльність НАН України була актуалізована працями Л. М. Яременко «Документальна та бібліотечно-бібліографічна спадщина комісій з вивчення продуктивних сил України УАН–ВУАН (1919–1931)» (2002); Т. В. Варави «Діяльність та науково-довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської Академії наук (1918–1933)» (2000); С. В. Старовойт «Видавнича діяльність Національної академії наук України у 1918–1933 рр.» (2003); О. Г. Луговського «Біобібліографія і бібліографічна діяльність учених-природознавців УАН – АН УРСР (1918–1941)» (2005); Т. В. Вересовської «Видавнича та бібліографічна діяльність Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки» (2000).

Питання ретроспективної бібліографії стали темою докторської дисертації А. А. Непомняшого «Бібліографічна спадщина історико-етнографічних досліджень Криму наприкінці XVIII – початку XX століть» (2001); кандидатських дисертацій І. Г. Лиханової «Розвиток концепції національної бібліографії України у XX столітті» (2005); В. Т. Петрикової «Особливості становлення та розвитку системи краєзнавчої бібліографічної інформації в Україні (1917–1991 рр.)» (2001); Т. Б. Паславського «Історико-картографічні дослідження середніх віків та нової доби в Україні: бібліографознавчий аспект» (2003); Л. П. Пасічник «Специфіка технічних документів: книгознавчий та бібліографічний аспекти» (2006); М. Б. Шатрової «Документні ресурси української бібліографії образотворчого мистецтва (1996–2005): склад, зміст, особливості розвитку» (2010).

Історико-кодикологічний напрям дослідження рукописних та книжкових пам'яток представлений докторською дисертацією С. М. Міщука «Історико-кодикографічні та бібліографічні дослідження рукописно-книжної спадщини України (друга половина XIX – 30-ті роки XX ст.)» (2009) та низкою кандидатських робіт: О. А. Іванової «Рукописна книга XVI ст. в Україні. Основні засади кодикологічного опису» (2003); М. К. Іваннікової «Кирилична світська книга XVII ст. в фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-кодикологічний опис» (2003); Е. С. Клименко «Музична крюкова рукописна книга XII – початку XX ст. в Україні: історико-кодикологічний опис» (2007); М. М. Кольбух «Кирилична рукописна книга XVI ст. в історико-культурному процесі в Україні» (2008).

Історико-книгознавчі дослідження стародруків та рідкісних видань здійснені у докторській дисертації Г. І. Ковальчук «Теорія та практика книжкового пам'яткознавства XX століття» (2004); кандидатських роботах О. З. Клименко «Друкований буквар в Україні XVI – початку XX ст.: історико-книгознавче дослідження» (2002); Н. М. Шалашної «Розвиток історико-книгознавчої думки в Україні у XIX ст.» (2004); Н. Л. Малиновської «Українська книга другої половини XIX – першої чверті XX століття на півдні України: історико-книгознавчий і бібліографічний аспекти» (2005); І. Б. Качур «Французька книга в Галичині у другій половині XVIII ст.: видавничий репертуар, розповсюдження та рецепція» (2009).

Значного розвитку набули напрями *досліджен-*

*ня книжкових колекцій та зібрань*⁸. З цієї тематики були захищені такі дисертації: Т. Є. Мяскова «Історія комплектування та сучасний стан колекційних фондів бібліотеки Київського університету св. Володимира (1834–1927 рр.)» (2001); І. О. Римарович «Родові книгозбірні Правобережної України XVIII ст. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія та бібліографічна реконструкція» (2001); Є. А. Біленький «Архів і бібліотека Шодуарів як джерело з історії колекціонування і біобібліографії в Україні XIX–XX ст.» (2001); С. М. Міщук «Бібліотека Волинського краєзнавчого музею у Житомирі (1900–1932): походження, склад, доля» (2003); Н. Р. Миронець «Книжково-рукописне зібрання барона Ф. Р. Штейнгеля: формування, зміст, доля» (2004); Г. А. Міщук «Бібліотечні колекції з історії нумізматики XIX – початку XX ст. у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історія формування та сучасний стан» (2004); Р. С. Кириченко «Франкомовна українська кінця XVII – початку XX ст. у бібліотечних колекціях України: походження, склад, зміст, історико-книгознавча реконструкція» (2004); М. О. Кривенко «Книгозбірня «Студіону» у Львові (1909–1940): історія, сучасний стан фонду» (2010); М. М. Калмикова «Особові книжкові зібрання у фондах Наукової бібліотеки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (1918–1941): історія формування та зміст» (2010); О. С. Рабчун «Родова книгозбірня Урбановських та Стажинських як об'єкт історико-книгознавчого дослідження (XIX – поч. XXI ст.)» (2012).

Питання *історії архівних колекцій та зібрань* розкриваються у кандидатських дисертаціях Т. В. Міцан «Києво-Могилянська академія (1615–1817) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: документознавчий аналіз» (2003); В. В. Вовченко «Архівна спадщина кооператора, державного і громадського діяча М. В. Левитського (1859–1939): історія, реконструкція, зміст» (2007); О. В. Бугасової «Архівна спадщина музичного товариства імені М. Д. Леонтовича» (2007); А. Ф. Примак «Архівна спадщина М. Ф. Біляшівського (1867–1926): склад, зміст та історико-культурна значущість» (2009).

⁸ Литвинова Л. А. Колекційні фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: історико-книгознавча тематика дисертаційних досліджень (1993–2011). *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2012. Вип. 16. С. 249–267.

Теоретичні аспекти документознавства та архівознавства, історії рукописних та архівних колекцій, реконструкції історичних архівів знайшли своє відображення в низці докторських праць за спеціальністю «Архівознавство, документознавство», а саме Г. В. Папакіна «Приватні архіви української родової еліти в національній історії другої половини XVII–XX ст. (на прикладі архівної спадщини роду Скоропадських» (2005); О. А. Купчинського «Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти» (2006); В. В. Бездрабко «Становлення і розвиток документознавства в Україні (друга половина XX – початок XXI ст.)» (2010).

Застосування інформаційних технологій при формуванні, науковому обліку, реєстрації та використанні рукописних та архівних фондів розкрили у своїх кандидатських дисертаціях Л. В. Лисенко «Бібліотечні колекції та зібрання XIX–XX століття

як об'єкт археографічного та джерелознавчого опису» (2004); А. М. Сукало «Розвиток інноваційних технологій у формуванні інформаційних архівних ресурсів України (1991–2003 рр.)» (2005); І. С. Корчемна «Розвиток системи комплектування і обліку рукописних фондів бібліотек України та створення сучасних інформаційних ресурсів (1918–2009 рр.)» (2010).

Отже, широкий спектр дисертаційних досліджень, виконаних і захищених упродовж 1993–2010 рр., їх різноплановість засвідчують вагомий внесок НБУВ у становлення і розвиток системи підготовки спеціалістів вищої кваліфікації в Україні, здатних ефективно працювати за різними напрямками книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, архівознавства та документознавства, інформаційних технологій та суміжних наукових дисциплін.

Oleksii Onyshchenko,

Academician of NAS of Ukraine, Chief Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

Liubov Dubrovina,

Corresponding Member of NAS of Ukraine, Director of Institute of Manuscript, Vernadsky National Library of Ukraine

VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AS THE CENTER FOR PERSONNEL TRAINING IN HIGHER QUALIFICATION AND DEVELOPMENT OF NEW SCIENTIFIC DIRECTIONS IN THE LIBRARY AND ARCHIVAL SECTORS IN UKRAINE (1993-2018)

1. Becoming and the Development of a System for Personnel Training in Higher Qualification at the Vernadsky National Library of Ukraine in 1993–2010 Years

The history of the training of highly skilled personnel at the Vernadsky National Library of Ukraine, which began in the period of independence of Ukraine since 1993 is given. The activity of specialized academic councils for the defense of candidates and doctoral dissertations in the field of historical, philological, technical sciences and social communications in the fields of «bibliography, library science, bibliography», «documentation, archival studies», «information systems and processes, library systems and networks», «information Technologies», «Structural, Applied and Mathematical Linguistics». Information about members of specialized academic councils is considered. The main stages of the development of the system of personnel training, its reformation and the main provisions, which are guided by scientific institutions and collectives, are explored.

The training of high-skilled personnel in the library industry took place in the direction of developing a new activity as a research institute and presented by various issues on the history, theory and practice of libraries, the performance of national and scientific functions, and noted integration trends in the development of scientific knowledge, specialties. The analysis of topics and problems that are developing in the Library in the new social conditions with the beginning of independent development of Ukraine shows the two main directions: the activity transformation of the Vernadsky National Library in the information society and the study, preservation and involvement in the scientific circulation of the manuscript and book heritage.

К е у о р д s: Vernadsky National Library of Ukraine, higher education qualifications, book science, library science, bibliography, documentation, archival studies, information systems and processes, library systems and networks, library information technologies, structural, applied and mathematical linguistics.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2018 р.

Академіку Олексію Семеновичу Онищенку – 85

Ранньої весняної пори 2018 р. виповнилося вісімдесят п'ять років визначному українському вченому у галузі філософії, культурології, бібліотечно-інформаційної справи, відомому організатору науки, академіку НАН України Олексію Семеновичу Онищенку.

Закінчивши у 1956 р. історико-філософський факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, О. С. Онищенко більш як шістьдесят років віддав служінню вітчизняній науці. Піввіку його творче життя пов'язане з Національною академією наук України, де він пройшов шлях від аспіранта до генерального директора Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (з 1992-го по 2013 р.), члена Президії НАН України – академіка-секретаря Відділення історії, філософії та права НАН України (з 1998 р.), радника Президії НАН України (з 2014 р.).

Вихованець Київської філософської школи, О. С. Онищенко зробив помітний внесок у вивчення філософських проблем розвитку духовної культури, світогляду особи, способу життя, впливу на них науково-технічної революції, плідно досліджував питання еволюції масової свідомості, соціології релігії, ролі святково-обрядової сфери в житті особи і суспільства.

Очоливши на зорі незалежності Центральну наукову бібліотеку Академії наук України, О. С. Онищенко домогся відновлення Указом Президента України 1996 р. її статусу «національна бібліотека», наданого установі ще при її заснуванні у 1918-му, перетворив Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського на один з провідних на слов'янських теренах центрів дослідження книжкової і рукописної спадщини, започаткував розбудову на її базі потужного сучасного електронного науково-інформаційного центру. Завдяки зусиллям О. С. Онищенка, НБУВ трансформувалася в одну з провідних академічних інституцій у системі вітчизняних установ гуманітарної науки і культури. Саме за його ініціативою у структурі Бібліотеки розпочали свою діяльність науково-дослідні інститути, науково-інформаційний центр, завдання якого – науково-аналітичне задоволення потреб органів державної влади, ділових і громадських організацій.

Один з головних пріоритетів діяльності О. С. Онищенка – розвиток теорії і практики бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства. Його незаперечною заслугою є обґрунтування й втілення у життя принципово нової концептуальної моделі бібліотеки ХХІ ст., як інфополісу – дослідницького, науково-інформаційного й науково-аналітичного, видавничого і культурно-освітнього комплексу з розвинутою інфраструктурою формування й опрацювання, з застосуванням новітніх інтелектуальних інформаційних технологій, документних потоків для задоволення зростаючих потреб науки, виробництва, освіти, культури, підтримки інноваційного поступу країни.

Академік є автором і співавтором понад 600 наукових праць, у тому числі понад 40 монографій. Під його керівництвом підготовлено низку ґрунтовних узагальнюючих видань з проблем історії вітчизняної академічної науки, її сучасного розвитку, серед яких документальний багатотомник «Історія Національної академії наук України», публікації вибраних праць великого вченого

XX ст. В. І. Вернадського, де вперше з максимальною повнотою розкрито його нерозривний зв'язок з Україною. Олексій Семенович став ініціатором підготовки циклу монографічних досліджень, присвячених актуальним проблемам інформаційного суспільства, розвитку системи соціальних комунікацій в умовах глобалізації. Вченим підготовлено плеяду висококваліфікованих спеціалістів – понад 20 докторів і 40 кандидатів наук, які плідно працюють у бібліотечно-інформаційній царині.

Як організатор науки, багаторічний академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України О. С. Онищенко велику увагу приділяє нарощуванню комплексних міждисциплінарних досліджень проблем соціально-економічного, політичного, етнонаціонального та культурного розвитку українського суспільства. Чимало зроблено ним для формування сучасної мережі вітчизняних фахових наукових часописів та продовжуваних видань, розвитку співпраці українських вчених з зарубіжними науковими установами, інформаційними центрами і видавництвами.

Олексій Семенович сповна віддається громадським справам. Він входить до складу правління низки провідних наукових і культурних товариств, ба-

гато років очолює Український комітет славистів, є членом Комісії НАН України з розроблення наукової спадщини академіка В. І. Вернадського. Як віце-президент Товариства «Знання» України опікується поширенням наукових знань серед суспільного загалу.

Наукова і громадська діяльність академіка О. С. Онищенко здобула високу оцінку з боку держави і наукового співтовариства. Він удостоєний високих державних нагород, звання Заслуженого діяча науки і техніки України, є лауреатом Державної премії України у галузі науки і техніки. Його обрано членом Європейської академії наук, мистецтв і літератури.

О. С. Онищенко притаманні загострене відчуття нового, перспективного, уміння бути відкритим у спілкуванні, толерантно ставитися до думки іншого, віднаходити оптимальні рішення у найскладніших життєвих ситуаціях.

Наукова громадськість, колеги, учні щиро вітають шановного Олексія Семеновича з ювілеєм, бажають міцного здоров'я, творчого довголіття, нових здобутків на бібліотечнознавчій ниві.

Володимир Попик,
генеральний директор
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського